

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
„ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА”

На правах рукопису

ЗАЙЦЕВ Володимир Олексійович

УДК 378.011.3-051:613(043.3)

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОСНОВ
ЗДОРОВ'Я ДО ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ
ОСНОВНОЇ ШКОЛИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дисертація на здобуття наукового
ступеня кандидата педагогічних наук

Науковий керівник –
Бабич Вячеслав Іванович,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Старобільськ – 2015

З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я ДО ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ	
1.1. Підготовка майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи як психолого-педагогічна проблема.....	12
1.2. Сутність, зміст та форми позакласної роботи з основ здоров'я в загальноосвітніх навчальних закладах.....	35
1.3. Критерії, показники й рівні професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.....	74
Висновки до розділу 1	98
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я ДО ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ	
2.1. Обґрунтування педагогічних умов фахової підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.....	101
2.2. Зміст підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.....	120
2.3. Організація процесу підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.....	146
2.4. Експериментальна перевірка педагогічних умов фахової підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з підлітками.....	176
Висновки до розділу 2.....	206
ВИСНОВКИ	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	212
ДОДАТКИ	237

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Пріоритетним завданням держави, суспільства, закладів системи освіти України є покращення стану здоров'я нації, особливо її молодого покоління. Це зумовлено стійкою тенденцією до зниження рівня здоров'я широких верств населення, зокрема дітей та учнівської молоді. Інтеграція України в напрямі забезпечення європейського вектора розвитку освіти також посилює потребу в забезпеченні здоров'язбережувальної діяльності закладів освіти і, перш за все, загальноосвітньої школи.

Стратегічні напрями розв'язання зазначеної проблеми, дієві механізми виховання духовно, фізично, соціально та психічно здорового молодого покоління викладено в державних та міжнародних нормативно-правових документах і програмах, зокрема в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту, Міжгалузевій цільовій комплексній програмі „Фізичне виховання – здоров'я нації”, Концепції неперервної валеологічної освіти в Україні, Концепції валеологічної освіти педагогічних працівників, Міжнародному проєкті „Європейська мережа шкіл сприяння здоров'я” та ін.

У зв'язку з цим суттєвого значення набуває педагогічний аспект досліджуваної проблеми, пов'язаний з валеологізацією системи загальної середньої освіти, зорієнтованістю її на вирішення чи не найважливішого завдання – формування свідомого ставлення школярів до свого життя й здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя та навичками безпечної поведінки. Це, своєю чергою, вимагає відповідної професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я, здатних до компетентного формування культури здоров'я учнів і в межах навчальної, і позакласної роботи.

У теперішній час в основній школі згідно з Державними стандартами загальної середньої освіти, Типовими навчальними планами передбачено вивчення навчального курсу „Основи здоров'я”. Проте обмежена кількість годин на його викладання спонукає до використання значного потенціалу позакласної

роботи в контексті набуття учнями необхідних знань, умінь та навичок з формування, зміцнення й збереження власного здоров'я в усіх його аспектах. Саме за рахунок якісно організованої позакласної роботи підвищуються можливості систематизації й узагальнення отриманих на уроці теоретичних знань, а також озброєння новими, що, своєю чергою, сприяє формуванню в учнів ціннісного ставлення до власного здоров'я й набуттю певного досвіду застосування отриманих знань та вмінь у практичній оздоровчій діяльності.

Аналіз літературних джерел засвідчив наявність науково-теоретичного підґрунтя для розв'язання проблеми професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи. Так, теоретичні засади професійної підготовки майбутнього вчителя представлено в наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених, таких як: О. Абдулліна, А. Алексюк, Н. Волкова, О. Дубасенюк, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, О. Кучерявий, О. Пехота, І. Підласий, О. Савченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, С. Харченко, Л. Хомич та ін., зокрема підготовки фахівців з фізичного виховання (В. Бальсевич, О. Демінський, Л. Сущенко, Т. Круцевич, А. Цось, Б. Шиян та ін.).

Концептуальні ідеї формування здоров'я людини (М. Амосов, Г. Апанасенко, Т. Бойченко, О. Дубогай, В. Казначеев, С. Омельченко, С. Страшко, А. Царенко та ін.), розвитку освіти в контексті розвитку культури здоров'я учнівської молоді представлено в розвідках таких науковців, як М. Віленський, М. Гончаренко, М. Гриньова, В. Горащук, В. Оржеховська, В. Скумін та ін.

У педагогічному дискурсі проблему підготовки майбутніх педагогів до позакласної роботи викладено в наукових студіях таких дослідників, як І. Вінниченко, С. Гончаренко, Т. Ільїна, Л. Каніше夫ська, Б. Кобзар, Ю. Конаржевський, В. Постовий, К. Чорна та ін.; зміст, форми та методи різних видів позакласної роботи – О. Голік, І. Казанжи, Н. Молодиченко, Н. Савчак, М. Свіржевський та ін., зокрема з фізичного виховання в позанавчальний час – О. Бірюкова, А. Воробйова, М. Саїнчук, О. Стасенко, О. Степанов та ін.

У дисертаційних роботах останніх років розкрито різні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я та підготовки до позакласної виховної роботи фахівців фізкультурно-спортивного профілю. Так, В. Горащуком досліджено теоретико-методологічні проблеми підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до формування культури здоров'я школярів; В. Бабич – теоретичні та методичні засади системи професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до виховання соціального здоров'я учнів; І. Зенченковим – педагогічні умови формування духовних цінностей майбутнього фахівця з основ здоров'я в процесі професійної підготовки; А. Радченко – педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я в процесі фахової підготовки, С. Страшко – теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я; Л. Арєф'євою – підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної виховної роботи в старшій школі; Є. Захаріною – теоретичні й методичні засади професійної підготовки вчителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи; О. Стасенком – підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної роботи з учнями основної школи. Проте проблема підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи не була предметом спеціального дослідження.

Аналіз теорії й практики з досліджуваної проблеми дозволив виявити *протиріччя* між: об'єктивною потребою суспільства в підготовці компетентних фахівців у галузі фізичного виховання, спорту й основ здоров'я та недостатньою розробленістю цього питання в педагогічній теорії й практиці; зростаючими вимогами до професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я з боку суспільства, громадськості, батьків, що зумовлені різким погіршенням стану здоров'я учнівської молоді, та їхньою нездатністю здійснювати оздоровчо-збережувальну діяльність у всіх ланках навчально-виховного процесу ЗОШ на належному рівні; необхідністю підвищення рівня професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи та нерозробленістю педагогічних умов її ефективного забезпечення.

Суспільна значущість проблеми збереження здоров'я дітей та молоді, об'єктивна потреба в підготовці компетентних учителів основ здоров'я, недостатня розробленість проблеми в теорії й методиці професійної освіти та виявлені протиріччя зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **„Підготовка майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в межах теми „Методологія, теорія та практика підготовки фахівців напрямку „Здоров'я людини, валеологічної освіти та виховання” (державний реєстраційний номер 0110U007021), що входить до плану наукових досліджень ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. Тему узгоджено Радою з координації наукових досліджень НАПН України в галузі педагогіки і психології (протокол № 2 від 31 березня 2009 р.).

Об'єкт дослідження – процес фахової підготовки майбутніх учителів основ здоров'я.

Предмет дослідження – педагогічні умови фахової підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови фахової підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.

Гіпотеза дослідження. Процес фахової підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи набуде ефективності за таких педагогічних умов: удосконалення змісту професійно зорієнтованих дисциплін та практики за фахом з урахуванням мети, напрямів, форм, методів та особливостей оздоровчої позакласної роботи, спрямованої на духовний, соціальний, психічний і фізичний розвиток школярів основної школи; упровадження в процес професійної підготовки інтерактивних форм і методів навчання, що сприяють підвищенню рівня професійної готовності студентів до реалізації оздоровчої роботи з учнями в процесі позакласної роботи; розвиток у

студентів стійкої мотивації до формування культури здоров'я підлітків у процесі оздоровчої позакласної роботи.

Відповідно до мети й гіпотези визначено **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу наукової та навчально-методичної літератури виявити ступінь розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.

2. Схарактеризувати зміст, особливості та педагогічний потенціал позакласної роботи з формування основ здоров'я школярів у сучасному загальноосвітньому закладі.

3. Розкрити сутність та структуру професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи.

4. Діагностувати професійну готовність майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи на основі розроблених критеріїв та показників.

5. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.

6. Експериментально перевірити ефективність розроблених педагогічних умов підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.

Теоретико-методологічні засади дослідження становлять: ідеї філософії освіти (В. Андрющенко, Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Кремень, Б. Коротяєв, В. Курило); наукові положення системного (І. Блауберг, Н. Кузьміна, Е. Юдін), особистісно зорієнтованого (Г. Балл, І. Бех, С. Подмазін, Л. Пехота, М. Чобітько), компетентнісного (Е. Зеєр, І. Зимня, О. Локшина, А. Маркова, О. Пометун) підходів; теоретичні здобутки в контексті формування й зміцнення здоров'я різних верств населення (М. Амосов, Т. Бойченко, Е. Булич, І. Брехман, М. Гончаренко, О. Дубогай, В. Казначєєв, С. Кириленко, В. Оржеховська, В. Петленко, В. Скумін, А. Царенко); концептуальні положення педагогічної та валеологічної науки щодо формування в майбутніх учителів основ здоров'я знань, умінь та навичок здоров'язбережувальної діяльності

(Г. Апанасенко, Ю. Бойчук, В. Горащук, Л. Жаліло, І. Невмивакін, Л. Попова, В. Скумін); теоретичні засади професійної підготовки майбутнього вчителя, зокрема формування готовності до професійно-педагогічної діяльності (О. Абдулліна, Н. Волкова, В. Гриньова, О. Дубасенюк, К. Дурай-Новакова, І. Зимня, О. Кучерявий, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, В. Шадриков, Д. Узнадзе); наукові ідеї щодо підготовки фахівців валеологічного спрямування, зокрема майбутніх учителів основ здоров'я (Ю. Бойчук, М. Гриньова, М. Гончаренко, І. Зенченков, В. Пристинський, А. Радченко, С. Страшко, Л. Сущенко); положення теорії й методики фізичного виховання (Б. Ашмарін, В. Бальсевич, О. Демінський, Б. Шиян); теорія й практика організації позакласної роботи, зокрема з формування основ здоров'я підлітків (В. Бабич, В. Горащук, М. Залеський, О. Жабокрицька, Б. Кобзар, Ю. Конаржевський, О. Лисенко).

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети й перевірки гіпотези використано **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз та систематизація наукової літератури для з'ясування ступеня розробленості проблеми дослідження, розкриття її теоретичних засад та понятійно-категоріального апарату; визначення особливостей і потенціалу позакласної роботи з основ здоров'я з учнями основної школи; узагальнення концептуальних положень для обґрунтування педагогічних умов фахової підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи; *емпіричні*: педагогічне спостереження, анкетування, тестування, метод експертної оцінки для визначення рівня сформованості професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи; педагогічний експеримент для перевірки гіпотези дослідження; *методи математичної статистики* для встановлення статистичної значущості отриманих у ході експерименту результатів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу проводили протягом 2009 – 2014 рр. на базі Інституту фізичного виховання і спорту ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана

Франка, Донецького державного інституту здоров'я, фізичного виховання і спорту Національного університету фізичного виховання і спорту України, ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” (м. Слов'янськ), Усього експериментальним дослідженням було охоплено 418 студентів, 75 учителів загальноосвітніх навчальних закладів, 24 викладачі ВНЗ.

Наукова новизна дослідження одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* теоретично обґрунтовано педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи, що передбачають удосконалення змісту професійно зорієнтованих дисциплін та практики за фахом з урахуванням мети, змісту, форм, методів та особливостей оздоровчої позакласної роботи, спрямованої на духовний, соціальний, психічний і фізичний розвиток школярів основної школи; упровадження в процес професійної підготовки інтерактивних форм і методів навчання, що сприяють підвищенню рівня професійної готовності студентів до реалізації оздоровчої роботи з учнями в процесі позакласної роботи; формування в студентів стійкої мотивації до формування культури здоров'я підлітків у процесі оздоровчої позакласної роботи; *удосконалено* форми, методи та технології підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи; *подальшого розвитку набули* наукові уявлення про зміст професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі фізичного виховання, спорту й основ здоров'я; зміст, форми та методи позакласної роботи підлітками; шляхи використання інноваційних технологій у процесі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах; критерії, показники та рівні сформованості професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в достатній готовності до впровадження в процес підготовки майбутніх учителів основ здоров'я: розроблено комплекс навчально-методичних та інформаційно-розвивальних матеріалів, спрямованих на оновлення навчальних програм фахових дисциплін „Педагогіка здоров'я”, „Методика викладання основ

здоров'я", „Оздоровчі технології (фізичний аспект)”, „Оздоровчі технології (психічний аспект)”, „Оздоровчі технології (духовний аспект)” та ін. і збагачення змісту навчальної та виробничої практик у контексті підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з формування духовного, психічного, соціального та фізичного здоров'я учнів основної школи; творчі завдання з актуальної проблематики здоров'язбереження для самостійної роботи студентів з професійно зорієнтованих дисциплін; дидактичні матеріали щодо застосування інтерактивних форм і методів професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я; дібрано та адаптовано методики діагностики професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.

Результати дослідження можуть бути **використані** у вищих навчальних закладах різного рівня акредитації в процесі професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я, учителів фізичної культури, фахівців з позакласної та позашкільної роботи; розробки навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів основ здоров'я; у системі післядипломної освіти фахівців цієї сфери; у навчально-виховній та позакласній діяльності вчителів загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл фізкультурно-спортивного профілю, у самоосвітній діяльності студентів фізкультурних та валеологічних спеціальностей.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я Інституту фізичного виховання і спорту ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (довідка про впровадження № 1/2602/1 від 04.06.13 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 1757 від 30.10.2013 р.), Донецького державного інституту здоров'я, фізичного виховання і спорту Національного університету фізичного виховання і спорту України (довідка про впровадження № 47/140-8 від 17.09.2013 р.), ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” (м. Слов'янськ) (довідка про впровадження № 66-13-1119 від 14.11.2014 р.).

Особистий внесок автора в роботах, опублікованих у співавторстві, полягає у визначенні актуальних питань підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи; особливостей викладання курсу „Основи здоров'я” в контексті формування культури здоров'я сучасної молоді; характеристики окремих аспектів викладання зазначеного вище предмета в загальноосвітній школі учителями біології та фізичного виховання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження оприлюднено та обговорено на науково-практичних конференціях різних рівнів: *Міжнародних* – „Олімпійський спорт, фізична культура, здоров'я нації у сучасних умовах” (Луганськ, 2010 – 2013), „Наукова молодь: досягнення та перспективи” (Луганськ, 2010), „Інноваційні процеси в освітньому просторі: доступність, ефективність, якість” (Луганськ, 2012), „Věla a vznik – 2012/2013” (Praha, 2013); *Всеукраїнській* – „Культура здоров'я, фізичне виховання, реабілітація в сучасних умовах” (Луганськ, 2011); *регіональній* – „Фізичне виховання та здоров'я студентів” (Луганськ, 2013); на щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу і студентів ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (2008 – 2014); на засіданнях кафедри здоров'я людини фізичної реабілітації, кафедри педагогіки ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 10 публікаціях, з них 8 – одноосібні, зокрема 8 статей у наукових фахових виданнях, одна з яких – публікація у зарубіжному періодичному виданні.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (218 найменувань, з них 5 іноземною мовою), 5 додатків на 12 сторінках. Робота містить 12 таблиць, 8 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 248 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я ДО ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

1.1. Підготовка майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи як психолого-педагогічна проблема

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки поряд з проблемами впровадження інноваційних технологій, форм та методів організації підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, надзвичайно важливим завданням освіти в Україні постає формування фізичного, психічного і духовного здоров'я підростаючого покоління [179, с. 3]. Актуальність зазначеної проблеми спонукає до здійснення комплексу дій стосовно підготовки відповідних фахівців здатних на високому професійному рівні виховувати всебічно здорову молодь при використанні усього ресурсу системи середньої освіти. Для вирішення визначеного завдання в межах нашого дослідження спробуємо розв'язати основні проблеми підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до виховання здорових учнів підліткового віку в процесі позакласної роботи.

Виконання першого завдання дисертаційної роботи потребувало визначення напрямів аналізу наукової та навчально-методичної літератури. Специфіка нашого дослідження обумовила визначення трьох напрямків аналізу літературних джерел. Це, по-перше, аналіз робіт у яких розкриваються загальні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема їх підготовки до позакласної роботи; по-друге, наукові роботи та навчально-методична література посвячені питанням формування окремих аспектів здоров'я школярів у позакласній діяльності, по-третє, праці щодо підготовки майбутніх учителів до виховання всебічно здорової молоді та

безпосередньо підготовці майбутніх учителів основ здоров'я у вищих навчальних закладах.

Для аналізу літератури за першим напрямом, зазначимо, що ми не ставили перед собою мету детально характеризувати існуючі на сьогодні дослідження у контексті зазначених вище напрямів. Між тим, зауважимо, що на сьогодні у зазначеному контексті присвячено значну кількість наукових робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких особливу увагу привертають наукові розробки у сфері концептуальних ідей щодо професійної підготовки майбутніх учителів у вищій школі, а також формування їх готовності до майбутньої педагогічної діяльності: О. Абдулліна [1], С. Архангельський [6], А. Алексюк [4], В. Безпалько [14], І. Бех [19], А. Вербицький [35], В. Вергасов [36], І. Гавриш [39], В. Галузинський [40], О. Глузман [41], С. Гончаренко [43], О. Дубасенюк [67], І. Зязюн [84], В. Кремень [110], Н. Кузьміна [112], А. Пехоти [151], В. Сластьонін [175], С. Смірнов [177], С. Сисоєва [172] та ін. Наявність наукових праць в зазначеному аспекті свідчить про високу розробленість проблеми підготовки студентів педагогічних спеціальностей до майбутньої професійної діяльності й, відповідно, являє собою наукову базу, спираючись на яку має здійснюватись наше дослідження.

Вищезазначене, дозволяє нам одразу перейти до аналізу наукової та навчально-методичної літератури в контексті другого напрямку наукового пошуку. Відповідно, нами виявлено дослідження Р. Васильєвої (Підготовка майбутніх учителів до формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності) [32]; О. Голік (Підготовка майбутніх учителів до організації позакласної дозвіллевої діяльності старшокласників) [42]; І. Казанжи (Підготовка майбутніх учителів початкових класів до позаурочної виховної роботи) [88] та ін. Певну цінність представляє дисертаційне дослідження Р. Васильєвої присвячене підготовці майбутніх учителів до формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності. Дослідниця визначає не тільки як актуальну але й соціально значущу

проблему. У дослідженні авторкою визначено основні підходи до вирішення зазначеної проблеми, що передбачають єдність теоретичної і практичної, психологічної, педагогічної і методичної підготовки, особистісну орієнтацію навчально-виховного процесу, врахування регіональних вимог, типових небезпечних ситуацій та особливостей поведінки при їх прояві. Сутність поняття формування безпечної поведінки підлітків, розглядається дослідницею, як активний педагогічний процес, спрямований на поступову побудову системи свідомих дій і вчинків підлітків, що забезпечують оптимальний рівень захищеності у всіх сферах життєдіяльності. У ході дослідження доведено, що значний потенціал у формуванні безпечної поведінки підлітків належить позаурочній діяльності. Під позаурочною діяльністю Р. Васильєва розуміє різні види діяльності виховного та освітнього характеру, що проводяться навчальним закладом поза навчальним планом у позаурочний час. Розроблена автором модель готовності майбутніх учителів до зазначеної діяльності вміщує в собі п'ять компонентів: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, емоційно-вольовий, оцінно-коригуючий. Показниками готовності вченою обрано професійно-педагогічну спрямованість; ціннісне ставлення до життя і здоров'я учнів; системність та ґрунтовність загальнотеоретичних, правових, психолого-педагогічних знань; глибину та усвідомленість знань із питань безпеки та методики організації позаурочної діяльності, основних законів, програм, проектів, спрямованих на забезпечення безпеки життя та збереження здоров'я людини в Україні та світі; навички діагностики та інтерпретації типу поведінки підлітка; організацію і проведення позаурочної роботи з підлітками; використання активних методів навчання; спілкування з підлітками; складання проблемних завдань із метою формування безпечної поведінки; позитивне ставлення до особистості підлітка; здатність до саморегуляції та керування своїм емоційним станом; аналіз та оцінювання результатів власної педагогічної діяльності; уміння вносити корективи в педагогічний процес у разі виявлення змін у поведінці підлітка. Практична

значущість зазначеного дисертаційного дослідження визначається розробкою технології підготовки майбутніх учителів до формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності, укладанням програми спецкурсу „Підготовка майбутніх учителів до формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності”, удосконаленням змісту курсу „Безпека життєдіяльності” й методикою його викладання, а також розробленими методичними рекомендаціями до практичних робіт з безпеки життєдіяльності [32].

Цікавою для нас є також наукова робота О. Голік, де розкриваються окремі аспекти підготовки майбутніх учителів до організації позакласної дозвілленої діяльності старшокласників. В даному дисертаційному дослідженні підготовка майбутніх учителів до організації позакласної дозвілленої діяльності будується на закономірностях педагогічного процесу і передбачає створення оптимальних організаційно-методичних умов, а саме: спрямування методів і форм організації пізнавально-практичної діяльності студентів на усвідомлення специфіки та засвоєння ними способів реалізації функцій дозвілленої діяльності, включаючи сучасні освітні педагогічні технології; поетапне формування готовності майбутніх учителів до організації позакласної дозвілленої діяльності; оновлення змісту професійних знань щодо сутності організації позакласної дозвілленої діяльності; використання отриманих знань, набутих умінь і навичок у роботі зі старшокласниками у загальноосвітніх навчальних закладах. Робота у контексті організаційно-методичної підготовки студентів до організації дозвілленої діяльності учнів здійснювалось у три етапи. На першому формувалась готовність студентів до організації позакласної дозвілленої діяльності старшокласників (містить мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний та комунікативний компоненти) за допомогою психолого-педагогічних дисциплін та впровадженої програми спецкурсу „Організація та режисура виховних заходів”. На другому тривало удосконалення умінь і навичок організації дозвілля при розробці проектів та

упровадження їх у навчально-виховний процес школи. На третьому студенти аналізували власні проекти та брали участь у конференції [42].

Проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до позаурочної виховної роботи розкривались в дослідженні І. Казанжи. Позаурочну виховну роботу авторка розглядає як взаємодію двох важливих ланок виховання (позакласної і позашкільної), спрямованої на досягнення єдиної мети – гармонійного розвитку дітей та молоді, виявлення талановитих і обдарованих вихованців. Кінцевим результатом готовності студентів до позаурочної виховної роботи на думку І. Казанжи є професійно-виховна компетентність студента, яка обіймає такі чинники (види компетенції): когнітивно-виховна (в галузі теорії і методики виховного процесу, в галузі фахових предметів); конструктивно-виховна (в галузі прогнозування, планування); регулятивно-оцінна компетенція (самооцінка своєї підготовленості, рівня вихованості визначення шляхів професійного самовдосконалення). Саму готовність учителя початкових класів до позаурочної виховної роботи дослідниця визначає як складне інтегроване поняття, що передбачає єдність теоретичної, практичної і морально-етичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до здійснення всіх видів виховної діяльності з учнями в позанавчальний час, установлення творчих зв'язків із різноманітними позашкільними закладами у справі виховання молодших школярів. У процесі формуального експерименту було розроблено та впроваджено інструментальну модель готовності студентів педагогічного факультету до позаурочної виховної роботи з молодшими школярами. Формування професійно-виховної компетентності відбувалося у три взаємопов'язані етапи: мотиваційно-когнітивний, організаційно-діяльнісний, результативно-оцінний. Змістовою лінією реалізації формуючого етапу дослідження виступав спецкурс „Теорія і методика позаурочної виховної роботи в початкових класах”, що відіграв системоутворюючу роль у процесі фахової підготовки спецкурсів, був проміжною ланкою між теоретичним засвоєнням знань з теорії і методики

виховної роботи на молодших курсах та їх практичним застосуванням у реальних умовах сучасної школи [88].

Таким чином, не зважаючи на часткову розробленість проблеми підготовки майбутніх учителів до позакласної роботи (зокрема до виховання здорових школярів у процесі позакласної роботи), можемо констатувати поки що не достатню увагу з боку науковців у зазначеному аспекті.

Перш ніж перейти до аналізу наукової та навчально-методичної літератури відповідно до другого напрямку, зауважимо, що особливе місце у контексті виховання всебічно розвинених та здорових школярів набуває позакласна робота з основ здоров'я. У зв'язку з вищезазначеним, дуже значущим є, необхідність орієнтації підготовки майбутніх учителів основ здоров'я у вищих навчальних закладах не тільки на якісне здійснення навчального процесу, тобто викладання самого предмета, але й на позакласну роботу у контексті виховання здорових школярів. Це є вкрай важливими, оскільки набуття школярами необхідних знань, умінь та навичок з формування, зміцнення та збереження здоров'я у повному обсязі, навіть за умови якісного викладання предмету не видається можливим. Крім того, саме за рахунок уміло організованої позакласної діяльності можливо систематизувати й узагальнювати отримані раніше знання й озброювати новими, заохочувати до активних оздоровчих дій учнів, що в свою чергу сприятиме формуванню в школярів ціннісного ставлення до власного здоров'я та спонукатиме до застосовування отриманих знань, умінь та навичок у практичній діяльності [7]. Зважаючи на, те що викладання у загальноосвітніх навчальних закладах навчального предмету основи здоров'я все ж відіграє важливу роль у формуванні культури здоров'я шкільної молоді й відповідно його впровадження, можливо по праву вважати суттєвим кроком, стосовно виховання здорового та всебічного розвиненого підростаючого покоління. Ми цілком підтримуємо думку Д. Лодзинського, який зазначає, що урок є основною, але не універсальною і не єдиною формою організації учбово-виховного процесу в школі. Обмежити всю

освітню і виховну роботу тільки урочними заняттями неможливо [38, с. 4]. Так, дійсно, як справедливо вказує В. Киркалов, позакласна робота у значній мірі бере свій початок, на уроці і в цьому випадку являє собою логічне його продовження. Між тим, підвищений інтерес школярів до того чи іншого предмету практично не можливо задовольнити в рамках навчальної програми. Звідси витікає, що навчальна та позанавчальна робота повинна будуватись у єдності, підпорядковуюясь єдиній меті [115, с. 27].

При переході до другої частини даного напрямку аналізу літературних джерел, враховую специфіку нашого дослідження, важливим є необхідність вивчення питання виховання окремих аспектів здоров'я школярів у позакласній діяльності. В цьому випадку, важливо, по-перше, проаналізувати наукові праці (зокрема дисертаційних досліджень та публікацій), по-друге, розглянути навчально-методичну літературу у зазначеному контексті. Почнемо з аналізу наукової літератури у зазначеному контексті. Важливо відзначити, що останнім часом з'являються роботи стосовно виховання здорових школярів у процесі позакласної діяльності. Так, проблемі формування та організації здорового способу життя школярів присвятили свої дослідження О. Жабокрицька, М. Залеський, О. Кабацька та інші.

Важливе місце для нашого дослідження представляє робота у контексті формування здорового способу життя школярів у процесі позакласної роботи. Як зазначалось вище серед таких робіт певну цінність викликає дослідження О. Жабокрицької. Цілком погоджуємось з думкою авторки стосовно того, що причини зростання захворюваності учнів необхідно шукати в системі шкільної освіти, у виявленні тих факторів навчальної діяльності, які призводять до перенапруження нервової системи й не створюють належних умов для задоволення потреб учнів у самопізнанні, самовдосконаленні й самореалізації. Вчена зауважує, що здоровий спосіб життя молодших підлітків – це така форма організації їх життєдіяльності, що сприяє збереженню, зміцненню, формуванню здоров'я, в основі якої лежить валеологічний світогляд особи. Цінним також є те, що в даній дисертаційній

роботі О. Жабокрицькою визначено компоненти здорового способу життя молодших підлітків до яких вона відносить: гармонійний розвиток фізичних і духовних сил; загартування організму; оптимальна рухова активність, фізична культура і спорт; збалансоване харчування; творча діяльність; активний і пасивний відпочинок; повноцінний сон; дотримання режиму дня згідно з біологічними ритмами та індивідуальними особливостями; психологічна підготовка як основа попередження стресів і розумової перевтоми; дотримання правил гігієни; особистісна поведінка, спрямована на попередження шкідливих звичок [68]. Вагомого значення стосовно виховання здорового способу життя молодших підлітків у позакласній роботі набувають визначені автором педагогічні умови забезпечення цього процесу. Відповідно до педагогічних умов О. Жабокрицька відносять: організацію факультативних і гурткових занять, різноманітних виховних заходів з основ здорового способу життя у позаурочний час; залучення кожного учня до різноманітної виховної діяльності з урахуванням домінуючих потреб, вікових та психофізіологічних особливостей; запровадження режиму дня та систематичне дотримання його підлітками як моделі здорового стилю життя; раціонально організований руховий режим учнів аеробної спрямованості; організація системи самовиховання учнів для самовдосконалення і самореалізації; підвищення валеологічної та психолого-педагогічної освіченості вчителів і батьків, оволодіння ними спеціальними методиками й оздоровчими системами; взаємодію педагогічного колективу, батьків, фахівців і громадськості при розв'язанні валеологічних, навчально-виховних завдань; створення в школі і вдома умов, які сприяли б збереженню, зміцненню і формуванню здоров'я учнів; проведення валеологічного моніторингу, тестів й корекції стану здоров'я підлітків силами вчителів, батьків і фахівців. З метою більш ефективного залучення молодших підлітків до здорового способу життя дослідницею розроблено програмно-методичний комплекс забезпечення цього процесу, який передбачає авторські програми факультативного курсу та гуртків (зокрема програми комплексного

факультативного курсу „Мистецтво бути здоровим”, у діяльності валеологічних гуртків „Нетрадиційні методи й системи оздоровлення”, „Як стати здоровою і привабливою?”). Надзвичайно важливим є те, що автором впровадженні в практику загальноосвітніх шкіл та навчальних закладів нового типу оздоровчі технології [68], що не тільки сприятиме залученню учнів до ведення здорового способу життя, але й сприятиме засвоєнню оздоровчих технологій та відповідно оздоровленню школярів.

Певну значущість для нас має робота М. Залеського. В даному дослідженні автором розроблена технологія залучення школярів до здорового способу життя у взаємозв'язку класної та позакласної роботи, а також засоби реалізації кожного етапу технології, а саме: система прикладів, завдань, міні-досліджень по фізиці, методика зв'язку викладання основ безпеки життєдіяльності з курсом фізики; комплекс позакласних заходів, що сприяють формуванню навичків здорового способу життя у тому числі і День здоров'я, загальношкільні змагання з основ безпеки життєдіяльності, туристський табір, туристський похід. Певний інтерес викликає розроблений дослідником комплекс позакласних заходів, що передбачає залучення учнів в самостійну діяльність по формуванню і зміцненню свого здоров'я [80]. Цінною є робота О. Кабацької, яка присвятила увагу проблемам формування культури здоров'я старшокласників у процесі позакласної роботи [87].

Наступні дослідження у зазначеному напрямку ми (умовно) розподілили на такі, що сприяють формуванню окремих аспектів здоров'я школярів (духовного, психічного, соціального та фізичного). Так, до формування духовного аспекту здоров'я у процесі позакласної роботи ми віднесли такі роботи авторів: Н. Поздникіна [152], І. Кравченко [108], О. Лисенко [119], О. Лавроненко [116], К. Дорошенко [64] та інших.

Перед аналізом досліджень стосовно виховання духовно здорових підлітків у процесі позакласної роботи зупинимо увагу на дисертації Н. Поздникіної В даному дослідженні автором розроблено та апробовано авторську науково-теоретичну модель системного підходу до формування

духовного-моральної вихованості та розвитку особистості підлітків. Модель основана на взаємодії форм та методів діяльності педагога-вихователя, сім'ї та спільноти в процесі виховання, врахуванні об'єктивних та суб'єктивних, суспільних та внутрішніх факторів вихованого процесу, що обумовлюють духовно-моральне формування та розвиток особистості підлітків, врахуванні особливостей і відповідної організації позакласної роботи. Певну цінність також складають визначені дослідницею педагогічні умови в зазначеному аспекті засобами різноманітних форм позакласної діяльності з урахуванням психофізіологічних та вікових особливостей, рівня знань та загальної підготовленості учнів до участі у позакласній роботі у школі [152].

Пряме відношення до формування духовного здоров'я школярів, на наш погляд, мають роботи І. Кравченко та О. Матвієнко (Моральне виховання молодших школярів у позаурочній та позашкільній діяльності) [131] які спрямовані на формування моральності учнів у процесі позакласної діяльності. Так, в дослідженні І. Кравченко (Формування у підлітків моральних вчинків у позакласній роботі) [108] представлено обґрунтовану особистісно орієнтовану технологію формування моральних вчинків у підлітків у позакласній роботі загальноосвітньої школи, визначено критерії діагностики морального вчинку та рівнів його сформованості. В даній роботі автором удосконалено принципи конструювання особистісно орієнтованої технології формування морального вчинку у дітей підліткового віку, а також визначено кількісні та якісні характеристики морального вчинку у підлітків у позакласній діяльності [108].

На нашу думку цілком виправдано віднести до проблеми виховання духовно здорових школярів дисертаційні дослідження, присвячені питанням формування у школярів гуманістичного ідеалу, гуманістичної спрямованості та гуманістичних цінностей в процесі позакласної роботи, оскільки саме вищезазначені аспекти певним чином уособлюють в собі важливу складову духовності особистості. В дисертації О. Лисенко (Виховання гуманістично спрямованої особистості підлітка у позаурочний час) [119] представлено

функціонально-прогностичну модель процесу виховання гуманістично спрямованої особистості підлітка, що забезпечує комплексний підхід до розв'язання проблеми виховання такої особистості. Зазначена модель втілює цілісну педагогічну систему, яка включає мету, завдання, оптимальні форми й методи організації ціннісно-орієнтаційної діяльності підлітка, а також конкретизує місце та роль педагога і підлітка в процесі виховання гуманістично спрямованої особистості та встановлює основні компоненти ціннісно-орієнтаційної діяльності. Практичне значення здобує у ході проведення автором дослідження полягає у розробці програмно-методичних матеріалів, а саме програми „Самовиховання особистості”, програм курсової перепідготовки класних керівників до здійснення процесу виховання гуманістично спрямованої особистості підлітка) [119], що у свою чергу свідчить про комплексність підходу О. Лисенко у контексті вирішення проблеми виховання гуманістично спрямованої особистості підлітка у позаурочний час.

Достатньо близькою до попереднього дослідження є робота О. Лавроненко у якій висвітлюються питання виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності. В дисертації авторкою представлено зміст, форми та методи виховання гуманістичних цінностей в учнів початкових класів, які реалізовано в інтегрованій програмі, а також представлено критерії вихованості гуманістичних цінностей в учнів початкових класів, що відображають знання про людину взагалі, про якості, важливі для життя в суспільстві, які представляють собою: знання змісту понять і категорій, що мають своїм структурним центром поняття „гуманність”; розуміння особистісної цінності іншої людини; та визначаються такими показниками: адекватне ставлення до себе як суб'єкта суспільного співжиття, позитивна „Я-концепція”; емоції, що переростають у гуманістичні почуття; здатність до самореалізації, самоаналізу, самовдосконалення, саморозвитку, що виявляється в умінні правильно будувати взаємовідносини з оточуючими, у відношенні до іншої людини як

найвищої цінності, у бережливому ставленні до довкілля. Педагогічними умовами підвищення рівня вихованості гуманістичних цінностей дослідницею визначено: урахування у позаурочній роботі завдань та функцій гуманістичного виховання; дотримання у позаурочній роботі принципів гуманістичного виховання; залучення молодших школярів до різних видів діяльності; впровадження інтегрованої програми „Виховуємо гуманну особистість”; поєднання у позаурочній діяльності традиційних та інноваційних форм та методів розвитку особистості, зміст яких пов’язаний із вихованням гуманістичних цінностей в учнів початкових класів. У даному дисертаційному дослідженні також визначено особливості взаємодії соціальних інститутів (позашкільних навчальних закладів, сім’ї, соціального середовища) та початкової школи у вихованні гуманістичних цінностей в учнів початкових класів у позаурочній діяльності: залучення до виховання молодших школярів батьків, громадськості, позашкільних установ; включення молодших школярів в позаурочну партнерську діяльність, в процесі якої здійснюється тренінг в належній поведінці на основі гуманістичних цінностей; створення емоційно забарвленого в мажорному ключі шкільного позаурочного середовища, відчуття партнерства в спільній позаурочній діяльності [116].

Виховання гуманістичного ідеалу підлітків в процесі позакласної роботи К. Дорошенко пропонує завдяки запропонованій теоретико-прогностичної моделі гуманістичного ідеалу старших підлітків, яка транслює соціокультурний досвід та продуктує систему гуманних зв’язків і відносин особистості; методику діагностування проявів гуманістичного ідеалу за когнітивним, емоційно-мотиваційним і діяльнісним критеріями і особистісно орієнтовану технологію виховання гуманістичного ідеалу старших підлітків. Для ефективної організації позакласної діяльності школярів шляхом гуманізації їх спілкування, участі у особистісно значущій добродійній діяльності, стимулюванні учнівського самоврядування та залучення школярів до здійснення самовиховання автором розроблена відповідна особистісно

орієнтована технологія [64].

Серед робіт присвячених формування окремих аспектів психічного здоров'я школярів особливий інтерес викликає дослідження Н. Мирончук (Формування культури міжособистісних взаємин старших підлітків у позаурочній діяльності) [133]. Автором розроблено модель формування культури міжособистісних взаємин старших підлітків у позаурочній діяльності, структурні компоненти якої (мета, завдання, принципи, зміст, види позаурочної діяльності, форми, методи, результати роботи) характеризуються цілісністю, взаємозв'язком, взаємодією, скерованістю на розв'язання проблеми формування у старших підлітків культури міжособистісних взаємин. Таким чином, запропонована модель містить систему форм та методів, які спрямовані на реалізацію соціально цінних потреб особистості школяра (задоволення потреби у спілкуванні, взаємодії, розкриття кожним вихованцем своїх можливостей, здібностей), здійснюють комплексний вплив на когнітивну, емоційно-мотиваційну, діяльнісно-практичну й регулятивну сфери особистості підлітка та передбачають теоретико-методичну і практичну підготовку вчителів і батьків. Розроблені критерії розвитку культури міжособистісних взаємин старших підлітків, виділено чотири рівні її сформованості (активно-творчий, рефлексивно-пасивний, ситуативний і негативно-активний) й виявлено підліткові групи, які відповідають узагальненим характеристикам кожного рівня. Особливого значення набувають підготовлені для вчителів методичні рекомендації, зокрема щодо використання у позаурочній діяльності таких форм роботи, як факультативний курс „Культура взаємин”, Клуб журналістів школи, етично-дискусійна студія, система ділових ігор етичного спрямування, різні форми співпраці батьків і дітей, що сприяли розвитку когнітивної сфери старших підлітків, виробленню у них позитивної мотивації, формуванню вмінь і навичок конструктивної взаємодії, саморегуляції, самоконтролю поведінки у взаєминах із іншими [133].

Розгляд наукових робіт у контексті виховання соціально здорових школярів настановує на дослідження Н. Попова (Громадське виховання у системі позакласної роботи) [153]. Практична значущість зазначеного дослідження визначається розробленою автором типологією учнівського самоврядування, що передбачає два типи: імітаційний (відповідність проєктивної моделі громадського виховання) та демократичний (ввідний інституційній моделі громадського виховання). Запропоновані модель громадського виховання, що вміщує в собі: мету громадського виховання, змістовні завдання та завдання по забезпеченню педагогічних умов громадського виховання, сукупність принципів громадського виховання, форми та методи громадського виховання у позакласній роботі до яких віднесено: дискусія, рольова гра, ділова гра, метод проєктів та ін. [153].

У контексті формування фізичного здоров'я підлітків у процесі позашкільної роботи слід звернути увагу на дисертаційне дослідження А. Свасьєва, який пропонує розроблену методику формування фізичного здоров'я хлопчиків 13-14 років у процесі фізичного виховання в основі якої передбачається індивідуальний підхід до планування фізичних навантажень [165]. У зазначеному контексті можемо бачити певну розробленість проблеми виховання здорових школярів у процесі позакласної роботи, особливо відносно духовної складової здоров'я особистості, що у свою чергу дозволяє наблизитись до визначення змісту, форм та методів навчання позакласної роботи з основ здоров'я. Важливого значення у даному аспекті набуває навчально-методична література (зокрема статей навчально-методичного спрямування), огляд якої передбачався у відповідності до другої частини зазначеного напрямку. В даному випадку особливу цікавість для нас складають публікації в яких, по-перше, пропонуються рекомендації чи розробки з питань організації та проведення позакласної роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів взагалі та формування окремих аспектів здоров'я у процесі позакласної діяльності зокрема [15; 16; 21; 90; 98; 114; 118; 143; 155; 164; 169; 189; 201; 206; 209], по-друге, які містять певні

рекомендації з організації навчального та позанавчального процесу з основ здоров'я [5; 13; 25; 26; 27; 29; 31; 33; 34; 48; 49; 50; 58; 59; 62; 66; 92; 99; 101; 105; 122; 125; 129; 134; 144; 148; 161; 176; 188; 190; 204; 205].

З вищезазначеного бачимо, що останніми роками з'яляється все більше публікацій, присвячених питанням виховання фізично здорової особистості учня у процесі позакласної роботи. Натомість недостатньо розробленою залишається проблема формування духовного, психічного та соціального аспектів здоров'я в межах позакласної діяльності учнів.

Як справедливо наголошує Т. Кравченко на практиці питання виховання здорових школярів, особливо на духовному, психічному та соціальному рівнях, часто здійснюється епізодично, відповідні заходи характеризуються формалізмом, не враховують інтереси і бажання учнів. Тільки в окремих школах є групи продовженого дня та й то лише для учнів початкових класів. Численні гуртки, клуби, секції, які можуть охопити значну кількість дітей, сьогодні або не працюють, або відвідування їх потребує від батьків досить високих грошових внесків, що цілком неможливо для переважної частини сімей. Втрачено традицію залучення батьків до проведення різноманітних заходів з учнями на базі школи. Цей напрям взаємодії сім'ї і школи, на думку вченої, не спрацьовує, полишаючи батьків наодинці з проблемою організації культурного дозвілля дитини в позаурочний час [109, с. 25].

Між тим, недостатня грамотно організовано занятість підлітків після уроків може призвести до нудьги, емоційного вакууму. Дитина (в оригіналі Людина) сьогодні духовно збідніла, обмежена, з низькою культурою дозвілля іспит самотності й бездіяльності витримати не може. Якщо багатий внутрішній світ людини, тим менше їй буде властиве почуття нудьги. Заняття учня від нудьги ніколи не призведе до будь-якого індивідуально або соціально значущого результату. Учень у цьому випадку прагне не до осягнення або створення будь-чого, а тільки лише до заповнення емоційного вакууму. Для такого заповнення характерні багатогодинне сидіння біля

телевізора, безпредметні балачки, безцільне фланірування вулицями. Особливістю такого проведення часу є отримання сильного подразника, який заглушав би стан нудьги. Це викликає потребу в нових емоційних „вибухах”, пошук яких веде до антисоціальних проявів [20, с. 31].

Вищезазначене дозволяє перейти до третього напрямку наукового пошуку який передбачає, по-перше, аналіз літературних джерел у контексті підготовки майбутніх основ здоров'я, по-друге, підготовки майбутніх учителів до виховання всебічно здорової молоді.

Особливого значення для нашого дослідження набувала перша частина зазначеного вище напрямку наукового пошуку. Між тим, в даному аспекті знаходимо лише поодинокі дисертаційні роботи серед яких (дисертації) І. Зенченков [81], А. Радченко [158], а також статті: В. Бабич [10], С. Страшко [180]. Такий стан розробленості проблеми можна спробувати пояснити відносно нещодавньої потребою у підготовці відповідних фахівців, що обумовлене впровадженням у загальноосвітні навчальні заклади навчального курсу „Основи здоров'я”.

І. Зенченков є одним з перших хто присвятив дисертаційне дослідження безпосередньо питанням удосконалення підготовки майбутніх учителів основ здоров'я, а тому його робота набуває для нас особливої цінності та значущості. В даному дисертаційному дослідженні автором розкривається сутність духовних цінностей майбутнього фахівця з основ здоров'я, а саме: знання, творчість і гуманність (де знання – це продукт суспільної матеріальної та духовної діяльності людей, творчість – універсальна функція людини, яка сприяє самовираженню й самореалізації в усіх формах, гуманність – складна інтегрована духовна цінність, яка виявляється в різних життєвих ситуаціях як укорінене в поведінці стійке, визначене позитивне ставлення до самого себе, до людей, які оточують, результатів їх праці, природи й суспільства). В процес професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я автором запроваджено особистісно орієнтований підхід, що надає можливості формуванню у

студентів ціннісного ставлення до своєї майбутньої професії й знань, прояв творчості й гуманності. Запропоновані дослідником критерії сформованості духовних цінностей майбутнього фахівця з основ здоров'я являють собою: теоретичний, естетичний і етичний критерії, а також відповідно рівні: високий, середній та низький.

Важливого значення у досягнення мети дослідження відіграють визначені та обґрунтовані дослідником педагогічні умови формування духовних цінностей майбутнього фахівця з основ здоров'я, а саме: створення особистісно орієнтованого виховного середовища в процесі професійної підготовки; використання нетрадиційних форм проведення занять для особистісної самореалізації; побудова виховного процесу з урахуванням внутрішнього розвитку особистості й використання психологічних чинників впливу, конкретизовано їх зміст [81].

Значущою в контексті нашої роботи є дисертаційне дослідження А. Радченко, оскільки авторка визначала загальні аспекти підготовки майбутніх учителів основ здоров'я. Дослідницею визначені особливості професійної підготовки зазначеної категорії фахівців, що полягають у підвищеній відповідальності за результати своєї роботи та у її великій соціальній значущості; пріоритетними у професійній оздоровчій діяльності вчителя основ здоров'я є просвітницька та профілактична робота серед учнів та їх батьків; орієнтація підростаючого покоління на здоровий спосіб життя та культуру здоров'я як найбільш значущі в ієрархії життєвих цінностей.

Педагогічними умовами підготовки майбутніх учителів основ здоров'я визначено збагачення змісту фахових дисциплін професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я за рахунок включення сучасних знань про основи здоров'я школярів; упровадження інноваційних, зокрема інтерактивних, технологій навчання студентів у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів; формування у студентів спеціальності „Основ здоров'я” професійно значущих якостей, які сприятимуть ефективному використанню теоретичних знань і практичних умінь у процесі майбутньої

професійної діяльності. У процесі підготовки відповідних майбутніх фахівців використовувались такі інтерактивні технології як: метод проекту, портфоліо, дискусії у формі „круглого столу”, моделювання та розігрування ситуації за ролями, case-study [158]. В дослідження також запропоновано спецкурс „Сучасна професійна діяльність учителів основ здоров'я”, а також комплекс рекомендацій для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку вчителів основ здоров'я, а саме: здійснити модернізацію навчальних планів підготовки фахівців із оздоровчої роботи шляхом включення до них спецкурсів і практичних занять, що розкривають сутність і особливості професійної діяльності майбутніх учителів основ здоров'я; одним із завдань виробничої практики має стати впровадження оздоровчого підходу як нової оздоровчо-орієнтованої технології, що базується на визнанні цінності здоров'я кожної особистості [158].

В другій частині третього напрямку аналізу літературних джерел передбачався огляд праць у контексті підготовки майбутніх учителів до виховання всебічно здорової молоді. В даному аспекті суттєве значення для нас набували дослідження О. Адєєвої [2], Н. Баженової [11], Н. Денисенко [56], О. Омельченко [147], М. Сентизової [168], Н. Тимошенко [187], Н. Урум [195], О. Філіпп'євої [196], С. Шенделева [207]. Так, в дисертації О. Адєєвої цінними для нашого дослідження є педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів [2]. В роботі Н. Баженової привертає увагу розроблена авторкою модель підготовки студентів до формування здорового способу життя [11]. Праці Н. Денисенко [56] та Н. Урум [195], є значущими для нашої роботи тим, що в них чітко розкриваються змістовна та дидактичні складові процесу підготовки майбутніх учителів до оздоровчої роботи зі школярами. У дослідженні О. Омельченко розкриваються особливості професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів з організації здоров'язберігаючого навчально-виховного процесу [147]. Теоретичну значущість являє собою в контексті досліджуємої проблеми

дисертаційне дослідження С. Шенделева [207] присвячене розкриттю історичних аспектів в контексті проблеми підготовки майбутніх учителів до формування культури здоров'я школярів у педагогіці вищої школи. Особливу увагу навчально-методичному забезпеченню процесу підготовки майбутніх учителів до виховання здорових учнів зосереджено у наукових М. Сентизової [168], Н. Тимошенко [187] та О. Філіпп'євої [196].

З вищезазначеного бачимо, що у теперішній час вітчизняні та зарубіжні вчені все більше уваги приділяють питанням підготовки майбутніх учителів до виховання здорових школярів, що безперечно є дуже важливим. Між тим, досить мало можна спостерігати досліджень стосовно підготовки майбутніх учителів основ здоров'я, особливо, що стосується формування у них готовності до формування культури здоров'я учнів у процесі позакласної роботи. Між тим, саме організація позакласної роботи на високому професійному рівні, використовуючи її потенціал у контексті виховання сучасного, та головного здорового громадянина потребує відповідної підготовки майбутніх учителів. Саме готовність педагога у зазначеному контексті багато в чому обумовлює якість здійснення на практиці позакласної роботи. Як справедливо зазначають І. Винниченко, Е. Марієнгоф, завдання педагога полягає в тому, щоб зацікавити учнів позакласною роботою, організувати її так, щоб вони прагнули брати в ній участь. Учителі мають старанно вивчати нахили та здібності кожної дитини, щоб допомогти їй зробити правильний вибір і розвинути в ній потрібні інтереси [37, с. 23].

На думку В. Киркало та П. Шпитальника дуже важливо, щоб кожен вчитель перш за все визначив своє місце в системі позакласної і позашкільної роботи, знав, як участь дітей в позаурочних заходах позначається на їх діях, відчуттях і думках, оскільки позакласна виховна робота не тільки етично збагачує учнів, але і допомагає глибшому сприйняттю ними учбового матеріалу, учить їх самостійно здобувати знання [115, с. 10].

Як зазначалось вище важливе місце у позакласній діяльності займає

виховна функція. Саме виховна функція сприяє розвитку особистості учня, його творчого потенціалу. Це у свою чергу зумовлює необхідність формування готовності майбутнього педагога до виховної діяльності в загальноосвітній школі. На думку Н. Яремчук, особливо гостро ця проблема постає у процесі підготовки майбутніх учителів у класичних університетах, оскільки наявні програми, зміст і методика викладання психолого-педагогічних дисциплін, педагогічні практики не дозволяють сьогодні повною мірою сформувати у майбутніх педагогів необхідні для виховної діяльності знання та вміння [213, с. 3]. До основних суперечностей, що виникають останнім часом у зазначеному напрямі вчений відносить наступні: між сучасними вимогами до проведення виховної роботи в загальноосвітній школі та традиційним змістом педагогічної підготовки студентів класичних університетів; між багатоаспектністю виховної діяльності у професійній діяльності педагога та уніфікацією навчальних програм з предметів педагогічного циклу; між рівнем підготовки до виховної діяльності студентів у класичних та педагогічних університетах; між визнанням виховної діяльності як пріоритетної стратегії в педагогічній підготовці та недостатнім рівнем її реалізації в умовах класичного університету [213, с. 3].

На думку В. Сластьоніна, підготовку до виховної діяльності взагалі слід розглядати як серцевину професійно-педагогічної освіти майбутнього вчителя. При цьому вчений, зауважує на тому, що закономірно зростаючий виховний потенціал загальноосвітньої школи може з успіхом приводити в рух лише той вчитель, який сформований як особистість, як соціально активна особистість, з чіткою громадянською і моральною позицією, високою загальною та професійною культурою [174, с. 17].

О. Безпалько, розглядаючи основи підготовки студентів до виховної роботи в школі, наголошує на необхідності організації в вищих навчальних закладах усього цілісного процесу професіонального виховання майбутніх учителів, й відповідно використовувати отриманий досвід у професійній діяльності [14, с. 13]. Про існуючі й до сьогодні проблеми підготовки

майбутніх учителів відзначали вченні ще наприкінці ХХ сторіччя. Так, російська вчена О. Абдулліна, вказувала на слабо розроблені психолого-педагогічні основи професійного становлення особистості вчителя, формуванні його професійної природності [1, с. 22]. Це у свою чергу мало прояв у здійсненні випускниками окремих форм навчально-вихованої роботи, а також виникненні труднощів у контексті досягнення виховних завдань як в процесі навчання так й відповідно у позакласній діяльності [1, с. 60–61]. Вищезазначене свідчить, не тільки про важливість виховної функції яка має надзвичайно важливе місце у позакласній роботі взагалі, але й про певні проблеми у контексті професійної готовності майбутніх учителів до виховної діяльності у педагогічній практиці.

Нажаль, ще більші труднощі виникають у вчителів в контексті валеологічного виховання школярів у процесі позакласної роботи. Така робота, відбувається на належному рівні. Однією з головних причин такого є також недостатня підготовка майбутніх учителів у зазначеному напрямку.

Практика показує, що досить часто до проблеми валеологічної освіти і виховання школярів, особливо у позакласній роботі вчителі підходять без особливого ентузіазму, не достатньо приділяючи при цьому зусиль щоб ліквідувати брак знань та умінь у зазначеному напрямі. Сьогодні вчитель особливо має бути підготовлений до виховання здорової молоді у загальноосвітніх закладах під час позакласної роботи. Цілком підтримуємо думку Т. Бойченко, яка зазначає, що вчитель має так проводити позакласну роботу, щоб вона була спрямована на підтримку учня на кожному з етапів інтеріоризації здоров'язберігальної інформації: отримання інформації, її усвідомлення, можливість спробувати виконати ту чи іншу практичну дію, підтримувати набуті життєві навички, сформувані в учня переконання про необхідність діяти так, а не інакше, спонукати його до постійного самостійного пошуку інформації про шляхи і методи формування здорового способу життя [24]. Зважаючи на актуальність проблеми, на сьогодні не вивченою залишається проблема підготовки майбутніх учителів основ

здоров'я до позакласній роботи з учнями основної школи взагалі, визначення змісту, форм, методів та основних аспектів організації позакласної роботи з основ здоров'я зокрема.

Таким чином, аналіз літературних джерел зазначеного підрозділу дозволяє нам сформулювати наступні **висновки** узагальнюючого характеру:

Більш повне дослідження окресленої проблеми вимагало визначення напрямів аналізу літературних джерел. З метою широкого кола наукового пошуку було обрано три основні напрями: по-перше, аналіз робіт у яких розкриваються загальні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема їх підготовки до позакласної роботи; по-друге, наукові роботи та навчально-методична література присвячені питанням виховання окремих аспектів здоров'я школярів у позакласній діяльності, по-третє, праці щодо підготовки майбутніх учителів до виховання всебічно здорової молоді та безпосередньо підготовці майбутніх учителів основ здоров'я у вищих навчальних закладах.

Відповідно аналізу літературних джерел щодо першого напрямку було встановлено, що розробці концептуальних ідей у контексті професійної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах, а також проблемі формування в студентів педагогічних спеціальностей до професійної діяльності присвячено багато уваги з боку вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема. Між тим, питання підготовки майбутніх учителів до позакласної роботи (зокрема до виховання здорових школярів у процесі позакласної роботи) залишаються не достатньо вивченими, відповідно знаходимо лише поодинокі дисертаційні дослідження у зазначеному напрямі.

Проведений аналіз літературних джерел за другим напрямом передбачав дослідження наукових робіт та навчально-методичної літератури, що присвячені питанням виховання окремих аспектів здоров'я школярів у позакласній діяльності дав можливість переконатись: по-перше, в наявності розробленості широкого спектру питань, рекомендацій, а також методичних

розробок у контексті організації та проведення позакласної роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів, по-друге, останнім часом підвищується увага дослідників, вчителів-практиків, а також методистів до розробки рекомендацій з організації навчального та (в деяких випадках) позанавчального процесу з основ здоров'я.

На сьогодні питанням підготовки майбутніх учителів основ здоров'я майже не приділяється увага з боку науковців, не зважаючи на посилення останнім часом актуальності цієї проблеми. У теперішній час з'являються лише поодинокі дисертаційні дослідження у контексті підготовки відповідних учителів (зокрема І. Зенченков, А. Радченко), що у свою чергу залишає за собою значний спектр невивчених питань зокрема з проблеми підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.

Узагальнюючи проведену аналітичну роботу слід вказати на недостатню розробленість проблеми підготовки майбутніх учителів основ здоров'я взагалі та формування їх готовності до позакласної роботи зокрема. У свою чергу вищезазначене свідчить про необхідність розробки зазначеної проблеми, а саме: визначення змісту, особливостей, форм та методів позакласної роботи з основ здоров'я; розроблення та обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи; визначення критеріїв, показників та рівнів професійної готовності студентів у зазначеному напрямі; визначення змісту фахових дисциплін (що забезпечується впровадженням додаткового матеріалу) та змісту педагогічної практики, а також впровадження інтерактивних форм та методів навчання (відповідно специфіки вивчаємої проблеми), у контексті підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до формування високого рівня культури здоров'я підлітків у процесі позакласної роботи.

Вирішенню зазначених вище проблем й буде присвячено подальші підрозділи.

1.2. Сутність, зміст та форми позакласної роботи з основ здоров'я в загальноосвітніх навчальних закладах

Приоритетним завданням системи освіти є виховання в душі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності [140, с. 4.]. Про важливість виховання здорової молоді, прищеплення їм навичок здорового способу життя зазначається у цілому ряді нормативно-правових документів, що підтверджують вищезазначене, особливо чітко це відображено у Державній національній програмі „Освіта (Україна XXI століття)” [57]; Цільовій комплексній програмі „Фізичне виховання – здоров'я нації” [200]; Регіональній програмі Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю [139]; Законі України Про охорону дитинства [79]; Указі президента України Про Національну програму „Діти України” [194]; Концепції неперервного валеологічного виховання і освіти в Україні [45, с. 220-243]; Концепції фізичного виховання в системі освіти України [156]; Міжнародного проекту „Європейська мережа шкіл сприяння здоров'я” [45, с. 209-220] та інших. Між тим, упродовж останніх десятиріч поки що спостерігається загальна тенденція до погіршення стану здоров'я населення України в цілому та дітей і молоді зокрема [180, с. 4].

Підтвердженням вищезазначеного є статистичні данні подані головним спеціалістом Департаменту державного санітарно-епідеміологічного нагляду Міністерства охорони здоров'я України І. Сапугою, у якій зазначається, що упродовж 2006 року в дітей до 14 років було зареєстровано майже 12,5 млн. хвороб (у середньому по 1,8 захворювання на дитину). Поширеність захворювання становила 1844,35 на 1000 осіб, на 42 % відсотки вище, ніж у 1996 році (1266,4). З 1991 року у 3 рази збільшилась поширеність хвороб ендокринної системи, розладів травлення, а також новоутворень, в 2,7 рази – хвороб крові та кровотечних органів, у 2 рази хвороб кістково-м'язової й

сечостатевої систем, хвороб системи кровообігу та вроджених аномалій [163].

Зазначені показники переконують у значному погіршенню стану здоров'я підростаючого покоління. Між з тим, слід зазначити, що основною причиною такого становища є провини самої людини. Так, вченими визначено, що здоров'я людини більше, а ніж на 50 % залежить від способу її життя [45, с. 15]. У більшості випадків саме відсутність належного (здорового) способу життя значної частини підлітків призводить до відповідних проблем зі здоров'ям. Так, автори монографії „Стан та чинники здоров'я українських підлітків” О. Балакірева, Т. Бондар, О. Артюх наголошують на існуючих проблемах сьогодення у зазначеному напрямку. З проведених ними досліджень видно, що у теперішній час досвід курити цигарки мають від 20 % до майже 78 % опитаних (залежно від їх віку і місця навчання); – 46 % респондентів вживали алкоголь протягом останнього місяця перед опитуванням (48 % – серед хлопців, 45 % – серед дівчат); досвід вживання марихуани або гашишу у своєму житті мали 16 % учнівської молоді віком 15–17 років (24 % – серед хлопців, 9 % – серед дівчат) [12, с. 10].

Й це лише шкідливі звички. Подібну ситуацію можна спостерігати й відносно прагнення застосовувати на практиці будь яких оздоровчих технологій. Так, наприклад, щоденно займалися різними фізичними вправами у вільний від занять час, досягаючи відносної вікової норми фізичних навантажень, лише 12–30 % опитаних (залежно від віку і типу навчального закладу). В той час як більшість юнаків й дівчат віддають перевагу пасивним формам проведення дозвілля (перед телевізором або за комп'ютером). Таким чином, щоденно проводили перед телевізором у будні у свій вільний час до 4 годин на день 62–76 % опитаних; у вихідні відповідно 57–70 % опитаних (залежно від віку і місця навчання); щоденно не менше 3 годин грали в ігри на комп'ютері або ігровій приставці до комп'ютера чи телевізора у свій вільний час у будні 40–62 % опитаних; у вихідні відповідно – 42–57 %;

щоденно як у будні дні, так і у вихідні, до 3 годин проводять в Інтернеті 47–51 % учнівської молоді [12, с. 11]. Як демонструє вищезазначене більшість підлітків не дотримується здорового способу життя. Нажаль, негативні прояви здоров'я сучасної молоді відзначаються не тільки на фізичному але й на психічному, соціальному та духовному рівнях. Все більше серед молоді спостерігаються прояви жорстокості, байдужості, відсутності сенсу життя тощо [7, с. 13]. На думку В Трошина, сучасне цивілізоване суспільство, все людство переживає небувалий духовно-моральний і екологічний кризи, гостро стоїть питання про виживання людини, пов'язаної безпосередньо з проблемами духовно-морального і нервово-психічного оздоровлення населення [192, с. 21]. Відомо також, що протягом майже двох останніх десятирічч спостерігається збільшення кількості учнів які мають психоневрологічні захворювання, хвороби нервової системи і органів чуття, про, що зазначалось вже наприкінці ХХ сторіччя в Указі президента України Про Національну програму „Діти України” [194]. Серед причин, що сприяють порушенню стану психічного здоров'я учнів можна виділити зниження рухової активності дітей, та інтенсифікацію процесу навчання завдяки чому підвищується рівень розумового навантаження на нервово-емоційну сферу учнів [179, с. 3]. У зв'язку з цим, доречною є думка А. Міненко, що різнобічний розвиток особистості в сучасних умовах неможливо уявити без забезпечення її базою знань з основ здорового способу життя [137, с. 6], що передбачатиме певну озброєність знаннями та вміннями стосовно формування й збереження духовного, психічного, соціального та фізичного аспектів здоров'я.

У теперішній час все більше лунає думок сучасних вчених стосовно оздоровчої функції освіти. Так, на думку Г. Жара, в останні роки набула актуальності проблема формування здоров'я через освіту [69, с. 3]. Вітчизняний вчений О. Стасенко, зазначає, що зміцнення здоров'я учнів закладається з дитинства у школі, через яку, за умови обов'язковості

загальної освіти, проходять усі діти. А тому й їхнє здоров'я значною мірою залежить від ефективності оздоровчої роботи в школі [179, с. 3].

А. Міненко, вважає, що за останнє століття погляди на формування особистості кардинально змінилися. Деякі з них мають особливе значення як методологічна основа формування мотивації на здоров'я і здійснення превентивного виховання [136, с. 107]. Вчені Г. Кондрацька, Я. Максим'як, С. Будинкевич також наголошують на тому, що нова парадигма, формування свідомості здорової нації, є пріоритетним завданням освіти, яке передбачає орієнтацію її на інтереси та потреби особистості [104, с. 75]. Отже, потреба у вихованні здорового підростаючого покоління у загальноосвітніх навчальних закладах стає беззаперечним чинником. Нині, в загальноосвітні навчальні заклади впроваджено навчальний предмет „Основи здоров'я”. Навчання здійснюється за навчальною програмою, рекомендованою Міністерством освіти і науки України (лист МОН від 23.12. 2004 р. № 1/11-6611), „Основи здоров'я. Програма для 5 – 9 класів середніх загальноосвітніх навчальних закладів”, видавництво „Перун”, 2005 рік. Мета інтегрованого курсу: формування в учнів свідомого ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя, навичками, у тому числі й життєвими, безпечної для життя і здоров'я поведінки. Навчальна програма з основ здоров'я побудована на основі інтегрованого поєднання елементів знань щодо збереження і захисту життя та зміцнення здоров'я людини за концентричним принципом, тобто, у різні періоди навчання повторюється вивчення окремих тем з розширенням та поглибленням їх змісту. Основними особливостями програми є те, що вона розкриває питання, що мають реальне значення для підлітків; враховує потреби і рівень соціально-психологічного розвитку учнів; має упереджувальний характер; спрямована на формування життєвих навичок, що мають ключове значення для здорової і безпечної поведінки [132].

До завдань навчального предмету „Основи здоров'я” відносяться наступні: формування в учнів бережливого і дбайливого ставлення до

власного здоров'я як найвищої цінності і важливої умови повної реалізації можливостей особистості, громадянина України; створення в учнів мотиваційних установок на здоровий спосіб життя як головної умови формування, збереження і зміцнення фізичного, духовного і соціального здоров'я; формування в учнів усвідомлення, що людина є частиною Природи та Космосу, від екологічного стану яких залежить життя на Землі та здоров'я всього людства і кожної людини зокрема; ознайомлення учнів з основними принципами і методами профілактики найбільш поширених захворювань, прищеплення навичок особистої гігієни; профілактика шкідливих звичок та боротьба з ними, встановлення гармонійних взаємин учнів із природою, суспільством, пізнання самих себе [197].

Переважна частина навчальної програми „Основи здоров'я”, спрямована на розкриття питань зміцнення та збереження здоров'я підлітків у всіх його аспектах (духовному, психічному, соціальному та фізичному). Так, наприклад, розділ „Психічна і духовна складова здоров'я” протягом вивчення предмету в основній школі передбачає розгляд таких питань як: настрій і здоров'я, співчуття, позитивний вплив на здоров'я дружніх стосунків, повага до старших, взаєморозуміння у сім'ї, протидія насильству у учнівському середовищі, стрес і здоров'я, конфлікти та здоров'я, розвиток інтелектуальних задатків, відповідальність за власне здоров'я і т.д. Розділ „Соціальна складова здоров'я” включає такі питання як профілактика хвороб, що передаються статевим шляхом, права на здоров'я, безпека щоденного життя, запобігання вживанню наркотиків, репродуктивне здоров'я молоді тощо. Розділ „Фізична складова здоров'я” спрямована на розгляд наступних питань: рухова активність та її вплив на розвиток підлітків, розпорядок дня, загартування, харчування підлітків; особиста гігієна, індивідуальний розвиток підлітка, косметичні проблеми підлітків тощо [149].

З вищезазначеного видно, що навчальна програма спрямована на розгляд важливих сторін кожного з аспектів здоров'я особистості. Зміст

пропонуємих питань є цілком доцільним та необхідним. Без сумніву, зазначений навчальний предмет має величезне значення стосовно виховання здорових школярів. Разом з тим, недавнє вивчення шкільної дисципліни дещо позначається на якості викладання зазначеного предмету.

Так, сучасна вітчизняна вчена Г. Жара, зауважує, що введення предметів валеологічного спрямування у школі не може автоматично вирішити проблему якості їх викладання [69, с. 3]. На думку вченої на сьогодні існує невирішеною проблема науково і навчально-методичного забезпечення процесу викладання основ здоров'я у школі, що вимагає глибоких знань вчителя з інших предметів. Внаслідок порушення системності у викладанні матеріалу, не завжди створюються сприятливі умови для вивчення теорії і практики оздоровчих технологій в курсі основ здоров'я. Спостерігаються порушення в логіці навчального матеріалу по класах, дублювання матеріалу або „випадання” певних питань із логічної схеми [69, с. 9-10].

До вищезазначених проблем у контексті викладання навчального предмету основи здоров'я можна також зауважити на незначну кількість годин відведених на його викладання. Так, відповідно до Типових навчальних планів, затверджених наказом МОН від 23.02. 2004 р., № 132, вивчення предмета „Основи здоров'я” здійснюється у 5–7-х класах по 1 годині на тиждень, у 8–9-х – по 0,5 години на тиждень [132]. Зрозуміло, що яким би важливим матеріалом не було наповнення навчального предмету він все одно не зможе охопити весь обсяг необхідних підліткові питань в зазначеному контексті. Між тим, як саме учні 8–9 класів є найбільш вразливими й схильними до більш тісного знайомства зі шкідливими звичками (палінням, отриманням першого досвіду вживання алкогольних напоїв та навіть окремих наркотичних речовин). Але, головною проблемою в ці роки є підвищений інтерес до протилежної статі який досить часто сьогодні виходить за межі залицянь. Як наслідок ранній секс завершується

небажаними випадками вагітності, абортами, а також інфікуванням хвороб, що передаються статевим шляхом про, що вже зазначалось вище.

Такі факти, говорять про те, що саме в цьому віці потрібна щоденна турбота про здоров'я підлітків як з боку батьків так й з боку педагогів. У зв'язку з цим, вкрай важливо, щоб підлітки отримували якомога частіше певну інформацію яка не тільки спрямована на запобігання певних помилок з боку підлітків, але й постійно підштовхувала б школярів до ведення здорового способу життя. Таким чином, навчальний предмет характеризується важливим і в той же час специфічним змістом (спрямованим на формування духовного, психічного, фізичного та соціального здоров'я учнів) якісне викладання якого, у свою чергу, вимагає особливої підготовленості відповідних фахівців.

Ще одним недоліком можна вважати те, що викладання курсу „Основи здоров'я” здійснюється вчителями з різними базовими спеціальностями. Причинами отримання ними годин з цього предмету є, як правило, недостатність основного навантаження та близькість змісту деяких розділів курсу до базової спеціалізації. Таким чином, якість навчання учнів основам здоров'я ще й досі залишається низькою. У зв'язку з цим залишається актуальною проблема підготовки майбутніх учителів до викладання шкільного інтегрованого курсу „Основи здоров'я”, яка до того ж повинна бути адаптованою до концептуальних та дидактичних вимог сьогодення. Дослідження науковців свідчать про недосконалість як змістової, так і методичної підготовки вчителів, що обумовлено швидкісною динамікою змін у системі шкільної валеологічної освіти. Існує невирішена проблема науково і навчально-методичного забезпечення процесу викладання основ здоров'я у школі, що вимагає глибоких знань вчителя з інших предметів [69, с. 9–10]. Таким чином, зазначенні вище недоліки можуть суттєво впливати на якість оволодіння підлітками сукупністю необхідних знань, умінь та навичок стосовно формування, зміцнення, збереження власного здоров'я в усіх його аспектах.

Натомість надзвичайно значущим у формуванні культури здоров'я учнів, в супереч вищезазначеним недолікам має відігравати організація позакласної роботи з основ здоров'я. І. Винниченко та Е. Марієнгоф зазначають, що взагалі під позакласною роботою слід розуміти здійснювану в позаурочний час і спрямовану на задоволення інтересів і запитів учнів різноманітну освітню і виховну роботу [37, с. 9]. Слід зазначити, що позакласна робота суттєво відрізняється від урочної форми, відповідно у житті учнів вона займає значне місце, про, що зазначає у своїй статті В. Киркалов. Після уроків школяру доводиться самостійно, часто за власною ініціативою, вирішувати задачі різної складності: готувати уроки, поглиблено займатися особливо цікавою для нього галуззю знань, виконувати суспільні доручення, допомагати батькам по господарству і так далі. Все це вимагає від нього, того або іншого ступеня організованості, сили волі, напруженої праці, умінь і навичок. Школа повинна допомогти йому в цьому. Проте не скрізь цьому питанню приділяється належна увага [115, с. 25–26]. Важливо відмітити, що позакласна робота набуває важливого значення й у вихованні особистості. В. Сластенін, наголошує, що виховання за межами навчального процесу є доволі складною частиною цілісної педагогічної системи. Між тим, на думку науковця, вона носить багатофакторний характер, й відрізняється великою пластичністю та рухливістю [174, с. 15].

Як справедливо зазначає Казанжи І. У позаурочній роботі реалізується загальна мета і завдання процесу виховання. Основними закономірностями виховної роботи в позаурочний час вчений визначає: обумовленість виховання суспільними потребами та умовами життя; взаємозалежність виховання, навчання, освіти та розвитку особистості; визначальна роль діяльності у спілкуванні та вихованні особистості; залежність виховання від вікових та індивідуальних особливостей учня; взаємозв'язок учня і колективу класу у виховному процесі [88]. З вищезазначеного видно, що виховна робота, що проводиться в позаурочний час, доповнює і поглиблює виховання, яке здійснюється у процесі навчання [88].

Таким чином, позакласна робота нерозривно зв'язана з навчально-виховною роботою, яка проводиться на уроках. Але зміст її не обмежений навчальною програмою певного класу, даючи широкий простір для задоволення різноманітних прагнень та інтересів учнів. У своїй сукупності зміст позакласної роботи має задовольняти вимоги всебічного розвитку учнів [37, с. 13]. Все це в котре підтверджує значущість позакласної роботи з основ здоров'я у вихованні всебічно розвиненої та здорової молоді.

В процесі позакласних занять школярі дізнаються багато нового, такого, що виходить за межі учбової програми, вони самостійно виконують різні роботи, які вимагають певних знань, умінь, навиків, зустрічаються з різними труднощами; проявляють терпіння, наполегливість, винахідливість і кмітливість; у школярів розвивається інтерес до придбання знань по питаннях техніки, агрономії і інших галузей науки [38, с. 42]. Позакласна робота з предмету це діяльність яка спонукає учнів до захопленості, емоційно-психологічного комфорту та зацікавленості. Все це дає школярам можливість здолати умови, що обмежує їх на уроці, в повній мірі розкрити свої особистісні якості та творчі здібності [82, с. 247].

Цінною для нас є думка І. Вінніченка та Е. Марієнгоф які зауважують, що у позакласній роботі дитячий інтерес має ще більше значення, ніж у навчанні, бо він тут є тією силою, яка спонукає учня брати участь у цій роботі. Разом з тим, вчені застерігають – позакласна робота повинна бути цікавою для учнів, задовольняти їх різноманітні інтереси і запити, проте це зовсім не означає, що вчителі повинні покладатись на самоплив і дозволяти учням робити все, що їм заманеться [37, с. 24].

Цілеспрямована, систематична позакласна навчальна діяльність приводить до самостійного творчого мислення, до осмисленого засвоєння знань. Важливо організувати діяльність так, щоб учень із перших кроків мав певні успіхи і пережив радість досягнутого. Позакласна робота неможлива без позитивних емоцій і радісних хвилювань. Завдання педагогічного

колективу – охопити всіх учнів позакласною навчальною діяльністю, у кожного повинен бути улюблений навчальний предмет [87, с. 193].

Педагогічною наукою доведено і шкільною практикою перевірено, що розвиток школяра значною мірою відбувається у позаурочний час у атмосфері вільного спілкування, праці, дозвілля [198, с. 29]. При чому на думку В. Киркалова, П. Шпитальник важливо, щоб розвиток підлітка був всебічним й відповідно таким, що стосується його духовної сфери. Дійсно, рамки уроку не завжди дозволяють вчителю проникнути в духовний світ дитини, виховати у нього здорові інтереси і устремління, допомогти подолати деякі помилки і зриви в поведінці [115, с. 25]. Позакласна ж робота дозволяє вчителю глибше дізнатись про духовний та психічний стан дитини й відповідно допомогти їй у разі необхідності, оскільки саме в таких умовах може здійснюватись більш тісний духовний контакт між педагогом та школярем. Невимушеність учнів, можливість варіювати зміст позакласної роботи з основ здоров'я (при орієнтуванні на інтереси підлітків) сприяє формуванню в учнів ціннісного ставлення до власного здоров'я, бажання його зміцнювати та зберігати.

На нашу думку, важливим є також необхідність відрізнити позакласну від позашкільної роботи. І. Вінніченко та Е. Марієнгоф також наголошують, на тому, що педагоги-практики нерідко змішують позакласну роботу з позашкільною. Деякі вчителі вважають, що кожний позаурочний захід, який відбувається не в стінах школи, є заходом позашкільним, а до позакласної відносять тільки ту роботу, яка проводиться в шкільному приміщенні. Ця думка помилкова. І екскурсія, і відвідання театру, і зустріч з передовими робітниками на підприємстві, якщо вони організовані педагогами школи, являють собою заходи позакласні. А позашкільну роботу проводять з дітьми спеціальні позашкільні заклади: дитячі технічні і екскурсійно-туристські станції, дитячі залізниці, районні, міські та обласні дитячі бібліотеки, дитячі сектори профспілкових клубів, театри юного глядача, лялькові театри та ін. [37, С. 9].

Завданням позакласних занять і заходів є також сприяння вихованню у школярів кращих якостей, характеру і твердої волі, цілеспрямованості, наполегливості в досягненні поставлених цілей, мужності, хоробрості. Позакласна робота повинна сприяти вихованню бадьорих і життєрадісних людей [38, с. 7].

На думку В. Горащука позакласна робота – це не тільки закріплення знань, сполучна ланка теорії з практикою, але й спосіб гармонізувати дитину, об'єднати її знання, які сприяють розумінню й осмисленню законів природи, суспільства, життєдіяльності людини в єдину світоглядну систему [44, с. 44]. Таким чином, позакласна діяльність має надзвичайно великий потенціал у вихованні здорових школярів. Важливе місце у вихованні здорової особистості під час позакласної діяльності відводив педагог-практик В. Сухомлинський. Він не раз наголошував на значущості здоров'я для дитини „Добре здоров'я”, відчуття повноти, неістощаємості фізичних сил – надзвичайно важливе джерело життєрадісного світосприяння, оптимізму, готовності здолати будь які труднощі [183, с. 144]. Саме тому, видатний педагог прагнув, щоб після уроків діти проводили більше часу на свіжому повітрі, займаючись цікавою, інтелектуально насиченою творчою працею, що задовольняє індивідуальним запитам [183, с. 152]. Крім того, Василь Олександрович спрямовуючи зусилля на формування духовності в дитині, виховання в неї спроможності бачити прекрасне, насичуватись позитивними емоціями, у позакласний час прагнув, щоб діти які навчались у Павлишській середній школі слухали класичну музику. При цьому В. Сухомлинський наголошував, що таким чином, педагоги прагнули, щоб слухання цих творів у вільний від навчання час стало духовною потребою вихованців [183, с. 114].

Вітчизняна вчена Я. Фруктова, підсумовуючи наукові нароби вчених наголошує на наступних функціях позакласної роботи: освітня – одержання позапрограмних знань; виховна – збагачення і розширення культурного простору освітнього середовища, формування в учнів чітких моральних

орієнтирів, екологічної та валеологічної культури поведінки; креативна – розвиток творчого потенціалу особистості; компенсаційна – доповнення базового компонента середньої освіти новим змістом, напрямами та сферами діяльності; рекреаційна – організація змістовного дозвілля як сфери відновлення психофізичних можливостей учня; профорієнтаційна – сприяння у визначенні життєвих устремлінь учня, формування стійкого інтересу до соціально значущих видів професійної діяльності; інтеграційна – збагачення змісту знань учнів основами інших навчальних предметів; соціалізації – засвоєння учнем соціального досвіду на основі взаємодії з іншими суб'єктами навчання; самореалізації – самовизначення учня в соціально-культурних формах життєдіяльності, проживання ним ситуацій успіху [198, с. 29–30].

На основі аналізу вищезазначеної літератури нами виділено ключові характеристики позакласної роботи з основ здоров'я до яких віднесено наступні:

- відсутність обов'язковості та обмеженості навчальної програми;
- значна пластичність та рухливість педагогічного процесу;
- широкий простір для задоволення різноманітних прагнень та інтересів учнів;
- тісний взаємозв'язок теорії з практикою;
- можливість об'єднання та доповнення знань з формування, зміцнення та збереження здоров'я в усіх його аспектах;
- можливість поглиблення процесу виховання особистості, яке здійснюється у процесі навчання тощо.

Спираючись на визначення вищезазначених авторів в контексті позакласної роботи, а також виділені її ключові характеристики нами запропоновано поняття „позакласна виховна робота з основ здоров'я”, як спеціально організована оздоровча діяльність учнів, що відбувається за межами навчального процесу й спрямована на формування валеологічного світогляду, забезпечення здоров'ятворчої поведінки, оволодіння сукупністю

спеціальних знань, умінь і навичок зі зміцнення та збереження здоров'я в духовному, соціальному, психічному й фізичному аспектах.

Надзвичайно важливим також є визначення основних підходів щодо здійснення позакласної роботи з основ здоров'я, зокрема. Серед сукупності існуючих на сьогодні підходів нами виділено аксіологічний, особистісно-діяльнісний, системний. Так, аксіологічний підхід базується на усвідомленні здоров'я як найвищої особистісної та суспільної цінності. Відповідно зазначеного підходу позакласна робота з основ здоров'я має в першу чергу спрямовуватись на виховання всебічно здорового підростаючого покоління. Відповідно особистісно-діялісного підходу передбачається, що в центрі процесу позакласної роботи з основ здоров'я є особистість підлітка з урахуванням його індивідуальності, неповторності, характерологічних особливостей тощо. Таким чином, при реалізації практичної складової процесу позакласної роботи потрібно здійснювати підбір оздоровчих технологій (для практичного виконання учнями) з урахуванням їх індивідуальних та інших особливостей, стану здоров'я, фізичного та психологічного розвитку, потреб, інтересів тощо. Системний підхід передбачає по-перше, урахування тісного взаємозв'язку процесу виховання всебічно здорових учнів під час позакласної роботи з навчально-виховним процесом курсу „Основи здоров'я”, по-друге, тісну взаємодію вчителів, батьків та самих учнів з питань підвищення рівня сформованості культури здоров'я особистості підлітка, й нарешті, по-третє, неперервність процесу формування культури здоров'я учнів основної школи протягом усього періоду позакласної роботи.

Досвідченим шляхом доведено, що в розвинутому суспільстві рівень здоров'я значною мірою зв'язаний з рівнем освіти. Чим вище рівень визначеного соціального середовища, тим краще, як правило, у ньому узагальнені показники здоров'я. Природно, що турбота про власне й громадське здоров'я неможлива без знання того, чому це необхідно і як це робити [46, с. 152]. Визначення змісту і особливостей позакласної роботи з

основ здоров'я, обумовлено, по-перше, тим, що до теперішнього часу цьому питанню майже не приділялось уваги з боку науковців та педагогів-практиків (що у свою чергу можна спробувати пояснити відносно недавнім впровадженням навчального курсу „Основи здоров'я”), по-друге, визначення окремих аспектів змісту позакласної роботи з основ здоров'я слугуватиме певним орієнтиром у підготовці майбутніх учителів відповідної спеціальності до здійснення на практиці формування культури здоров'я учнів у позакласній діяльності зазначеного курсу.

Враховуючи те, що позакласна робота з основ здоров'я має свою специфіку (валеологічну спрямованість) доцільним постає розглянути поняття „зміст валеологічної освіти”. Найбільш ґрунтовно в даному контексті характеризує вказане поняття М. Гриньова. На думку вченої, зміст валеологічної освіти – це система знань про взаємозв'язок людини, природи та суспільства, про створення умов для забезпечення повноцінного фізичного, інтелектуального, духовного здоров'я та розвитку молоді людини під час навчальної діяльності, про формування практичних умінь та навичок організації здорового способу життя, визначення відповідних етичних норм [54]. Цілком переконані, що валеологічна освіта та виховання не мають закінчуватись тільки на уроках з основ здоров'я та інших уроках навіть якщо вони максимально спрямовані на виховання здорових школярів. За для досягнення результату в даному випадку сформованості в учнів високого рівня культури здоров'я валеологічна освіта і виховання мають відбуватись й у процесі позакласної роботи. Особливе місце в даному випадку займає позакласна робота з основ здоров'я.

Враховуючи те, що навчальний предмет з основ здоров'я є достатньо новий, відрізняється специфічним змістом і особливостями щодо його викладання [50], а вивченню питань позакласної роботи з зазначеного предмету, як зазначалось вище, й досі не приділялась належна увага, вважаємо за доцільне визначити зміст, особливості, а також найбільш доцільні форми і методи позакласної роботи з основ здоров'я. Розробляючи

зміст позакласної роботи з основ здоров'я ми керувались висловом В. Киркалова та П. Шпитальника, які зазначають, що організацію позакласного часу не можна будувати по принципу – аби зайняти дітей. Тут є нетерпимими стихійність, самотьок, формалізм. Основними вимогами до організації роботи з учнями у позакласний час є: органічна єдність навчальної та позанавчальної роботи [115, с. 26]

Важливим для нас також було врахування завдань валеологічної освіти у позакласний час, що запропоновані С. Свириденко:

- розширення і поглиблення уявлень підлітків про фізичне, психічне, соціальне і духовне здоров'я;
- формування знань і вмінь, потрібних для психологічної та фізіологічної саморегуляції стану здоров'я;
- розвиток навичок навчання саморегуляції, уваги, пам'яті;
- надання учням інформації щодо профілактики захворювань, способів підтримання здоров'я у належному стані;
- проведення контрпропаганди ризикової поведінки, навчання техніці подолання шкідливих звичок [166, с. 33].

Враховуючи вищезазначене, зміст позакласної роботи з основ здоров'я повинен будуватись вчителем з урахуванням вивчаємого під час уроків з основ здоров'я навчального матеріалу. При цьому важливо враховувати наступні фактори: ступінь засвоєння матеріалу учнями який передбачено для вивчення на уроці; зацікавленість підлітками до того чи іншого вивчаємого матеріалу; ступінь значущості вивчаємої проблеми тощо.

Стисло характеризуючи вищезазначені фактори зупинимось на першому – підбір матеріалу для позакласної роботи з урахуванням ступеню засвоєння матеріалу учнями який передбачено для вивчення на уроці. Врахування цього фактору є вкрай важливим, оскільки навчальний матеріал передбачений програмою з основ здоров'я є для школярів необхідним в плані збереження та зміцнення здоров'я. Крім того потребує гарного засвоєння усіма без виключення учнями. Так, наприклад, недостатнє засвоєння

окремими учнями питань пов'язаних з наданням першої допомоги можуть коштувати здоров'я та навіть життя самому учневі (якщо мова йде наприклад про харчові отруєння), або життя та здоров'я іншої людини (невідкладна допомога при зупинці серця чи дихання). У зв'язку з цим, якщо відведеного часу з будь яких причин не вистачило учням для гарного засвоєння матеріалу він може бути включений до позакласної роботи, але з обов'язковим передбаченням з боку вчителя інших умов та підходів щодо його (викладання) засвоєння.

Не менш важливим фактором у визначені тем для подальшого засвоєння, що пропонувались учням на уроці з основ здоров'я, є зацікавленість підлітків окремими питаннями. Так, наприклад, навчальною програмою курсу „Основи здоров'я” передбачено вивчення таких питань як спілкування дівчат і хлопців на засадах дружби, соціальні аспекти статевого дозрівання, шкідливість для здоров'я раннього статевого життя та вагітність неповнолітніх і т.д. Подібні питання по особливому привертають увагу учнів, оскільки саме в підлітковому віці є підвищений інтерес до подібних тем. Крім того подібні питання важко розглянути в межах одного уроку, оскільки попутно може виникати безліч інших питань пов'язаних з цими темами. Саме такі теми, особливо важливо розглядати в невимушеній обстановці з залученням школярів до широкої дискусії. Відповідно продовження їх обговорення в позакласній роботі доцільно та цілком виправдано.

Одним з вищезазначених факторів визначення змісту вчителем основ здоров'я для позакласної роботи також можна вважати міру актуальності вивчаємої проблеми. Не зважаючи на те, що всі теми які передбачено програмою є важливими, можна виокремити такі які відіграють особливе значення у житті людини. До таких тем, на нашу думку можна віднести наступні: „хвороби, що передаються статевим шляхом”; „запобігання вживанню наркотиків підлітками”; „соціальні небезпеки в місцях проживання”; „отруйні та небезпечні рослини” і т.д.

Автор дисертації „Теоретичні та методологічні засади формування культури здоров'я школярів” вітчизняний вчений В. Горащук, зазначає, що у позакласній роботі з освітньої галузі „Фізична культура і здоров'я” повторюються, поглиблюються, розширюються й закріплюються знання про здоров'я людини, отримані на уроках, виховується переконаність школярів і формується потреба ведення здорового способу життя [46, с. 308]. Таким чином, у процесі позакласної роботи з основ здоров'я не тільки мають повторюватися знання отримані на уроці, але розширюватись за рахунок ознайомлення з іншими не менш важливими питаннями у контексті формування, зміцнення та збереження здоров'я учнів у духовному, психічному, соціальному та фізичному аспектах. Розширення відповідних знань може відбуватись за допомогою розгляду в процесі позакласної роботи додаткових тем та окремих питань. На нашу думку, до додаткових тем доцільно віднести наступні: духовність у православ'ї; любов до оточуючих як прояв духовності; причини жорстокості у світі; місце родини у вихованні здорових дітей; основи побудови щасливої сім'ї; відношення до тварин та природи; значення культура здоров'я у житті людини; вплив лихослів'я на духовне здоров'я людини; переваги гуманістичних цінностей над матеріальними; місце статевої культура в житті людини; музика та здоров'я; життєва мета та її значення у житті людини; народні методи оздоровлення; особливості формування духовного, психічного та фізичного здоров'я у Східних оздоровчих системах; основи зміцнення та збереження здоров'я за рахунок оздоровчих систем Заходу; видатні вітчизняні та зарубіжні особистості, що сягнули високих результатів за рахунок самовиховання; основи самомасажу та його місце у оздоровленні людини; основи побудови власної оздоровчої системи; екологія і здоров'я, майбутнє планети.

Викладання зазначених вище тем, вважаємо є цілком доцільним та виправданим, оскільки вони не тільки розширюють знання учнів з питань здоров'я, але й спонукають до активних дій у контексті підвищення рівня власної культури здоров'я підлітків. Розглядаючи питання змісту позакласної

роботи з освітньої галузі „Фізична культура і здоров'я” В. Горащук, пропонує включення до неї питань особистої й суспільної гігієни, режиму дня школярів, впливу фізичної праці й фізкультури на здоров'я, гігієни розумової праці, профілактики короткозорості, статевого виховання, харчування й здоров'я, знань й умінь керувати своїм психоемоційним станом, володіти гуманістичними ціннісними орієнтаціями й ін.[46, с. 309].

Поділяючи думку, вченого вважаємо за доцільне внести до змісту позакласної роботи з основ здоров'я також розгляд наступних питань: почуття, що виникають між хлопцем та дівчиною – кохання чи закоханість?; як не втратити кохання?; чи варто вірити в вічне кохання?; як уникнути ранніх статевих стосунків якщо коханий хлопець наполягає на них?; чи існує ідеальна особистість?; як стати краще?; як уникнути сварок у родині?; що таке щастя? чи можна його сягнути?; мораль і духовність – схожість та відмінності?; як захистити себе від заздрощів, злоби, агресії?; як захистити тварин від жорстокості з боку людей?; як створити гарну сім'ю?; якими повинні бути чоловік та жінка (мати та батько для своєї дитини)?; що залежить від кожного з нас стосовно уникнення в майбутньому екологічних катастроф?; як уникнути гіпнозу на вулиці?; як відновити здоров'я за допомогою оздоровчих технологій?; як захистити себе від психічного зриву?; як уберегти здоров'я рідних та друзів?; як не втратити інтерес до оздоровлення на протязі життя?; як залучати батьків та близьких людей до оздоровлення?; як переконати друзів у згубності шкідливих звичок?; як поводити себе якщо ви опинились на одинці з підозрілою людиною?; як боротись з негативними думками?; як навчитись не відповідати злом на зло?; чи варто боротися з несправедливістю?; кого можна вважати справжнім другом?; чим відрізняється мудра людина від розумної?; яку життєву мету можна вважати правильною?; чи дійсно важливо для людини намагатись пізнати себе?; яке місце у житті особистості займає самовиховання?; чи можливо навчитись вибачати?; як навчитись бути урівноваженим у непередбачених обставинах?; чи справді оптимісту жити легше?; як

уникнути депресивних станів?; чи справді за допомогою слова можна вбити та вилікувати людину?; місце релігії у формуванні духовного здоров'я особистості; як відрізнити якісні продукти від не якісних?; чи варто купувати у супермаркетах готові блюда?; як поводити себе якщо в родині присутнє насилля?; вплив абортів на духовне, психічне та фізичне здоров'я; як не втратити духовні орієнтири?; яке значення має самопізнання та самовиховання у житті людини?; як може впливати аутогенне тренування на психічне здоров'я особистості?; як підібрати найбільш сприятливі оздоровчі технологія, що впливають на психічний аспект здоров'я?; значення масажу та самомасажу у підготовці організму до виконання складних фізичних вправ; як визначити стан власного здоров'я?; методики визначення духовного аспекту здоров'я; як досліджувати динаміку психічного аспекту здоров'я?; критерії соціального здоров'я конкретної особистості; моніторинг фізичного аспекту здоров'я; як побудувати власну оздоровчу систему?; як навчатись не шкодячи власному здоров'ю?; місце рекреації у збереженні здоров'я; як відновлювати свій організм?; як не стати залежним від комп'ютерних та азартних ігор?; як швидко налагоджувати стосунки?; як не стати жертвою шахраїв?; як не стати заручником власної брехні?; як боротись з власними недоліками?; як дівчині не потрапити в майбутньому у сексуальне рабство?; як впливають сучасні танці на духовного здоров'я?; як повинен поводитись хлопець при залицянні з боку дівчини?; чи важливе значення для нас має правильне дихання?; яку роль відіграє самомасаж у збереженні та зміцненні фізичного аспекту здоров'я?; як зберегти людство від хвороб, що загрожують здоров'я?; як привернути увагу оточуючих до збереження власного здоров'я?

Отже, за допомогою позакласної роботи в підлітка може значно збільшуватись обсяг необхідних знань з питань здоров'я. Таким чином, позакласна робота дозволяє варіювати підбір навчального матеріалу. Запропоновані додаткові питання для позакласної роботи з основ здоров'я, на наш погляд, є достатньо важливими враховуючи підлітковий вік учнів, їх інтереси та схильності. Крім того, як видно, переважна більшість зазначених

вище питань спрямовані на духовний, психічний та соціальний аспекти здоров'я. Такий вибір не є випадковим, оскільки в зазначеному віковому періоді для школярів особливо важливо затвердитись на шляху добра та пошуку істини. Великий педагог В. Сухомлинський, наголошував, що особливо пристальної уваги вихователя заслуговує духовне життя та здоров'я у підлітковому віці [183, с. 145]. Тим більш, що на думку педагога „здоров'я в величезній мірі залежить від духовного життя школяра” [183, с. 308].

Нажаль, останнім часом у окремих підлітків розвиваються хибні якості серед яких жорстокість, брехливість, лють, у значній частині учнів порушуються ціннісні орієнтації. Зросли показники дитячих крадіжок, шахрайства, розбійних нападів, злочинів з використанням насильства, які супроводжуються все більшою жорстокістю. Можна сказати, діти відтворюють у своєму характері всі недоліки сучасного суспільства [22, с. 17–18].

Відомо, що підлітковий вік є достатньо складним й потребує особливого підходу, оскільки саме цей віковий період характеризується більшою диференційованістю емоційних реакцій і способів вираження емоційних станів. Загальні особливості цього віку: відзначається мінливість настрою з переходами від невпинних веселощів до суму, поєднання полярних якостей, що змінюють одна одну [95, с. 33]. У теперішній час ситуація ускладнюється тим, що у сучасних підлітків зросла асоціальна спрямованість, вони стали більш агресивними, вразливими, швидко виходять із стану рівноваги. Значно зросла кількість психічних захворювань, безпосередньо пов'язаних із соціальними умовами [22, с. 18].

Важливого значення для підліткового віку набуває соціальне оточення. Підлітки керуються наочним зразком, із яким контактують більшу частину свого часу. І якщо у референтного оточення викривлене поняття моралі, то підліток також буде мати негативні зміни в моральній сфері. Щоб запобігти цьому, треба або змінити соціальне оточення, або, якщо це неможливо,

збільшити моральний вплив інших осіб. Моральне становлення особистості підлітка залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх чинників, які утворюють механізм, сутність якого базується на тому, що психіка дитини, перш за все, має соціальну природу, й її розвиток забезпечується випереджальним навчанням. Великого значення у практиці соціалізації дитини набуває вивчення мотивів її поведінки. Систематизація й аналіз мотивів є необхідною базою для прогнозування можливих поведінкових проявів щодо певного вікового середовища, соціальної групи. Вивчення мотивів тих чи інших учинків потребує глибокого вивчення особистості. Найважливішим у цьому аспекті є аналіз потреб і спонукань підлітка, його ставлення до моральних норм, прийнятих у суспільстві та в навколишньому середовищі [124, с. 25]. Це у свою чергу ще раз підтверджує важливість позакласної роботи з підлітками у контекст формування духовного, психічного, соціального та фізичного аспектів здоров'я. Саме за допомогою позакласної роботи у вчителя збільшуються можливості не тільки вивчати самого учня, але й його мотивів, ставлення до моральних норм, спрямувань, психологічного стану тощо.

Вибір запропонованих нами додаткових тем та питань для розгляду у процесі позакласної роботи з основ здоров'я обумовлюється ще й тією обставиною, що змістом навчального предмету „Основи здоров'я” майже не передбачено поінформованості учнів з питань створення у майбутньому сім'ї і виховання дітей, не повною мірою предмет спрямований на формування духовного здоров'я учнів, відсутній моніторинг здоров'я школярів, про, що зазначає В. Шахненко [203]. У зв'язку з цим, ми прагнули доповнити зміст позакласної роботи підлітків саме у контексті важливих й в той же час не передбачених навчальною програмою предмету з основ здоров'я питань.

Отже, підбір навчального матеріалу для розгляду їх у позакласній діяльності повинен враховувати ступінь засвоєння учнями інформації на уроці, їх інтереси, ступінь значущості та актуальності того чи іншого питання для підліткового віку, обговорення наукових відкриттів, що стосуються

питань формування, зміцнення та збереження здоров'я стосовно того чи іншого аспекту тощо. Важливим також є більш глибоке ознайомлення підлітків (на теоретичному рівні) з оздоровчими технологіями для кожного аспекту здоров'я. Школяри повинні бути добре озброєні у контексті застосування найбільш ефективних та безпечних у використанні оздоровчих технологій. Саме знання у зазначеному напрямі сприятимуть як більш прицільному підбору оздоровчих технологій для кожного аспекту, так й їх правильному виконанню на практиці.

Слід також зазначити, що в переліку вищезазначених питань присутні такі, що вже на перший погляд можуть сприйматись як достатньо суперечливі. До таких питань можна віднести наступні „Чи варто боротися з несправедливістю?"; „Почуття, що виникають між хлопцем та дівчиною – кохання чи закоханість?"; „Чи варто вірити в вічне кохання?"; „Яку життєву мету можна вважати правильною?" і т.д. Такі питання відіграватимуть особливе значення так як саме вони часто спонукають підлітків до дискусії й таким чином дозволяють більш глибоко замислитись над їх значенням у власному житті.

Ознайомлення з вищезазначеними темами та окремими питаннями може відбуватись за допомогою наступних форм позакласної роботи (тренінги, виховні години, гуртки, акції, круглі столи, учнівські проекти, практикуми, олімпіади, вечори запитань і відповідей, факультативи, конференції, наукові товариства, зустрічі з відомими особистостями, священиками, медичними працівниками, представниками внутрішніх справ, конкурси, „Брейн-ринг", „Що? Де? Коли?", „Самий розумний" тощо) та методів позакласної роботи (лекції-бесіди, групові дискусії, диспути, лекції зі зворотнім зв'язком, переконання, виховуючі ситуації, рольові ігри, ситуаційні ігри, ділові ігри, аналіз історій і ситуацій і т.д.).

І. Винниченко та Е. Марієнгоф, зазначають, що при організації позакласної роботи, слід добирати такі види і форми позакласної роботи, які відповідали б інтересам учнів, сприяли б розвитку здібностей [37, с. 28–29],

нахилів, позитивних рис характеру, допомагали б ліквідувати недоліки. На думку Я. Фруктової, різні форми позакласної роботи також дають змогу вчителю враховувати індивідуальні особливості учнів, їх схильності, освітні потреби, мотиви, рівень домагань, пізнавальні та професійні інтереси [198, с. 29].

Важливого значення у позакласній роботі набуває застосування тренінгів. Гуманізація освіти, її орієнтація на розкриття особистісного потенціалу учня зумовили виникнення і вдосконалення нових психологічно і валеологічно обґрунтованих освітніх технологій. Серед таких технологій особливе місце займають тренінгові методики навчання, які забезпечують ефективне формування в учнів свідомих мотивацій, ставлення, умінь та навичок, корисних життєво необхідних компетенцій [181, с. 3].

Тренінги – це ефективна форма організованого спілкування, ефект якого ґрунтується на активних методах групової роботи. На думку С. Свириденко, в ході тренінгу успішно розв'язуються проблеми розвитку особистості, які не вдається розв'язати іншим шляхом. У педагогічній практиці зазвичай застосовують не тренінги (які може проводити лише кваліфікований фахівець – психолог), а деякі прийоми тренінгової роботи. Беручи участь у тренінговому занятті, учні набувають корисний досвід міжособистісні взаємодії, відпрацьовують комунікативні навички, розвивають здібності оцінювати себе та інших [166, с. 89].

Особливе значення у позакласній роботі з основ здоров'я займають тренінги ще й тому, що сам по собі тренінг – це навчання, що спирається на досвід людини і дає можливість, крім отримання нової інформації, одразу використати її на практиці, випробовуючи нові методики [181, с. 5].

Крім того окремі прийоми тренінгової роботи є достатньо зручними для позакласної роботи й дуже доцільними при розгляді надзвичайно важливих питань які стосуються статевого виховання підлітків, впливу шкідливих звичок на стан здоров'я, профілактики СНІДу і т.д.

На сьогодні вже розроблено низку тренінгів спрямованих на виховання здорової молоді. Так, С. Страшко, Л. Животовська, О. Гречішкіна, А. Міненюк, О. Савонова, В. Гаврилюк у навчальному посібнику „Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/Сніду” розкривають такі тренінги як: формування здорового способу життя засобами освіти; профілактика захворювань, пов’язаних з йодною недостатністю; домашнє насильство як прояв гендерної дискримінації та інші. Як бачимо застосування тренінгів у процесі позакласної роботи з основ здоров’я є цілком доцільно та виправдано.

Не зважаючи на важливе місце тренінгів у вихованні здорових школярів у процесі позакласної роботи з основ здоров’я, не менш важливими залишаються й інші форми позакласної роботи у зазначеному контексті. Багато уваги обґрунтуванню окремих форм і методів позакласної роботи у контексті виховання здорової молоді присвятив вітчизняний вчений В. Горащук. Так, характеризуючи окремі форми позакласної роботи у зазначеному напрямку, вчений зазначає що однією з ефективних форм позакласної роботи з формування валеологічних умінь школярів є конференції, присвячені найрізноманітнішим темам і проблемам культури здоров’я школярів. Конференції можна проводити як для одного класу, так і для кількох паралельних. Олімпіади й вікторини, проведені на тему культури здоров’я школярів, на думку вченого можна вважати однією з найбільш ефективних, цікавих форм позакласної роботи в школі [44, с. 46].

Також, важливе значення у формуванні культури здоров’я учнів набувають форми позакласної роботи які можуть сприяти поповненню знань підлітків з питань здоров’я та його збереження і зміцнення, привернути увагу учнів які не займаються у позакласний час з основ здоров’я. До таких форм ми відносимо „Брейн-ринг”, „Що? Де? Коли?”, „Самий розумний” і т.д.

З метою привернення уваги школярів які спостерігають за грою у ролі глядачів (спеціально запрошені учні особливо ті, що мають недостатньо

високу спрямованість до оздоровлення) у процесі гри інтелектуалам можуть задаватись питання пов'язані з історією виникнення валеології (науки про зміцнення та збереження здоров'я, афоризми які переконують у значущості здоров'я у житті людини тощо). Стосовно афоризмів можуть бути включені наприклад такі питання як:

- кому належить вислів „якби щось і виявилось цінніше за здоров'я, то той, хто цим заволодів, був би найбагатшим”?;

- якому видатному філософу античності належать слова „Якщо людина слідкує за власним здоров'ям, то важко буде знайти лікаря, який знав би корисніше для його здоров'я, чим він сам”?;

- хто зробив висловлення „Здоров'я набагато більше залежить від наших звичок і харчування, а ніж від лікарської майстерності”? і т.д.

У теперішній час подібних афоризмів в яких наголошується на важливості збереження і зміцнення здоров'я дуже багато, це у свою чергу дозволяє задавати постійно нові питання у зазначеному напрямку. На нашу думку, питанням з застосуванням афоризмів (крилатих фраз) слід відвести належне значення. Особливо це важливо для запрошених гостей школярів з молодших класів, учнів основної та старшої школи які не належними чином відносяться до власного здоров'я, мають шкідливі звички, не прагнуть дотримуватись здорового способу життя. Пошук відповіді на задане питання змушує школярів замислитись над суттю самого афоризму. Саме тому бажано підбирати такі крилаті фрази, що яскраво підкреслюють важливість збереження здоров'я для людини.

Можна також включати питання які пов'язані зі шкідливими звичками. Наприклад, скільки тон нікотину щорічно викидається у атмосферу курцями?; на скільки частіше протягом доби скорочується серце людини яка палить порівняно з людиною, що не має цієї звички?; який неалкогольний напій у теперішній час прийнято вважати найнебезпечнішим для здоров'я людини? обґрунтуйте відповідь і т.д.

Доречні будуть й питання у контексті застосування окремих оздоровчих технологій. В даному випадку важливо ставити складні запитання стосовно оздоровчих технологій, що вивчались учнями, а також більш легких питань з застосування оздоровчих технологій які ще не вивчались. Це у свою чергу спонукатиме знавців до самостійної роботи, а глядачам дозволить дізнатись про нові оздоровчі технології, що впливають на той чи інший аспекти здоров'я. До таких питань можуть належати наступні: в чому суть методики СОЕВКС Г. Ситіна? Як вона впливає на окремі аспекти здоров'я?; у чому полягає метод релаксації за Ж. Джекобсоном?; яку методику оздоровлення розробила колишня оперна співачка?; у чому полягає методика оздоровлення за М. Амосовим?; які особливості оздоровчого харчування розкриває П. Брег?; у чому полягає суть рецептивно-релаксаційного масажу? і т.д. Особливе значення у вихованні здорових школярів під час позакласної роботи відіграють учнівські проекти. Саме проектна діяльність у питаннях здоров'я спонукає учнів до творчого пошуку й дослідницької діяльності одночасно.

Важливе місце у організації позакласної роботи займає застосування відповідних методів навчання. Наприклад, лекції й бесіди застосовуються не тільки як самостійні методи валеологічного навчання й виховання школярів, але і як елементи тематичних вечорів, вечорів питань і відповідей, гурткових занять і т.п [44, с. 49].

Обережно, на нашу думку, потрібно ставитись до застосування такого методу як переконання. Переконувати підлітка треба таким чином, щоб це не виглядало нав'язливо, як повчання. Переконання, у нашому випадку, переважно стосуються відношення учня до власного здоров'я (у небезпечності шкідливих звичок якщо вони є у підлітка, важливості формування усіх аспектів здоров'я тощо). Отже, якщо виникає потреба у застосуванні подібного методу, вчителю слід враховувати сукупність обставин (наскільки якісним буде застосування подібного методу враховуючи причину яка спонукала до застосування), індивідуальні

особливості учня, психічний стан підлітка на момент переконання та рід інших обставин. Саме в такому випадку, даний метод може мати ефективність. А це головне у вихованні здорової молоді.

Важливе місце у вихованні здорових підлітків відіграють активні методи. На думку М. Гриньової, активними методами слід вважати ті методи, що значною мірою інтенсифікують процес навчання; спеціально орієнтовані на розвиток самостійності учня як суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності; органічно поєднують у єдиний пізнавальний процес навчання (засвоєння знань), наукову творчість, опанування наукової теорії та розв'язання практичних проблем [54].

Отже, активні методи позакласної роботи до яких можна віднести рольові, ситуаційні, ділові ігри, аналіз історій і ситуацій відіграють особливе значення, оскільки у позакласній роботі з основ здоров'я можуть розглядатись не тільки питання стосовно формування, зміцнення та збереження власного здоров'я, але й суспільства в цілому. Питання пов'язані з проблемами здоров'я населення в цілому доцільно розглядати за допомогою таких активних методів як ділові ігри де кожен з учнів виконує роль певної особи.

За допомогою методу „аналіз історій і ситуацій” (в даному випадку мова може йти про повчальні ситуації) можна попереджувати випадки у житті дитини які призводять до проблем здоров'я та власної небезпеки. Саме наведення окремих ситуацій які відбувались у житті з іншими підлітками та привели до небажаних наслідків у контексті їх здоров'я сприяє уникненню іншими підлітками подібних випадків. Важливо, аналізуючи кожен окрему життєву ситуацію спонукати учнів й до аналізу помилок підлітка про якого розповідається певна історія, які призвели до небажаних наслідків. Подібним чином, застосовуються й інші активні методи навчання. Головне, щоб кожний підібраний метод чи форма позакласної роботи обрана вчителем була доцільна та виправдана у контексті формування високого рівня культури здоров'я учнів основної школи.

Визначення змісту, форм і методів позакласної роботи з основ здоров'я спонукало нас до визначення та розкриття основних аспектів організації діяльності підлітків у позанавчальний час в зазначеному контексті. Визначення особливостей організації позакласної роботи, її відмінності від подібної роботи з інших предметів, сприятиме вибору правильного курсу у визначенні, мети, завдань та змісту професійної підготовки студентів й відповідно найбільш притаманних форм та методів навчання.

Таким чином, ретельний аналіз навчальної програми з предмету „Основи здоров'я”, а також праці сучасних вчених у контексті вивчаємої нами проблеми дозволили нам визначити основні підходи до організації позакласної роботи з зазначеного предмету. Одним з важливих аспектів організації позакласної роботи з основ здоров'я, як зазначалось вище є цілеспрямованість позакласної діяльності на формування високого рівня культури здоров'я підлітків. Важко не погодитись з О. Кабацькою, яка зазначає, що в умовах сучасності проблема формування культури здоров'я молодого покоління є вкрай актуальною. При цьому вчена переконливо вказує на те, що особливої актуальності набуває питання формування культури здоров'я школярів у процесі позакласної роботи. Не зважаючи на актуальність проблеми аспекти процесу формування культури здоров'я школярів у позакласній роботі розкриті недостатньо [87, С. 192].

Саме термін „культура здоров'я” є новим. Між тим, на сьогоднішній проблемі культури здоров'я особистості присвячено безліч досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених [8; 85; 94; 103; 111; 117; 121; 123; 126; 127; 128; 138; 145; 160].

Між тим, найбільш ґрунтовно, на нашу думку, феномен культури здоров'я особистості було висвітлено у наукових працях В. Горащука. Науковець зазначає, що культура здоров'я – це важливий складовий компонент загальної культури людини, обумовлений матеріальним і духовним середовищем життєдіяльності суспільства, що виражається в системі цінностей, знань, потреб, умінь і навичок з формування, збереження

й зміцнення її здоров'я [47]. Отже, позакласна робота її зміст, форми та методи повинні бути цілком спрямовані на виховання у школярів ціннісного ставлення до власного здоров'я, виховувати бажання його зміцнювати та зберігати протягом якомога тривалішого часу.

Як видно з вищезазначеного, ключовим у контексті організації позакласної роботи з основ здоров'я є саме виховання здорової особистості. Саме здоров'я підлітка є найважливішим у даному аспекті. У теперішній час розуміння здоров'я суттєво відрізняється наприклад, від часів античності. Так, Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) запропоновано таке визначення: „здоров'я це стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб та фізичних вад” [28].

У зв'язку з цим наступною особливістю позакласної роботи з основ здоров'я, на нашу думку, повинно стати спрямування змісту навчального матеріалу у контексті озброєння учнів знаннями з формування, зміцнення та збереження власного здоров'я у єдності всіх його аспектів (духовному, психічному, соціальному та фізичному). Такий підхід є вкрай важливим. Ще видатний англійський філософ, просвітник та педагог Джон Локк розглядав процес виховання людини в єдності фізичного, психічного та розумового його розвитку, про, що він не одноразово зазначав у трактаті „Думки про виховання”. Автор трактату зазначав „Здоровий дух у здоровому тілі – ось стислий, але повний опис щасливого стану у світі” [91, с. 143]. Д. Локк, наголошував: „ми повинні завжди пам'ятати, що наші душевні здібності удосконалюються і робляться корисними для нас таким же чином як і наші тіла” [91, с. 181].

Прибічником виховання всебічно здорової людини був й видатний педагог В. Сухомлинський. Він вважав, що бурхливий фізичний розвиток у підлітковому віці потребує від вихователя великого піклування перш за все про гармонію фізичної та розумової праці учнів [183, с. 147]. В іншому місці В. Сухомлинський зазначає, „виховання моральних, інтелектуальних, естетичних відчуттів у їх тісному взаємозв'язку має практичну

цілеспрямованість: навчити молоду людину керувати своїми бажаннями, свідомо обмежувати їх, бути володарем бажань, виховувати в собі благородні людські потреби” [184, с. 465].

Дуже важливою для нас є думка вітчизняної вченої М. Гриньової, яка наголошує на тому, що валеологічне навчання ґрунтуються на системному підході до розуміння людини та її здоров'я. На думку вченої: людина розглядається як система з пірамідальним принципом побудови. При цьому піраміда має ієрархічну організацію і включає три рівні: найнижчий – тілесний, або соматичний, середній – психічний, і вершинний – духовний. Взаємодія між елементами цих рівнів всередині піраміди підпорядковується законам гармонії, що забезпечує динамічну стійкість системи і можливості її подальшого розвитку [54].

Ще одним підтвердженням єдності зазначених вище аспектів здоров'я можна вважати думку Н. Творогової, яка вивчаючи проблему духовного здоров'я зазначає, що при хронічному духовному нездужанні особистості у неї можна спостерігати прояви тих чи інших симптомів загальної хвороби (оскільки складові здоров'я – фізичне, психічне, духовно нерозривно взаємопов'язані) [185, с. 48]. Подібною думку й О. Кучерова, яка зазначає, що усі компоненти здоров'я (фізичне, психічне, духовне) певним чином взаємозв'язані і являють собою цілісну систему, інтегруючись в категорію „духовне”, та додає – зміни стану одного з компонентів може призвести до зміни стану інших [113, с. 20].

Російська вчена С. Тімофєєва, відводячи величезне значення формування духовного здоров'я особистості, наголошує на великому значенні сучасного вчителя у формуванні духовного здоров'я. На її думку саме педагог здатний вносити корективи в формування духовного здоров'я особистості яка розвивається. Таким чином завдання педагога полягають у навчанні особистості цінувати життя, проживати його творчо, реалізовувати максимально свій потенціал, постійно покращувати себе, а отже світ навколо. Крім того, на думку вченої, не слід зосереджуватись тільки на своєму

тілесному благополуччі, оскільки фіксація уваги на організмі, роботі внутрішніх органів, та навіть харчуванні (яке сьогодні доступне не усім) призводить до підвищеної тривожності, і як наслідок призводить до психоматичних розладів [186, с. 231]. Таким чином, С. Тімофєєва не закликає зовсім не звертати уваги на фізичний аспект здоров'я, а лише підтверджує перевагу духовного здоров'я над тілесним.

Вітчизняна вчена С. Кириленко зазначає, що духовне здоров'я можна визначити як спроможність особистості регулювати своє життя й свою діяльність у відповідності з гуманістичними ідеалами, які виробило людство в ході історичного розвитку. Далі вчена зауважує на тому, що саме духовне здоров'я є визначальним у ставленні людини до себе, до інших, до суспільства [94, с. 17]. Таким чином, не применшуючи значення інших аспектів здоров'я яким також дуже важливо приділяти увагу у процесі позакласної роботи з основ здоров'я, духовному аспекту здоров'я бажано відводити особливе місце.

До особливостей позакласної роботи з основ здоров'я можна також віднести й те, що вона повинна передбачати не тільки розширення теоретичних відомостей стосовно зміцнення та збереження власного здоров'я, але й оздоровчу роботу, яка передбачає практичне застосування оздоровчих технологій, що впливають на духовний, психічний та фізичний аспекти здоров'я. Ознайомлення учнів з оздоровчими технологіями, оволодіння ними необхідними вміннями стосовно їх застосування є вкрай важливим завданням позакласної роботи з основ здоров'я. Разом з тим, як зазначалось вище навчальні заняття зі шкільного предмету „Основи здоров'я” не дозволяють в повній мірі засвоїти на практиці (широкий обсяг) оздоровчих технологій у зв'язку з незначною кількістю годин відведених для його вивчення. Таким чином, за допомогою уроку з предмету „Основи здоров'я” школярі можуть отримати переважно теоретичні знання у контексті застосування окремих оздоровчих технологій (серед яких загартування, харчування). Між тим, дуже важливим є щоб кожен підліток не

тільки отримав теоретичні знання з застосування оздоровчих технологій, але й під наглядом вчителя набув необхідні уміння й навички в зазначеному контексті.

На наш погляд, отримання підлітками певного досвіду стосовно застосування на практиці основ самомасажу, оздоровчого дихання, аутогенного тренування, тощо цілком можливо за рахунок позакласної роботи. Навчальний предмет „Основи здоров'я” має свої особливості й відповідно позакласна робота дещо відрізняється від позакласної діяльності з інших предметів. Однією з таких особливостей є здійснення оздоровчої роботи. При цьому зазначимо, що таку роботу не можна ототожнювати з позакласною роботою з фізичної культури, яка переважно передбачає відвідування спортивних секцій, участь у змаганнях тощо). Отже, оздоровча робота з навчального предмету „Основи здоров'я” хоча й є близькою до позакласних заходів навчального предмету „Фізична культура” все ж має свої відмінності.

Ми вважаємо що здійснення оздоровчої роботи в позакласний час (в рамках навчальної дисципліни „Основи здоров'я”) є цілком виправданим, оскільки позакласні заходи з навчального предмету „Фізична культура” мають більшу спортивну спрямованість, тому підлітки відвідують відповідні заходи у яких відмічається схильність до спортивної діяльності. Слід відзначити, що проведення спортивно-масових заходів таких як „Веселі старты”, „Нумо хлопці” та інші, що вміщують в собі естафети, різноманітні фізкультурні конкурси тощо, відіграють важливе значення у формуванні мотивації в учнів до занять фізичною культурою й відповідно позитивно впливають на стан здоров'я учнів. Разом з тим, такі заходи не є систематичними, а здійснюються декілька разів на рік, що звичайно не забезпечуватиме повною мірою оздоровчий ефект. Крім того, в подібних заходах мають можливість приймати участь лише практично здорові діти, в той час як, сьогодні достатньо велика кількість дітей за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи й відповідно не завжди можуть

приймати участь. В процесі позакласної роботи з основ здоров'я виконувати оздоровчі технології можуть всі без виключення учні, оскільки їх підбір передбачає урахування стану здоров'я підлітка, його фізичної підготовленості, інтересів тощо.

Оздоровча робота у позакласній роботі з основ здоров'я може відбуватись як поточно (систематично) так і за допомогою відповідних заходів. Поточна оздоровча робота здійснюється постійно у процесі позакласної роботи. Її виконання може відбуватись як на початку так і наприкінці позакласної роботи в залежності від тих оздоровчих технологій які будуть виконувати учні. Оскільки застосовувати оздоровчі технології на практиці у процесі уроку, як зазначалось вище, видається сумнівним, підлітки мають можливість познайомитись з ними саме у позакласній діяльності.

Оволодіння оздоровчими технологіями практично має відбуватись поступово починаючи з тієї яка не потребує значних зусиль у її засвоєнні. При цьому дуже важливо при навчанні підлітків застосовувати оздоровчі технології дотримуватись диференційованого підходу. Це є значущою умовою, оскільки по-перше, кожна особистість має індивідуальні особливості. Крім того потрібно враховувати рівень фізичного розвитку, функціонального стану, загального стану здоров'я підлітка тощо. По-друге, як зазначалось раніше учні які належать до спеціальної медичної групи також можуть приймати участь у оздоровчій роботі. Тим більш, що підлітки у процесі позакласної роботи знайомляться з оздоровчими технологіями не тільки для фізичного аспекту здоров'я, а також психічного та духовного.

Слід зазначити, що виконувати оздоровчі технології, спрямовані на фізичний аспект здоров'я серед яких загартування (повітрям, сонцем), оздоровче дихання, самомасаж, фізичні вправи, учням з відхиленнями у стані здоров'я, можуть з умовою обов'язкового узгодження щодо їх застосування з лікарем, а також з відповідного дозволу батьків. При цьому зазначене вище,

на наш погляд, є обов'язковим для підлітків з будь-якими порушеннями індивідуального здоров'я.

Сукупність оздоровчих технологій передбачених для духовного, психічного та фізичного аспектів здоров'я вносяться до індивідуальної оздоровчої системи кожного окремого підлітка. Використання терміну оздоровчі технології не є випадковим. У теперішній час в науковій літературі можна виокремити різні підходи у контексті технологій оздоровчого спрямування серед яких „здоров'язберігаючі технології”, „здоров'яформуючі технології” і т.д. За допомогою аналізу наукової літератури можна бачити, що найчастіше закордонними та вітчизняними вченими застосовуються здоров'язберігаючі технології у навчальному процесі [1; 3; 18; 23; 30; 53; 60; 61; 86; 89; 102; 130; 142; 146; 157; 170; 211; 208]. Питанням здоров'яформуючих технологій також приділяється увага сучасними науковцями [96; 150; 154; 167; 214]. З'являються роботи що присвячені здоров'я-розвиваючим технологіям [83; 97].

Коротко характеризуючи зазначені вище технології спрямовані на виховання здорової молоді зауважимо, що найбільш близьким для нас є все ж оздоровчі технології. Достатньо ґрунтовно до проблеми застосування оздоровчих технологій у загальноосвітніх навчальних закладах підійшов В. Горащук. На думку вченого оздоровчі технології це метод впливу на людину з метою підвищення ефективності оздоровчих заходів, спрямованих на формування, збереження та зміцнення здоров'я людини в духовному, психічному та фізичному аспектах [45, с. 55]. Таким чином, перевагою оздоровчих технологій порівняно з іншими технологіями у зазначеному контексті можна вважати те, що вони передбачають вплив майже на всі аспекти здоров'я особистості. В той час як здоров'язберігаючі, здоров'яформуючі та здоров'ярозвиваючі технології передбачають переважно вплив на соматичне (фізичне) здоров'я особистості.

Отже, поступове оволодіння оздоровчими технологіями та їх систематичне виконання у процесі позакласної роботи, яке повинно

відбуватись у цікавій (бажано ігровій) формі спонукатиме учнів до формування та зміцнення бажання застосовувати оздоровчі технології у повсякденному житті. Також до оздоровчої роботи можна внести заплановані заходи.

На нашу думку, корисні заходи, що відбуватимуться у формі конкурсів, які можна здійснювати в стінах школи. Це у свою чергу дозволить їм проводити протягом року при будь якій погоді. Мета таких заходів перевірка якості засвоєння оздоровчих технологій, підвищення інтересу до їх щоденного застосування, закріплення бажання до постійного самооздоровлення. Переважно подібні заходи бажано здійснювати у формі конкурсів. До сценарію подібних заходів (або свят) можуть бути віднесені наприклад такі конкурси:

- „Хто краще!” (до такого конкурсу, наприклад, можна надати завдання учням хто краще зробить самомасаж, або масаж голови, або комірцевої частини. В випадку виконання масажу підлітки можуть його виконувати власним батькам. Залучення до подібних конкурсів батьків є вкрай важливим, оскільки це не тільки дозволить їм переконатись у важливості для їх дітей оздоровчої роботи, але й самим долучатись до оздоровлення, що в кінцевому рахунку також добре впливатиме й на підлітків);

- „Врятуй життя людині!” (цей конкурс передбачає демонстрацію оволодіння учнями правил надання першої невідкладної допомоги. Це може бути накладання шини при переломах, бинтування, непрямий масаж серця і т.д. В цьому випадку можна також залучати батьків яким їх діти й будуть надавати першу невідкладну медичну допомогу. Суддям, які оцінюють конкурси, у даному випадку слід також враховувати уважність до потерпілого, обережність у рухах тощо);

- „Здоров'я це прекрасно!” (до цього конкурсу може належати таке завдання як за допомогою ватману та фломастерів підготувати стіннівки за незначний проміжок часу яка б передбачала залучення молодших школярів

до здорового способу життя. Оцінюється оригінальність, спрямованість, відповідність, естетичність);

- „Готуємо здорово!“ (в конкурсі приймають участь переважно дівчата, хоча можуть долучатись й хлопці. Суть конкурсу полягає у тому, щоб за відведений відрізок часу учні змогли приготувати страву яка не потребувала термо обробки з наданих для всіх учасників конкурсу однакових продуктів. Оцінюється головним чином підбір продуктів які б забезпечували правильний раціон, кількість овочів, що потрапили до страви, смак та естетична оригінальність страви. До виконання завдання можуть долучатися батьки підлітків, старші брати та сестри.

- „Навчаємось навчати!“ (цей конкурс відрізняється своєю складністю, оскільки передбачає навчання школяра, або декількох школярів молодшого віку однієї з оздоровчих технологій. Наприклад, однієї з найпростіших методик оздоровчого дихання. Оцінюється правильність пояснення та показу виконання оздоровчої технології, методичних вказівок, уважність до засвоєння молодшим школярем оздоровчої технології, навіть заохочення та поясненню чому це необхідно робити та яку користь воно має для здоров'я. Переважно це завдання для старших підлітків які вже на практиці добре володіють практичними навичками застосування оздоровчих технологій. Участь у подібному конкурсі вимагає від школяра ретельної підготовки, повторення отриманих знань у зазначеному напрямку, додаткового самостійного читання, а також допомоги вчителя з основ здоров'я).

Перелічені конкурси можуть слугувати як приклад, головне ж щоб вчителі проявляли творчість при написанні сценарію подібних заходів. Не менш важливе залучати до цього самих підлітків у процесі позакласної роботи. Учні таким чином, зацікавлюються самим заходом й відповідно ретельніше починають до нього готуватись. По закінченню усі команди, що приймають участь у святковому заході нагороджується призами (бажано щоб призи також певним чином були пов'язані з питанням здоров'я. Наприклад,

книги у яких міститься новий цікавий матеріали про формування, зміцнення та збереження здоров'я).

Отже, оздоровча робота підлітків, на наш погляд, повинна зайняти важливе місце в позакласній діяльності з основ здоров'я. Це у свою чергу, забезпечуватиме не тільки зміцнення бажання учнів дотримуватись здорового способу життя, але сприятиме формуванню, зміцненню та збереженню здоров'я підлітків у духовному, психічному та фізичному аспектах.

Надзвичайно важливе значення у вихованні здорового підлітка в позакласній роботі з основ здоров'я повинна займати співпраця вчителя з батьками дитини. Ще видатний педагог-практик В. Сухомлинський зазначав „підкування про здоров'я неможливе без постійного зв'язку з родиною” [184, с. 110].

Вчитель основ здоров'я повинен активно співпрацювати з батьками, особливо в питаннях пов'язаних зі здоров'ям дитини, використовуючи при цьому найбільш ефективні форми співпраці з батьками. Головне завдання вчителя щоб батьки прониклись проблемою й всіляко прагнули вихованню власних дітей здоровими у духовному, психічному та фізичному аспектах. При цьому важливо довести до відома батьків, що їх виховна робота у зазначеному напрямку не повинна змушувати дітей до виконання тих чи інших оздоровчих технологій. Батьки, делікатно, при використанні життєвих прикладів, повинні спонукати дітей до ведення здорового способу життя, а головне, самі власним прикладом демонструвати своє відношення до оздоровлення. В даному випадку мова йде про прагнення самими батьками дотримуватись здорового способу життя.

Вищезазначене дозволяє нам сформулювати наступні висновки:

– на сьогодні в Україні зберігаються тенденції погіршення здоров'я шкільної молоді. Статистичні данні засвідчують досить низький рівень фізичного здоров'я учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Крім того, набувають гостроти проблеми психічного, соціального та духовного

здоров'я підростаючого покоління. Проведенні дослідження переконують в тому, що у своїй більшості, погіршення здоров'я школярів обумовлене відсутністю у молоді бажання вести здоровий спосіб життя, що відображається як у недостатності дій щодо зміцнення власного здоров'я (забезпечення оптимального об'єму рухової активності, раціонального харчування, загартування тощо) так й у долученні до шкідливих звичок, раннього (часто незахищеного) статевого життя тощо;

- поява навчального курсу „Основи здоров'я” передбаченого для вивчення у 5-9 класах, випередженість його впровадження в загальноосвітні початкові заклади відносно підготовки відповідних учителів, а також незначна кількість годин, що передбачено програмою на його вивчення, лише загострюють проблему підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до формування культури здоров'я підлітків у позакласній діяльності;

- аналіз наукової та навчально-методичної літератури свідчить про значний потенціал позакласної роботи з основ здоров'я у контексті формування культури здоров'я сучасних підлітків, а також при визначенні змісту, особливостей, форми та методів позакласної роботи з основ здоров'я. Встановлено, що зміст позакласної роботи доцільно будувати з урахуванням вивчаємого під час уроків з основ здоров'я навчального матеріалу з урахування наступних факторів: ступінь засвоєння матеріалу учнями який передбачено для вивчення на уроці; зацікавленість підлітками до того чи іншого вивчаємого матеріалу; ступінь значущості вивчаємої проблеми тощо;

- до особливостей позакласної роботи з основ здоров'я віднесено наступні: спрямованість позакласної роботи на формування в учнів високого рівня культури здоров'я; спрямованість змісту навчального матеріалу у контексті озброєння учнів знаннями з формування, зміцнення та збереження власного здоров'я у всіх його аспектах (духовному, психічному, соціальному та фізичному); здійснення оздоровчої роботи, яка передбачає виконання на практиці оздоровчих технологій внесених до індивідуальної оздоровчої системи кожного окремого учня; урахування значущості просвітницької

роботи батьків у контексті виховання здорової молоді у сім'ї; тісну співпрацю з медиками, психологами, валеологами та іншими фахівцями з питань здоров'я;

– специфіка змісту та особливості позакласної роботи з основ здоров'я потребують визначення форм та методів найбільш доцільних у контексті формування культури здоров'я учнів. Ознайомлення з запропонованими темами та окремими питаннями може відбуватись за допомогою наступних форм позакласної роботи (тренінги, виховні години, гуртки, акції, круглі столи, учнівські проекти, практикуми, олімпіади, вечори запитань і відповідей, факультативи, конференції, наукові товариства, зустрічі з відомими особистостями, священиками, медичними працівниками, представниками внутрішніх справ, конкурси, „Брейн-ринг”, „Що? Де? Коли?”, „Самий розумний” тощо) та методів позакласної роботи (лекції-бесіди, групові дискусії, диспути, лекції зі зворотнім зв'язком, переконання, виховуючі ситуації, рольові ігри, ситуаційні ігри, ділові ігри, аналіз історій і ситуацій і т.д.);

– визначені зміст, особливості, форми та методи позакласної роботи з основ здоров'я створюють для нас певний орієнтир у контексті визначення критеріїв, показників та рівнів професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до якісної організації і проведення позакласної роботи з учнями основної школи.

1.3. Критерії, показники й рівні професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи

Підготовка майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи потребує визначення відповідних критеріїв, показників і рівнів готовності студентів до професійної діяльності у зазначеному контексті. Оскільки, результатом професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи на наш погляд, є сформованість професійної готовності у студента до зазначеної діяльності. При визначенні відповідних критеріїв вернемося до, запропонованої В. Сластьоніним, структури професійної готовності майбутнього вчителя в якій вчений виділяє науково-теоретичну, практичну, психологічну, психофізіологічну, фізичну готовність [175, с. 43–45]. Зазначену структуру професійної готовності майбутнього вчителя нами було частково адаптовано в контексті досліджуємої проблеми, що дозволило сформулювати певне уявлення про сутність професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи, а також визначити відповідні компоненти та критерії в зазначеному аспекті. Таким чином, професійну готовність майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями ми розглядаємо як *„професійна готовність майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи”*, під якою розуміється професійно значуще утворення особистості фахівця, що характеризується єдністю науково-теоретичної, практичної та психологічної готовності до виховання духовно, психічно, соціально й фізично здорових підлітків, формування валеологічного світогляду учнів, забезпечення здоров'ятворчого процесу в позакласній діяльності. Мотиваційно-ціннісний компонент – являє собою наявність у студента розуміння значення позакласної роботи з основ здоров'я у контексті формування культури здоров'я учнів основної школи, спрямованості на використання усіх можливостей позакласної роботи в

зазначеному аспекті. Змістовний компонент передбачає сукупність сформованих у майбутніх учителів знань з формування, зміцнення та збереження здоров'я підлітків в усіх його аспектах (духовному, психічному, соціальному та фізичному) у процесі позакласної роботи. Організаційно-процесуальний компонент визначається наявністю у студентів гностичних, проєктивних, конструктивних, комунікативних, організаційних та дослідницьких умінь у контексті виховання здорових підлітків у позакласній діяльності з основ здоров'я. На основі структурних компонентів, а також спираючись на праці В. Сластьоніна, М. Віленського [175, с. 43-45] в яких висвітлюються загальні аспекти структури професійної готовності вчителя визначено критерії професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи (критерій – психологічна готовність, критерій – науково-теоретична готовність, критерій – практична готовність). Кожен з критеріїв певним чином відображає виділені вище структурні компоненти.

Перший критерій – **психологічна готовність** передбачає наявність у студентів стійкої мотивації до професійної діяльності щодо виховання всебічно розвинених та здорових школярів; прагнення використання потенціалу позакласної роботи в сфері формування культури здоров'я учнів основної школи; сформованість професійно-важливих якостей (доброзичливість, демократизм). Ми цілком підтримуємо І. Ковальчук, яка під професійно важливими якостями розуміє такі особистісні якості, які сприяють успішному засвоєнню педагогічної діяльності й позитивно впливають на її результативність [100, с. 131].

Наявність професійно-важливих якостей відіграє надзвичайну роль у підготовці педагогів. Не применшуючи значення інших професійних якостей, необхідних кожному вчителю, ми виділили декілька професійно-важливих якостей які особливо цінні для вчителів основ здоров'я у контексті позакласної роботи з підлітками, а саме: доброзичливість, демократичність. Ми не ставили за мету характеризувати у всій повності необхідні для

майбутнього вчителя основ здоров'я професійно-важливі якості, а лише визначити найбільш важливі аспекти, враховуючи специфіку професійної діяльності у контексті формування культури здоров'я школярів у позакласній роботі.

Важливого значення, на нашу думку, у зазначеному аспекті набуває така професійно-важлива якість як „доброзичливість”. Звичайно така якість як доброзичливість є значущою для всіх без виключення педагогів. Між тим особливого значення вона набуває для вчителя основ здоров'я, який має спрямовувати навчальний та позанавчальний процес на всі аспекти здоров'я, у тому числі й духовне та психічне. Таким чином, формування в учнів духовного здоров'я без наявності такої важливої для вчителя основ здоров'я якості як „доброзичливість” не видається можливим. Крім того, зауважимо, що залучити підлітків до позакласної роботи дуже важко без наявності зазначеної якості педагога. Навіть якщо зміст предмету є цікавим і учень розуміє його значення для власного життя, йому буде не просто погодитись відвідувати позакласні заходи, гуртки здоров'я тощо, якщо вчитель ставиться до учня неухважно, зверхньо, без належної поваги тощо. Особливо слід враховувати, що мова йде про підлітковий вік, який характеризується певними психічними змінами, іноді навіть підвищеної дратівливістю, потребою поваги до себе з боку дорослих та вчителя, а також характеризується схильністю окремих учнів до прояву агресії, зневажання інших тощо. Таким чином, недоброзичливий вчитель може спровокувати в підлітка зневагу до себе, а як наслідок, до позакласної роботи.

Доброзичливий вчитель, навпаки, може привернути до себе увагу навіть тих учнів які взагалі до навчання ставляться без бажання, намагаються уникати відвідування уроків, вивчення домашнього завдання тощо. Доброзичливість характеризується бажанням вчителя творити добро по відношенню до дитини (підлітка), прагненням зрозуміти учня, його проблеми, труднощі, допомогти йому без очікування подяки. Завдяки цієї якості педагог може зародити в підліткові віру в добро, особливо це важливо

в той час, коли в нього змінюється світогляд, і нажаль дуже часто в бік матеріальних цінностей, жорстокості. Отже, доброзичливість є невід'ємною професійно-важливою якістю для майбутнього вчителя основ здоров'я у контексті позакласної роботи з учнями.

Важливого значення для вчителя основ здоров'я відіграє також така професійно-важлива якість як демократичність. Особливо демократичність відіграє важливу роль у позакласній роботі з підлітками. Ми вже неодноразово зауважували на специфіці вікового періоду підлітків, а також на тому, що позакласна робота не є обов'язковою. У зв'язку з цим демократичний підхід з боку вчителя є надзвичайно важливим. Звичайно така професійно ціннісна якість як демократичність також має бути у кожного вчителя, не зважаючи у якому класі він викладає урок або взагалі проводить позакласну роботу, оскільки саме демократичність дозволяє налагоджувати суб'єктні відносини між вчителем та учнем. Завдяки окресленій якості вчителя, учень може дозволити собі більш сміливо вступати в дискусії з вчителем та однокласниками, висловлювати власні думки, пропозиції тощо. Саме така поведінка учня потрібна при розгляді питань які передбачені навчальною програмою предмету „Основи здоров'я”, вивчення яких має своє продовження в позакласній роботі. Як зазначалось вище, зміст навчального предмету передбачає розгляд питань, які безпосередньо стосуються духовного, психічного, соціального та фізичного здоров'я. Зрозуміло, що розгляд таких важливих й навіть делікатних питань потребує активної участі самих учнів, їх роздумів, аналізу певних життєвих подій тощо. Спонукаючи до цього учнів повинні не тільки цікаві теми та спірні питання, але й уважне ставлення вчителя до думок та висловлювань кожного школяра.

В позакласній роботі демократизм з боку вчителя повинен надихати учнів на внесення пропозицій від підлітків стосовно змісту позакласної роботи, нових бажаних учнями заходів, побажань стосовно цікавих для них питань. Таким чином, демократичність є дуже важливою якістю для вчителя основ здоров'я у контексті позакласної роботи з учнями основної школи.

Другий критерій – **науково-теоретична готовність** (змістовний компонент) майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи визначається наявністю у студентів сукупністю необхідних знань з питань виховання всебічно здорових школярів у процесі позанавчальної роботи. Для зручності ми розподілили систему важливих науково-теоретичних знань за допомогою п'яти блоків знань.

Перший блок знань „Позакласна робота з основ здоров'я – важлива умова виховання здорових підлітків” передбачає усвідомлення студентами значення позакласної роботи у формуванні в підлітків ціннісного ставлення до власного здоров'я; знання основ організації позакласної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах; уявлення про можливості позакласних заходів у формуванні культури здоров'я школярів; розуміння особливостей організації позакласної роботи з учнями основної школи.

Блок знань „Співпраця з сім'єю, як важлива складова позакласної роботи з основ здоров'я” включає розуміння майбутнім учителем значення ролі сім'ї у вихованні здорових дітей; знання особливостей взаємодії з батьками у контексті формування культури здоров'я підлітків; розуміння значення статевого виховання сумісними зусиллями сім'ї та школи (вчителя основ здоров'я); знання щодо залучення батьків до участі у різноманітних заходах та святах тощо.

Надзвичайно важливе значення для студентів має блок знань „Зміст і організація позакласної роботи оздоровчого спрямування”, що передбачає знання майбутнім учителем основ здоров'я особливостей організації і проведення розважально-пізнавальних заходів; знання особливостей організації і проведення інтелектуальних заходів („Брейн-ринг”, „Що? Де? Коли?” і т.д.), спрямованих на озброєння підлітків додатковою інформацією з питань здоров'я в усіх його аспектах; знання сучасних, найбільш ефективних форм і методів організації позакласної роботи з підлітками у контексті виховання здорової молоді; знання з організації гуртків з питань здоров'я; знання з оснащення та використання кабінету „Культура здоров'я” у процесі

позакласної роботи; знання з оснащення методичного кутка з основ здоров'я; знання у контексті залучення школярів до позакласної роботи з основ здоров'я; знання особливостей організації конференцій з питань здоров'я; знання змісту навчальної програми з предмету „Основи здоров'я”.

До четвертого блоку знань „Взаємодія з медичними представниками та органами місцевої влади” входить наявність у студентів основ здоров'я знань нормативно-правової (законодавчої) бази у контексті виховання здорових школярів у позаурочний час; розуміння значущості зустрічі медичних робітників з підлітками у контексті попередження хвороб, що набули соціального значення; знань особливостей організації співпраці з органами місцевого самоврядування у контексті виховання здорової молоді; усвідомлення значущості співпраці з представниками міліції щодо попередження втягування підлітків у недобрі компанії, уникнення шахрайства тощо.

Блок знань „Організація оздоровчої роботи у позаурочний час” включає знання особливостей застосування з учнями на практиці оздоровчих технологій та систем, що впливають на духовний, психічний та фізичний аспекти здоров'я, а також знання з побудови, корекції та удосконалення індивідуальної оздоровчої системи підлітків у процесі позакласної роботи.

Третій критерій – **практична готовність** (організаційно-процесуальний компонент) майбутніх учителів основ здоров'я ми розуміємо як наявність у студента певного обсягу відповідних умінь, необхідних для здійснення на високому професійному рівні позакласної роботи з учнями основної школи. Спираючись на класифікацію, запропоновану Н. Кузьміною [112] у структурі професійних умінь ми виділили гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаційні, а також дослідницькі уміння.

Гностичні вміння передбачають: можливість постійного оновлювання знань у контексті виховання здорових підлітків в процесі позакласної роботи; підбор цікавого та повчального матеріалу з метою здійснення дискусій, бесід, лекцій і т.д.; аналіз ефективності проведеної позакласної роботи, а також

визначення власних помилок і досягнень; уміння швидко перебудовувати хід заходу в разі непередбачуваних подій; підбор матеріалу позакласних заходів відповідно до інтересів та особливостей вікового періоду підлітків; здатність аналізувати ступінь зацікавленості учнів до здійснення ефективної позакласної роботи; уміння аналізувати й адаптувати досвід інших викладачів у контексті позакласної роботи відповідно до формування культури здоров'я підлітків.

Проективні вміння передбачають: уміння проектувати зміст позакласної роботи у контексті виховання всебічно розвинених та здорових підлітків; уміння передбачати виникнення несподіваних ситуацій у проведенні різноманітних заходів; уміння планувати зустрічі з батьками, медичними працівниками та представниками влади; здатність правильно формулювати цілі й завдання кожного окремого заходу; уміння складати перспективний план позакласних заходів, планувати роботу гуртків, конференцій, Олімпіад тощо;

Конструктивні вміння передбачають: здатність до пошуку нових форм і методів позакласної роботи з учнями у контексті виховання здорової молоді; здатність підбирати та формулювати питання для проведення інтелектуальних заходів („Брейн-ринг”, „Що? Де? Коли?”, вікторини тощо) стосовно додаткового озброєння підлітків корисною інформацією з формування, зміцнення та збереження власного здоров'я; уміння застосовувати тренінги з формування високого рівня культури здоров'я у процесі позакласної роботи з підлітками; уміння підбирати оздоровчі технології індивідуально для кожного учня; уміння розробляти авторські заходи, спрямовані на підвищення рівня знань та умінь школярів з питань здоров'я; здатність планувати власні дії у процесі позакласної роботи з учнями; уміння розробляти й коректувати індивідуальну оздоровчу систему.

У змісті комунікативних умінь визначаємо: здатність майбутніх учителів основ здоров'я до суб'єкт-суб'єктних відносин зі школярами у процесі позакласної роботи; здатність з розумінням та проникливістю

ставитись до думок кожного окремого підлітка, виявляти його індивідуальні особливості, психічний та духовний стан, здібності, нахили, здатність до творчості тощо; уміння знаходити спільні теми для розмов з підлітками, налагодження більш тісного контакту, закріплення тісних взаємовідносин; здатність у процесі позакласної роботи впливати на зміцнення дружніх стосунків серед підлітками, навчати їх з повагою ставитись до протилежної статі, попереджати прояви агресії та недобррозичливої поведінки один до одного; уміння контролювати власну поведінку у непередбачуваних ситуаціях, перебувати у гарному настрої, підтримувати позитивну налаштованість серед учнів; здатність до імпровізації у проведенні позакласних заходів з метою підтримання та підвищення зацікавленості учнів у контексті підвищення рівня культури здоров'я.

Організаційні вміння включають: здатність організовувати й проводити інтелектуальні, розважальні й оздоровчі заходи, спрямовані на виховання здорових та всебічно розвинених учнів основної школи; уміння застосовувати інноваційні форми і методи організації позакласної роботи з підлітками; уміння організовувати гуртки з питань здоров'я, створювати методичні кутки, стенди тощо; здатність залучати до позакласної роботи відомих авторитетних особистостей, медиків, представників міліції і т.д.; уміння організовувати батьківські, групові та індивідуальні збори тощо; здатність організовувати і проводити конференції, семінари, олімпіади.

Дослідницькі уміння передбачають: уміння визначати ступінь зацікавленості підлітків до позакласної роботи взагалі та проведених заходів з питань здоров'я зокрема; уміння визначати стан здоров'я (духовного, психічного, соціального, фізичного) підлітків, та досліджувати його в динаміці; уміння визначати вплив оздоровчих технологій на стан здоров'я учнів; уміння аналізувати та коректувати індивідуальну оздоровчу систему підлітків; здатність визначати результат впливу позакласної роботи у контексті сформованості у школярів необхідних знань, умінь та навичок з питань здоров'я; уміння аналізувати літературні джерела з питань

**Характеристика високого рівня готовності майбутніх учителів
основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи у
відповідності запропонованих критеріїв**

Критерії	Показники
Психологічний критерій	<ul style="list-style-type: none"> • у студента відмічається яскраво виражена мотивація до професійної діяльності та цілеспрямованість у контексті виховання всебічно розвинених та здорових школярів у позанавчальному процесі; • добре сформоване розуміння значення позакласної роботи у контексті виховання здорових підлітків і своєї ролі у здійсненні цього процесу; • високо розвинене прагнення до підвищення рівня культури здоров'я учнів та бажання вести пропандиську роботу у контексті виховання здорових школярів, їх батьків та колег; • у майбутнього вчителя добре прослідковується щире ставлення до дитини, бажання творити добро по відношенню до неї, виражене прагнення зрозуміти учня, його проблеми, труднощі; • здатний встановлювати суб'єкт-суб'єктні відносини тощо
Науково-теоретичний критерій	<ul style="list-style-type: none"> • студент добре усвідомлює значення позакласної роботи у формуванні в підлітків ціннісного ставлення до власного здоров'я; • має гарні знання з основ організації позакласної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах; • дуже добре уявляє можливості позакласних заходів у формування культури здоров'я школярів; • гарно розуміє значення ролі сім'ї у вихованні здорових дітей; • має змістовні знання особливостей взаємодії з батьками у контексті формування культури здоров'я підлітків; • дуже добре усвідомлює значення статевого виховання сумісними зусиллями сім'ї та школи (вчителя основ здоров'я); • має системні знання сучасних, найбільш ефективних форм і методів організації позакласної роботи з підлітками у контексті виховання здорової молоді; • добре розуміється у контексті залучення школярів до позакласної роботи з основ здоров'я; • вільно орієнтується в нормативно-правовій (законодавчій) базі у контексті виховання здорових школярів у позаурочний час; • має міцні знання особливостей застосування з учнями на практиці оздоровчих технологій та систем, що впливають на духовний, психічний та фізичний аспекти здоров'я; • має глибокі знання з побудови корекції та удосконалення індивідуальної оздоровчої системи підлітків у процесі роботи.

<p>Практичний критерій</p>	<p style="text-align: center;">Гностичні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • студент на високому професійному рівні здатний постійно оновлювати знання у контексті виховання здорових підлітків в процесі позакласної роботи; • володіє міцно сформованими вміннями щодо підбору цікавого та повчального матеріалу з метою здійснення дискусій, бесід, лекцій і т.д.; • здатний якісно здійснювати аналіз ефективності проведеної позакласної роботи, а також визначати власні помилки і досягнення; • дуже добре володіє уміннями швидко перебудовувати зміст заходу в разі непередбачуємих подій; • дуже добре вміє аналізувати ступінь зацікавленості учнів до здійснення ефективної позакласної роботи. <p style="text-align: center;">Проективні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • студент вміє чітко й вдало проектувати зміст позакласної роботи у контексті виховання всебічно розвинених та здорових підлітків; • володіє уміннями передбачати виникнення несподіваних ситуацій у проведенні різноманітних заходів; • творчо підходить до планування зустрічей з батьками, медичними працівниками та представниками влади; • здатен правильно формулювати цілі й завдання кожного окремого заходу; • дуже добре вміє скласти перспективний план позакласних заходів; • володіє добре сформованими вміннями планувати роботу гуртків, конференцій, Олімпіад тощо. <p style="text-align: center;">Конструктивні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • студент творчо підходить до пошуку нових форм і методів позакласної роботи з учнями у контексті виховання здорової молоді; • майбутній фахівець вдало конструює підбір та формулювання питань для проведення інтелектуальних заходів („Брейн-ринг”), „Що? Де? Коли?”, вікторини тощо) у контексті додаткового озброєння підлітків корисною інформацією з формування, зміцнення та збереження власного здоров’я; • здатен на високому рівні застосовувати тренінги з формування високого рівня культури здоров’я у процесі позакласної роботи з підлітками; • добре підбирає оздоровчі технології індивідуально для кожного учня;
-----------------------------------	---

	<ul style="list-style-type: none"> • має творчий підхід у контексті розробки авторських заходів спрямованих на підвищення рівня знань та умінь школярів у питаннях здоров'я; • володіє на конструктивному рівні вміннями планувати власні дії у процесі позакласної роботи з учнями; • має здатність до прояву творчості у розробці й коректуванні індивідуальної оздоровчої системи. <p>Комунікативні уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • у майбутнього вчителя дуже добре сформована здатність до суб'єкт-суб'єктних відносин зі школярами у процесі позакласної роботи; • студент здатен з розумінням та проникливістю ставитись до думок кожного окремого підлітка, виявляти його індивідуальні особливості, психічний та духовний стан, здібності, нахили, здатність до творчості тощо; • добре уміє знаходити спільні теми для розмов з підлітками, налагодження більш тісного контакту, закріплення тісних взаємовідносин; • має гарні здібності впливати на зміцнення дружніх стосунків серед підлітками, навчати їх з повагою ставитись до протилежної статі, попереджати прояви агресії та недоброзичливої поведінки один до одного; • володіє гарними уміннями контролювати власну поведінку у непередбачуваних ситуаціях, перебувати у гарному настрої, пропагувати та підтримувати позитивну налаштованість серед учнів; • має здатність до імпровізації у проведенні позакласних заходів з метою підтримання та підвищення зацікавленості учнів у контексті підвищення рівня культури здоров'я. <p>Організаційні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • студент творчо підходить до організації й проведення інтелектуальних, розважальних й оздоровчих заходів спрямованих на виховання здорових та всебічно розвинених учнів основної школи; • добре уміє застосовувати інноваційні форми і методи організації позакласної роботи з підлітками; • дуже добре сформована здатність організовувати гуртки з питань здоров'я, створювати методичні кутки, стенди, стінгазети тощо; • має творчий підхід до організації батьківських зборів, групових і індивідуальних зборів тощо; • має здатність до організації і проведення конференцій, семінарів, олімпіад.
--	--

	<p>Дослідницькі уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • майбутній вчитель має гарно сформовані уміння визначати ступінь зацікавленості підлітків до позакласної роботи взагалі та проведених заходів з питань здоров'я зокрема; • вдало користується уміннями визначати стан здоров'я (духовного, психічного, соціального, фізичного) підлітків, та досліджувати його в динаміці; • добре володіє уміннями визначати вплив оздоровчих технологій на стан здоров'я учнів; • здатний дуже добре аналізувати та коректувати індивідуальну оздоровчу систему підлітків; • має здатність визначати результат впливу позакласної роботи у контексті сформованість у школярів необхідних знань, умінь та навичок з питань здоров'я; • здатен якісно аналізувати літературні джерела з питань позакласної роботи учнів; <p>дуже добре сформована здатність досліджувати передовий досвід учителів у контексті здійснення позакласної роботи школярів.</p>
--	--

Таблиця 1.2

**Характеристика середнього рівня готовності майбутніх учителів
основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи у
відповідності запропонованих критеріїв**

Критерії	Показники
Психологічний критерій	<ul style="list-style-type: none"> • у студента відмічається помірна мотивація до формування культури здоров'я підлітків у процесі позакласної роботи; • наявне розуміння значення позакласної роботи та бажання використовувати її потенціал у контексті виховання здорових підлітків і своєї ролі у здійсненні цього процесу; • відмічається певна націленість на пропагандистську роботу у контексті виховання здорових школярів, їх батьків та колег; • студент намагається бути щирим, добрим до учнів, прагне зрозуміти підлітка та вразі потреби допомогти йому.
Науково-теоретичний критерій	<ul style="list-style-type: none"> • студент достатньо усвідомлює значення позакласної роботи у формуванні в підлітків ціннісного ставлення до власного здоров'я; • має загальні знання з основ організації і проведення позакласної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах;

	<ul style="list-style-type: none"> • має певне уявлення про можливості позакласних заходів у формування культури здоров'я школярів; • достатньо володіє теоретичними знаннями особливостей організації позакласної роботи з основ здоров'я; розуміє значення ролі сім'ї у вихованні здорових дітей; • має достатньо гарні знання сучасних, найбільш ефективних форм і методів організації позакласної роботи з підлітками у контексті виховання здорової молоді; • знає основні аспекти нормативно-правової бази стосовно виховання здорових школярів у позаурочний час; • володіє достатніми теоретичними знаннями у контексті особливостей застосування з учнями у процесі позакласної роботи оздоровчих технологій, що впливають на духовний, психічний та фізичний аспект здоров'я.
Практичний критерій	<p style="text-align: center;">Гностичні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • студент володіє уміннями щодо підбору цікавого та повчального матеріалу з метою здійснення дискусій, бесід, лекцій і т.д.; • здатний аналізувати ефективність проведеної позакласної роботи, визначати власні помилки і досягнення; • володіє уміннями в разі непередбачуємих подій перебудовувати зміст заходу, або позакласної роботи; • вміє виявляти ступінь зацікавленості учнів до здійснення ефективної позакласної роботи. <p style="text-align: center;">Проективні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • студент здатний проектувати зміст позакласної роботи у контексті виховання всебічно розвинених та здорових підлітків; • намагається передбачати виникнення несподіваних ситуацій у проведенні різноманітних заходів; • відповідально ставиться до планування зустрічей з батьками, медичними працівниками та представниками влади; • намагається правильно формулювати цілі й завдання кожного окремого заходу; • вміє скласти перспективний план позакласних заходів. <p style="text-align: center;">Конструктивні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • студент прагне пошуку нових форм і методів позакласної роботи з учнями у контексті виховання здорової молоді; • здатний конструювати підбір та формулювання питань для проведення інтелектуальних заходів („Брейн-ринг”, „Що? Де? Коли?”, вікторини тощо) у контексті додаткового озброєння підлітків корисною інформацією з формування, зміцнення та

<p>збереження власного здоров'я;</p> <ul style="list-style-type: none"> • може застосовувати тренінги з формування високого рівня культури здоров'я у процесі позакласної роботи з підлітками; • в цілому правильно підбирає оздоровчі технології індивідуально для кожного учня; • вміє планувати власні дії у процесі позакласної роботи з учнями; володіє достатніми вміннями у контекст побудови та удосконалення індивідуальної оздоровчої системи учнів. <p style="text-align: center;">Комунікативні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • студент має здатність до суб'єкт-суб'єктних відносин зі школярами у процесі позакласної роботи; • з розумінням та повагою ставиться до думок кожного окремого підлітка; • уміє знаходити спільні теми для розмов з підлітками, налагодження більш тісного контакту, закріплення тісних взаємовідносин; • здатен у процесі позакласної роботи впливати на зміцнення дружніх стосунків серед підлітками, навчати їх з повагою ставитись до протилежної статі, попереджати прояви агресії та недобррозичливої поведінки один до одного; • здатний контролювати власну поведінку у непередбачуваних ситуаціях, перебувати у гарному настрої, пропагувати та підтримувати позитивну налаштованість серед учнів. <p style="text-align: center;">Організаційні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • майбутній вчитель відповідально підходить до організації і проведення інтелектуальних, розважальних й оздоровчих заходів спрямованих на виховання здорових та всебічно розвинених учнів основної школи; • уміє застосовувати інноваційні форми і методи організації позакласної роботи з підлітками; • здатен організовувати гуртки з питань здоров'я, створювати методичні (кутки) стенди, стен газети тощо; • уміє організовувати батьківські збори, групові і індивідуальні збори тощо; може організовувати і проводити конференції, семінари, олімпіади. <p style="text-align: center;">Дослідницькі вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • уміє визначати ступінь зацікавленості підлітків до позакласної роботи взагалі та проведених заходів з питань здоров'я зокрема; • здатен визначати стан здоров'я (духовного, психічного, соціального, фізичного) підлітків, та досліджувати його в динаміці; досить добре визначає вплив оздоровчих технологій на стан здоров'я учнів;

	<ul style="list-style-type: none"> • здатен визначати результат впливу позакласної роботи у контексті сформованість у школярів необхідних знань, умінь та навичок з питань здоров'я; • вміє аналізувати літературні джерела з питань позакласної роботи учнів; <p>має бажання досліджувати передовий досвід учителів у контексті здійснення позакласної роботи школярів.</p>
--	--

Таблиця 1.3

Характеристика низького рівня готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи у відповідності запропонованих критеріїв

Критерії	Показники
Психологічний критерій	<ul style="list-style-type: none"> • у студента відсутня, або майже відсутня мотивація до формування культури здоров'я підлітків у процесі позакласної роботи; • не відмічається розуміння значення позакласної роботи у контексті виховання здорових підлітків і своєї ролі у здійсненні цього процесу; • майже не прослідковується націленість на пропагандистську роботу у контексті виховання здорових підлітків, їх батьків та колег; • студент більше мовчазний, не намагається проявляти доброзичливість до учнів, глибокого його розуміння, не є прихильником зрозуміти підлітка та вразі потреби допомогти йому.
Науково-теоретичний критерій	<ul style="list-style-type: none"> • студент має слабе усвідомлення значення позакласної роботи у формуванні в підлітків ціннісного ставлення до власного здоров'я; • має поверхневі знання основ організації позакласної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах; • погано уявляє про можливості позакласних заходів у формування культури здоров'я школярів; • недостатньо орієнтується в знаннях особливостей організації позакласної роботи з основ здоров'я; • має слабе розуміння значення ролі сім'ї у вихованні здорових дітей; • має поверхневі знання особливостей взаємодії з батьками у контексті формування культури здоров'я підлітків; • погано усвідомлює значення статевого виховання у процесі

	<p>позакласної роботи;</p> <ul style="list-style-type: none"> • має поверхневі знання сучасних, найбільш ефективних форм і методів організації позакласної роботи з підлітками у контексті виховання здорової молоді; • слабо орієнтується в нормативно-правовій (законодавчій) базі у контексті виховання здорових школярів у позаурочний час; • погано розуміє особливості застосування з учнями на практиці оздоровчих технологій та систем, що впливають на духовний, психічний та фізичний аспект здоров'я; • має слабкі знання з побудови корекції та удосконалення індивідуальної оздоровчої системи підлітків у процесі позакласної роботи.
<p>Практичний критерій</p>	<p style="text-align: center;">Гностичні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • студент не здатний постійно оновлювати знання у контексті виховання здорових підлітків в процесі позакласної роботи; • погано володіє вміннями підбирати цікавий та повчальний матеріал з метою здійснення дискусій, бесід, лекцій і т.д.; • слабо розвинуті вміння здійснювати аналіз ефективності проведеної позакласної роботи, а також визначати власні помилки і досягнення; • не проявляє здатність швидко перебудовувати зміст (хід) заходу в разі непередбачуємих подій; • відмічаються труднощі у аналізі ступеню зацікавленості учнів до здійснення ефективної позакласної роботи. <p style="text-align: center;">Проективні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • студент відчуває значні труднощі у проектуванні змісту позакласної роботи у контексті виховання всебічно розвинених та здорових підлітків; • часто не правильно формулює цілі й завдання кожного окремого заходу; • погано справляється із складанням перспективного плану позакласних заходів; • не має добре сформованих вмінь стосовно планування роботи гуртків, конференцій, Олімпіад тощо; <p style="text-align: center;">Конструктивні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • майбутній вчитель слабо орієнтується у пошуку форм і методів позакласної роботи з учнями у контексті виховання здорової молоді; • не володіє достатніми вміннями конструювати інтелектуальні заходи у контексті додаткового озброєння підлітків з формування, зміцнення та збереження власного здоров'я; • відмічаються слабо розвинені вміння з застосування

	<ul style="list-style-type: none"> • тренінгів у контексті формування високого рівня культури здоров'я у процесі позакласної роботи з підлітками; • відмічаються труднощі стосовно підбору оздоровчих технологій для кожного учня; • важко справляється з розробкою авторських заходів спрямованих на підвищення рівня знань та умінь школярів у питаннях здоров'я. <p style="text-align: center;">Комунікативні уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • у студента слабо простежується здатність до суб'єкт-суб'єктних відносин зі школярами у процесі позакласної роботи; • майбутньому вчителю важко з розумінням та проникливістю ставитись до думок кожного окремого підлітка, виявляти його індивідуальні особливості, психічний та духовний стан, здібності, нахили, здатність до творчості тощо; • студент не проявляє здібностей у контексті зміцнення дружніх стосунків серед підлітками; • важко відбувається процес контролю над власною поведінкою у непередбачуваних; • відсутня імпровізація у проведенні позакласних заходів з метою підтримання та підвищення зацікавленості учнів у контексті підвищення рівня культури здоров'я. <p style="text-align: center;">Організаційні вміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • студент не прагне до організації й проведення інтелектуальних, розважальних й оздоровчих заходів спрямованих на виховання здорових та всебічно розвинених учнів основної школи; • не здатний застосовувати інноваційні форми і методи організації позакласної роботи з підлітками; • погано справляється з організацією батьківських зборів, групових і індивідуальних зборів тощо; • слабо розвинені вміння організації і проведення конференцій, семінарів, олімпіад. <p style="text-align: center;">Дослідницькі уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • у майбутнього вчителя не виявляється відповідних умінь стосовно визначення ступеню зацікавленості підлітків до позакласної роботи взагалі та проведених заходів з питань здоров'я зокрема; • не сформоване вміння визначати стан здоров'я (духовного, психічного, соціального, фізичного) підлітків, та досліджувати його в динаміці; • відмічаються погані вміння визначати вплив оздоровчих технологій на стан здоров'я учнів;
--	---

	<ul style="list-style-type: none"> • відчуває труднощі при визначенні результату впливу позакласної роботи у контексті сформованість у школярів необхідних знань, умінь та навичок з питань здоров'я.
--	--

позакласної роботи учнів; уміння досліджувати передовий досвід учителів у контексті здійснення позакласної роботи школярів.

На основі зазначених вище критеріїв було виділено високий, середній та низький рівні професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи характеризовані нижче (див. табл. 1.1.; 1.2.; 1.3.).

Розробленню експериментальної програми підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з підлітками передувало проведення першої частини констатувального експерименту яким передбачалось визначення реального стану здійснення у загальноосвітніх навчальних закладах позакласної роботи в рамках навчального предмету „Основи здоров'я”. Однією з головних причин такого дослідження є факт, що зазначений предмет було впроваджено в загальноосвітні навчальні заклади для обов'язкового вивчення раніше, а ніж почали готувати відповідних фахівців. У зв'язку з цим викладання предмету було покладено на вчителів які є найбільш близькими до змісту окресленого предмету, а саме вчителі біології, фізичної культури, в сільській місцевості навіть вчителі інших спеціальностей. Наведемо окремі відповіді вчителів-практиків на запропоновану їм анкету представлену в додатках (додаток А). Нас цікавило наскільки якісно учителями (які викладають навчальний предмет „Основи здоров'я”) здійснюється позакласна робота в контексті формування культури здоров'я підлітків, а також які у них виникають труднощі з організації позакласної діяльності учнями основної школи. Крім того рівень підготовленості зазначених вище учителів-практиків був для нас вкрай важливим, ще й тому, що студенти на четвертому курсі відвідують в загальноосвітніх навчальних закладах заняття з основ здоров'я та позакласні

заходи з відповідного предмету, а також приймають активну участь в їх проведенні під час проходження педагогічної практики. У зв'язку з цим, вчителі біології та фізичного виховання які викладають предмет „Основи здоров'я” в школі мають бути прикладом для студентів-практикантів у контексті організації та проведення позакласної роботи з основ здоров'я.

Таким чином, вчителям пропонувалось у процесі бесіди та заповнення запропонованих анкет, дати відповіді на питання які стосувались безпосередньо позакласної роботи з основ здоров'я. Результати бесіди та анкетування, власні спостереження дозволяли нам дослідити реальний стан здійснення позакласної роботи у контексті виховання здорових школярів. Для зручності ми розподілили респондентів на дві групи, тобто вчителів біології та вчителів фізичної культури. Це було перш за все обумовлено різним змістом підготовки цих вчителів у вищих навчальних закладах. У експерименті приймало участь 46 вчителів біології та 29 учителів фізичної культури. Наведемо, окремі питання (які зазначались в анкеті) до вчителів які викладають навчальний предмет „Основи здоров'я”.

На перше питання: „Як ви вважаєте, наскільки позакласна робота є важливою у формуванні культури здоров'я підлітків?” респонденти відповіли наступним чином: „Дуже важлива” – 31,9 % (вчителі біології), 28,4 % (вчителі фізичної культури); „Опосередковане значення” – 47,8 % (вчителі біології), 52,4 % (вчителі фізичної культури); „Взагалі непотрібна” – 20,3 % (вчителі біології), 19,2 % (вчителі фізичної культури). Як бачимо, думки вчителів біології та вчителів фізичної культури дещо відрізняються, але не суттєво, при цьому слід звернути увагу, що більшість учителів, нажаль, вважають, що позакласна робота не достатньо важлива у формуванні культури здоров'я учнів основної школи. Серед основних причин такої відповіді викладачі наголошують на небажанні більшості школярів відвідувати гуртки з питань здоров'я та приймати участь у позакласних заходах, а також вказують на те, що навчальний предмет „Основи здоров'я” містить достатньо часу на його вивчення й цілком дозволяє засвоїти учням

увесь запланований матеріал. Такі висловлення дозволяють нам зробити висновок, що більшість вчителів біології та фізичної культури, по-перше, не мають бажання проводити позакласну роботу з учнями, по-друге, не достатньо є підготовленими з окремих питань програми навчального предмету й тому не хотіли б ставити себе в незручне становище, оскільки у позакласній роботі до них слід повертатись та розширювати знання учнів з питань у яких самі вчителі відчувають певні труднощі.

Наступне питання яке нас цікавило „Які теми чи питання відповідно навчального предмету „Основи здоров'я” викликають у Вас труднощі?”. На поставлене питання ми отримали такі відповіді: 21,7 % вчителів біології, 30,6 % вчителів фізичної культури – називають незручним для розмов питання пов'язанні зі статевим вихованням та профілактикою хвороб, що передаються статевим шляхом; 28,4 % вчителів біології, 25,7 % вчителів фізичної культури – вважають, що це питання які стосуються духовного аспекту здоров'я школярів; 18,2 % вчителів біології та 19,7 % вчителів фізичної культури не достатньо комфортно себе почувають при розгляді питань пов'язаних з психічним здоров'ям підлітків; 24,7 % вчителів біології, 22,4 % вчителів фізичної культури вважають складними питання відносно соціального здоров'я учнів і т.д.

Зазначене вище, дозволяє констатувати, що вчителі біології та вчителі фізичної культури в тій чи іншій мірі мають певні проблеми у викладанні окремих тем навчальної програми. Наявність труднощів у викладанні зазначених вище тем в певній мірі можуть слугувати причиною небажання самих викладачів здійснювати позакласну роботу з учнями основної школи, оскільки в позанавчальний час бажано, щоб розширювались знання відповідно навчальної програми предмету „Основи здоров'я”. Саме тому, у більшості шкіл вчителі, що викладають вищевказаний навчальний предмет намагаються уникати позакласної роботи з підлітками з питань формування культури здоров'я.

Наступні питання переважно стосувались якості здійснення вчителями позакласної роботи з учнями основної школи. Так, наприклад, з'ясовуючи як часто вчителі спілкуються з батьками учнів з питань здоров'я ми побачили наступне: 46,3 % вчителів біології та 47,9 % вчителів фізичної культури час від часу спілкуються з батьками, щодо питань підвищення рівня культури здоров'я дітей, хоча організація спеціальних зустріч з усіма батьками одночасно робиться вкрай рідко й лише окремими вчителями.

Наступним, що нас інтересувало, чи організують вчителі в процесі позакласної роботи конференції, Олімпіади та вікторини присвячені питання здоров'я. На задане питання ми отримали наступне: 38,4 % вчителів біології та 24,5 % вчителів фізичної культури хоча б раз на рік проводять одне з вище перелічених заходів.

На питання „Яка періодична література вам частіше стає в нагоді стосовно організації позакласної роботи стосовно виховання здорових школярів?” 69,7 % вчителів біології та 74,6 % вчителів фізичної культури назвали журнали „Основи здоров'я та фізична культура”, „Здоров'я та фізична культура”, які, на наш, погляд містять в собі найбільше інформації стосовно організації навчального процесу з предмету „Основи здоров'я” взагалі та позакласної роботи у контексті формування культури здоров'я школярів зокрема.

Особливо важливо для нас було з'ясувати, як ставляться учителі до здійснення у процесі позакласної роботи з основ здоров'я оздоровчої роботи, а також чи виконують учні в процесі позакласної роботи оздоровчі технології спрямовані на духовний, психічний та фізичний аспекти здоров'я. Отримані відповіді дозволили констатувати наступне: більше 55 % учителів біології та 63 % учителів фізичного виховання переконані у необхідності здійснення оздоровчої роботи учнями у позакласно-навчальний час. Між тим, лише 7,8 % учителів біології застосовують у позакласній роботі оздоровчі технології спрямовані на фізичний та частково психічний аспекти здоров'я. Серед вчителів фізичної культури цей показник дещо вищий, так 36,8 %

педагогів впроваджують окремі оздоровчі технології (переважно фізичні вправи), що певним чином пов'язано зі специфікою їх підготовки у вищих навчальних закладах. Разом з тим, не зафіксовано жодного вчителя фізичного виховання який би цілеспрямовано застосовував оздоровчі технології спрямовані на формування духовного аспекту здоров'я учнів.

Аналіз відповідей стосовно відповідей учителів-практиків на наведені питання, а також інших питань, що містились в анкеті (додаток А) дозволив зробити висновок, що більшість учителів які викладають навчальний предмет „Основи здоров'я” ставляться до проведення позакласної роботи без бажання. Лише деякі вчителі які здійснювали позакласну роботу з учнями дозволили нам відвідати гуртки здоров'я, бути присутніми при бесідах з підлітками та проведенні окремих заходів. Це у свою чергу свідчить, про те, що у переважної більшості вчителів не відзначалось достатнього рівня професійної готовності до позакласної роботи з основ здоров'я.

Таким чином, позакласна робота з питань формування культури здоров'я підлітків часто відбувається стихійно, без відповідної підготовки та відповідальності вчителів до організації і проведення окремих заходів. Все це ще раз підтверджує важливість підготовки у вищих навчальних закладах майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.

Зміст викладеного матеріалу зазначеного параграфу дозволяє нам зробити наступні висновки:

- здійснення ефективної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи потребує визначення компонентів, критеріїв, показників та рівнів готовності відповідних фахівців у контексті формування культури здоров'я підлітків у процесі позакласної роботи з основ здоров'я;

- в структурі професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з підлітками нами визначено мотиваційно-ціннісний; змістовний та організаційно-процесуальний компоненти, а також

відповідні критерії (психологічна готовність, науково-теоретична готовність, практична готовність у зазначеному контексті) й відповідно рівні – високий, середній та низький;

– проведення першої частини констатувального експерименту дозволило визначити стан готовності учителів-практиків (учителі біології, учителі фізичного виховання та інших учителів-предметників які нині викладають навчальний предмет „Основи здоров’я” в загальноосвітніх навчальних закладах), а також наявні відмінності у стані готовності вчителів зазначених спеціальностей до позакласної роботи з учнями основної школи;

– встановлено, що вчителі фізичного виховання (які викладають основи здоров’я) мають труднощі з викладанням теоретичного матеріалу, зокрема стосовно питань пов’язанні зі статевим вихованням та профілактикою хвороб, що передаються статевим шляхом. Між тим, вчителі біології відчують брак підготовки у контексті здійснення оздоровчої роботи у процесі позакласної діяльності, зокрема застосування оздоровчих технологій спрямованих на фізичний та психічний аспекти здоров’я підлітків;

– встановлено, що позакласна робота з основ здоров’я в загальноосвітніх навчальних закладах нині відбувається стихійно, без відповідної підготовленості та відповідальності вчителів до організації і проведення інтелектуальних та оздоровчих заходів. Більшість вчителів біології та фізичної культури, по-перше, не мають відповідної мотивації у контексті здійснення позакласної роботи з основ здоров’я, по-друге, вчителі вищезазначених спеціальностей в різній мірі є не достатньо підготовленими з окремих теоретичних питань програми навчального предмету, а також організації оздоровчої роботи учнями основної школи, що у свою чергу свідчить про специфіку підготовки учителів у вищих навчальних закладах відповідно конкретної спеціальності, а також її недостатня спрямованість до викладання курсу „Основи здоров’я” та позакласної роботи з зазначеного курсу зокрема;

– визначення стану професійної готовності учителів-практиків (які викладають у загальноосвітніх навчальних закладах навчальний предмет „Основи здоров’я”) до позакласної роботи з відповідного курсу, а також розроблення структурних компонентів, критеріїв, показників і рівнів професійної готовності майбутніх учителів основ здоров’я до позакласної роботи з підлітками, дозволить більш ґрунтовно підійти до розробки та обґрунтування педагогічних умов підготовки відповідних фахівців у зазначеному напрямку.

Висновки до розділу 1

Нині відмічається значне погіршення здоров’я населення взагалі, шкільної молоді та власне підлітків зокрема. Особливо гостро постає проблема фізичного аспекту здоров’я. Але не менш актуальним залишається зниження серед сучасних учнів основної школи духовного та психічного аспектів здоров’я. Все більше з боку підлітків можна спостерігати прояв насилля, жорстокості, втрати сенсу життя, психічної рівноваги, стресостійкості тощо. Стійкі тенденції зниження стану здоров’я підростаючого покоління потребують пошуків нових підходів до організації навчального та позанавчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах з навчального предмету „Основи здоров’я”. Важливе місце у формуванні культури здоров’я підростаючого покоління набуває позакласна робота яка й досі не вичерпала увесь свій потенціал у зазначеному напрямі.

За результатами першого розділу нами було зроблено такі висновки:

1. На основі аналізу наукової літератури та соціально-педагогічної ситуації відносно стану здоров’я сучасної молоді, а також процесу організації позакласної роботи у контексті виховання здорових підлітків доведено актуальність проблеми підготовки майбутніх учителів основ здоров’я до позакласної роботи з учнями основної школи.

2. Аналіз наукової літератури переконує, що до теперішнього часу не зважаючи на актуальність проблеми виховання школярів з високим рівнем культури здоров'я, а також існуючими можливостями позакласної роботи з основ здоров'я у здійсненні цього процесу, питання підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи залишається недостатньо вивченим. До причин такого становища можна віднести відносно молодий вік навчальної дисципліни „Основ здоров'я” й ще молодший вік процесу підготовки майбутніх учителів здатних на високому професійному рівні викладати відповідний предмет, а також виховувати здорових дітей в процесі позакласної діяльності учнів.

3. На основі аналізу наукової та навчально-методичної літератури визначено зміст, форми і методи, а також особливості позакласної роботи з основ здоров'я до яких ми відносимо: спрямованість позакласної роботи на формування в учнів високого рівня культури здоров'я; спрямування змісту навчального матеріалу у контексті озброєння учнів знаннями з формування, зміцнення та збереження власного здоров'я у всіх його аспектах (духовному, психічному, соціальному та фізичному); здійснення оздоровчої роботи, яка передбачає виконання на практиці оздоровчих технологій внесених до індивідуальної оздоровчої системи кожного окремого учня; урахування значущості просвітницької роботи з батьками у контексті виховання здорової молоді в сім'ї; тісну співпрацю з медиками, психологами, валеологами та іншими фахівцями з питань здоров'я.

4. Запропоновано визначення поняття „професійна готовність майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи” тобто, професійно значуще утворення особистості фахівця, що характеризується єдністю науково-теоретичної, практичної та психологічної готовності до виховання духовно, психічно, соціально й фізично здорових підлітків, формування валеологічного світогляду учнів, забезпечення здоров'ятворчого процесу в позакласній діяльності. В структурі професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з

підлітками визначено наступні компоненти: мотиваційний-ціннісний компонент – являє собою наявність у студента розуміння значення позакласної роботи з основ здоров'я у контексті формування культури здоров'я учнів основної школи, спрямованості на використання усіх можливостей позакласної роботи в зазначеному аспекті. Змістовний компонент передбачає сукупність сформованих у майбутніх учителів знань з формування, зміцнення та збереження здоров'я підлітків в усіх його аспектах (духовному, психічному, соціальному та фізичному) у процесі позакласної роботи. Організаційно-процесуальний компонент визначається наявністю у студентів гностичних, проєктивних, конструктивних, комунікативних, організаційних та дослідницьких умінь у контексті виховання здорових підлітків у позакласній діяльності з основ здоров'я.

5. На основі вищезазначених структурних компонентів визначено критерії професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи до яких ми віднесли: психологічна готовність (яка передбачає наявність у майбутнього вчителя основ здоров'я стійкої мотивації до професійної діяльності щодо виховання всебічно розвинених та здорових школярів; прагнення використання потенціалу позакласної роботи в сфері формування культури здоров'я учнів основної школи; сформованість професійно-важливих якостей– доброзичливість, демократичність); науково-теоретична готовність (що, характеризується наявністю необхідних знань у контексті формування культури здоров'я учнів у позакласній діяльності); практична готовність (розкривається наявність гностичних, проєктивних, конструктивних, комунікативних, організаційних та дослідницьких умінь щодо організації та проведення позакласної роботи спрямованої на виховання здорових підлітків).

6. Проведення першої частини констатувального експерименту засвідчило недостатній рівень професійної готовності учителів-практиків (учителі біології, учителі фізичного виховання та інших учителів-

предметників які нині викладають навчальний предмет „Основи здоров'я” в загальноосвітніх навчальних закладах) у контексті формування культури здоров'я підлітків в процесі позакласної роботи з зазначеного курсу. Результати показали, що позакласна робота з питань формування культури здоров'я підлітків часто відбувається стихійно, без відповідної підготовки та відповідальності вчителів за організацію і проведення окремих заходів.

Матеріали, які увійшли до розділу, опубліковано в наукових статтях та матеріалах конференцій [73; 74, 75; 76; 77].

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я ДО ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

2.1. Обґрунтування педагогічних умов фахової підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи

Здійснення позакласної роботи зі школярами вимагає відповідної підготовки від педагога. Хоча й навчальна та позанавчальна діяльність мають певні загальні риси все ж між ними не мало відмінностей які дуже важливо враховувати при підготовці майбутніх учителів у вищих навчальних закладах. Умови сьогодення вимагають врахування того факту, що значна кількість шкільної молоді мають стійкі тенденції до погіршення здоров'я, серед головних причин таких тенденцій – низький рівень сформованості культури здоров'я учнів (недостатній рівень поінформованості з питань формування, зміцнення та збереження індивідуального здоров'я, майже відсутня мотивація до ведення здорового способу життя тощо). Все це вимагає від сучасного вчителя цілеспрямованої роботи у контексті організації позакласної діяльності зі школярами стосовно підвищення рівня культури здоров'я.

Слід зауважити, що до теперішнього часу позакласна робота стосовно підвищення інформованості учнів з питань здоров'я часто здійснювалась епізодично час від часу, іноді формально, а головне не достатньо підготовленими фахівцями. Основним питанням, яким найчастіше приділялась увага є: шкідливі звички; профілактика СНІДу та інших захворювань, що передаються статевим шляхом. Важко не погодитись, що розгляд цих питань є вкрай важливим для підростаючого покоління. Разом з тим, розуміємо, що недостатня підготовленість учителів у вказаних вище

питаннях у кращому випадку формалізує процес позакласної роботи у зазначеному напрямку, у гіршому випадку школярі не сприймають їх належним. Підтвердженням вищезазначеного може слугувати той факт, що (на сьогодні) ми займаємо перше місце у світі по кількості вживаних алкогольних напоїв серед дітей та молоді [163]. Майже такі ж досягнення маємо й у контексті інших питань яким лише час від часу приділяється увага вчителями у процесі позакласної роботи.

Здійснення позакласних заходів фахівцями з фізичного виховання, про що вже згадувалось раніше (параграф 1.2.), зорієнтовано переважно на організацію спортивних секцій, фізкультурно-оздоровчих заходів, спортивних свят тощо. Ніяким разом не можна применшувати значення для виховання здорових школярів відповідних заходів. Але ж, зауважимо, що у процесі такої фізкультурно-оздоровчої діяльності школярі не отримують в достатньому обсязі інформацію теоретичного характеру у контексті формування, зміцнення та збереження індивідуального здоров'я в усіх аспектах, а особливо у духовному та психічному. Звичайно, недооцінювати зазначені аспекти здоров'я некоректно, оскільки саме від них багато в чому залежать не тільки фізичний аспект здоров'я, але й саме життя підлітків. Між тим, духовний аспект здоров'я відіграє надзвичайно важливе значення для людини. Бо саме духовно здорова людина може бути щасливою, цілеспрямованою, досягати максимальних результатів, прагнути стати краще у всьому. Від сформованості духовного аспекту здоров'я багато в чому залежить й відношення до себе, а отже, й до зміцнення та збереження психічного та фізичного аспектів здоров'я.

Як зазначалось вище (параграф 1.1.), поява нового навчального предмету „Основи здоров'я” підвищує можливість виховання підлітків з високим рівнем культури здоров'я в загальноосвітніх навчальних закладах, а отже, формування усіх аспектів їх здоров'я. Раніше нами зазначалось, що програма навчального предмету „Основи здоров'я”, містить у собі достатньо важливий та необхідний матеріал для життя та здоров'я підлітка. Разом з

тим, зазначимо, що незначна кількість навчальних годин відведена на вивчення дисципліни не повною мірою дозволить школярам отримати необхідний обсяг знань, умінь та навичок щодо формування, зміцнення та збереження власного здоров'я у духовному, психічному, соціальному та фізичному аспектах. Особливо слід враховувати, що мова йде про підлітків (саме цей віковий період життя особистості має свої відмінності і потребує особливої уваги щодо формування її духовного та психічного аспектів здоров'я) й недостатнім обсягом навчальних годин передбачених на вивчення предмету. Вчитель, на наш погляд, не в змозі, розкрити належним чином необхідні питання для підлітків, тим більше, потрібно прагнути до формування усіх аспектів здоров'я учнів.

Враховуючи, що на якісне засвоєння необхідної інформації з питань здоров'я потрібно чимало часу, їх розгляд повинен мати продовження й поза межами навчальних занять. Таким чином, озброїти школярів відповідними знаннями та вміннями у повному обсязі, а також сприяти подальшому підвищенню мотивації підлітків до формування, зміцнення та збереження власного здоров'я цілком можливо за допомогою вдало організованої та на високому рівні здійсненої позакласної роботи з зазначеного предмету [77].

Спромогтися цього за рахунок позакласної роботи цілком можливо ще й тому, що вона суттєво відрізняється від урочної форми заняття. Слід зазначити, що позакласна діяльність у контексті навчального предмету „Основи здоров'я” має всі можливості зближувати підлітків на основі широкого спектру різноманітних підходів до організації позакласної роботи. Майбутній вчитель основ здоров'я у свою чергу повинен бути добре обізнаний стосовно особливостей організації позакласної роботи з підлітками, вміти на високому професійному рівні застосовувати інтерактивні методи, а також тренінгові форми навчання. Педагог повинен бути готовий до постійного прояву творчості, моделювання та проектування позакласної роботи враховуючи контингент учнів, їх індивідуальні особливості, вік, інтереси тощо. Такі заняття повинні не тільки додатково

озброювати учнів знаннями, уміннями та навичками у питаннях формування, зміцнення та збереження власного здоров'я, але й, що особливо важливо розвивати у школярів творчі здібності щодо побудови й удосконалення індивідуальної оздоровчої системи, виховувати прагнення постійного самовдосконалення тощо [77].

Таким чином, здійснення процесу підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи потребує обґрунтування цілого комплексу педагогічних умов. Згідно гіпотези дослідження ефективність підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи забезпечується **наступними умовами**: удосконалення змісту професійно зорієнтованих дисциплін та практики за фахом з урахуванням мети, напрямів, форм, методів та особливостей оздоровчої позакласної роботи, спрямованої на духовний, соціальний, психічний і фізичний розвиток школярів основної школи; упровадження в процес професійної підготовки інтерактивних форм і методів навчання, що сприяють підвищенню рівня професійної готовності студентів до реалізації оздоровчої роботи з учнями в процесі позакласної роботи; розвиток у студентів стійкої мотивації до формування культури здоров'я підлітків у процесі оздоровчої позакласної роботи.

Перша концептуальна ідея передбачає урахування специфіки виховання всебічно здорової молоді у навчально-виховному процесі педагогами у загальноосвітніх навчальних закладах. Дана концептуальна ідея ґрунтується на теоретичних узагальненнях відомих вітчизняних науковців (С. Будинкевич, В. Горашук, М. Гриньова, О. Дубогай, Л. Животовська, Г. Кондрацька, Я. Максим'як, С. Страшко та інших). Підготовка майбутніх учителів до виховання у майбутній професійній діяльності здорових учнів на духовному, соціальному, психічному та фізичному рівні потребує забезпечення відповідного змісту підготовки студентів спеціальності „Здоров'я людини”, що забезпечуватиме озброєння студентів сукупністю

необхідних знань з питань формування, зміцнення та збереження здорової молоді.

Друга концептуальна ідея передбачає, що зміст і організація процесу підготовки студентів спеціальності „Здоров’я людини” має відбуватись з урахуванням змісту, ключових характеристик та особливостей формування культури здоров’я підлітків у процесі позакласної роботи.

Позакласна робота учнів основної школи розглядатиметься як процес зі значним потенціалом виховання всебічно здорових підлітків, забезпечення теоретичної (озброєння сукупністю знань з формування, зміцнення та збереження власного здоров’я в усіх його аспектах) та практичної підготовки учнів (застосування на практиці оздоровчих технологій, що впливають на духовний, психічний та фізичний аспекти здоров’я з урахуванням індивідуальних особливостей, інтересів та стану здоров’я конкретної особистості).

Третя концептуальна ідея передбачає створення умов залучення студентів до активної діяльності на занятті, зокрема за рахунок форм і методів діалогового спрямування завдяки якому у студентів вироблятиметься підвищення зацікавленості до організації у майбутній професійній діяльності всебічно здорових школярів в тому числі в межах позакласної роботи з учнями. Дана концептуальна ідея ґрунтується на теоретичних узагальненнях відомих вітчизняних та зарубіжних науковців В. Беспалько, В. Вергасов, С. Вітвицька, Н. Двурічанська, Р. Дорогих, О. Железнякова, О. Завалевська, В. Кузьменко, С. Литвиненко, Н. Нікітіна, О. Іванова-Комаршук, О. Комар, В. Кукушина, М. Петухов, В. Сластьонін, О. Січкарук, Н. Софій, С. Харченко та інших.

Четверта концептуальна ідея передбачає залучення майбутніх учителів основ здоров’я до творчого розв’язання проблем формування культури здоров’я підлітків у процесі позакласної роботи за допомогою спрямування самостійної роботи студентів на вирішення завдань запропонованого додаткового навчального матеріалу до фахових дисциплін шляхом прояву

креативного мислення. Зазначена концептуальна ідея ґрунтується на теоретичних узагальненнях відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Л. Григоренко, Н. Дудніченко, Т. Саєнко, В. Сергієвський, Т. Сутягіна, Т. Туркот та інших.

Спираючись на зазначених концептуальних ідеях спробуємо обґрунтувати запропоновані нами педагогічні умови підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.

Згідно гіпотези дослідження однією з важливих умов, що забезпечує ефективність професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи було визначено удосконалення змісту професійно зорієнтованих дисциплін та практики за фахом з урахуванням мети, напрямів, форм, методів та особливостей оздоровчої позакласної роботи, спрямованої на духовний, соціальний, психічний і фізичний розвиток школярів основної школи. Враховуючи специфіку позакласної роботи з підлітками у контексті навчального предмету „Основи здоров'я”, є вкрай важливим щоб підготовка відповідних майбутніх учителів передбачала обов'язкове спрямування навчального матеріалу фахових дисциплін на озброєння студентів відповідними теоретичними знаннями й практичними вміннями з організації позакласної роботи оздоровчого напрямку усіх його аспектів. Кожна фахова дисципліна вміщує в собі значущий матеріал для озброєння майбутніх учителів з основ здоров'я певними знаннями, вміннями та навичками необхідними для здійснення професійної діяльності. При цьому, цілком погоджуємось зі В. Сластьоніним, що вирішальне значення має не лише обсяг знань, але і їх точність, систематичність і рухливість. На думку вченого не максимум знань, а їх мобільність, гнучке пристосування до шкільних умов робить студента придатним до виховної роботи [174, с. 28].

На думку О. Шевнюк нові підходи до забезпечення фахової підготовки вчителя відображають усвідомлення фундаментальної залежності суспільних перспектив від якостей особистості студента, що розвиваються його

професійною освітою. Інструментальні можливості педагогічної діяльності містять у собі як потенціал гуманної підтримки процесу становлення дитини в навчально-виховному середовищі, так і загрозу авторитарного нівелювання її особистісної неповторності. Тільки гармонійно розвинений учитель здатний до забезпечення гуманності й толерантності організованого ним педагогічного процесу. Останнє обумовлює необхідність перегляду пріоритетів у системі професійної підготовки вчителя, де поруч із формуванням необхідних фахових знань, умінь і навичок набуває значущості становлення суб'єктної позиції майбутнього професіонала [204, с. 3]. Цілком погоджуючись з позицією вченої, додамо, що вкрай важливо щоб фахова підготовка майбутніх педагогів (в нашому випадку студентів спеціальності „Здоров'я людини”) передбачала використання усіх її можливостей в тому числі й змістовний ресурс з урахуванням потенціалу позакласної роботи з основ здоров'я в контексті виховання всебічно здорової молоді.

Важко також не погодитись з вітчизняними вченими Г. Кондрацькою, Я. Максим'як, С. Будинкевич які зауважують на нагальній потребі підвищення вимог до якості підготовки фахівців з основ здоров'я в тому числі й в контексті володіння глибокими професійними знаннями, вміннями та навичками, здатності орієнтуватися в індивідуально-психологічних особливостях, емоційно-стресових процесах тощо [104, с. 74–75]. Цілком переконливою в зазначеному контексті є думка О. Абдулліної, яка наголошує на необхідності наявності у вчителя глибокої теоретичної та практичної підготовки, високого професіоналізму в роботі, свідомого творчого відношення до своєї праці, уміння співпрацювати з учнями. На переконання вченої вчитель повинен володіти самою сучасною освітою, високим рівнем інтелектуального, морального та фізичного розвитку, глибоким знанням дітей тощо [1, с. 20]. Сучасна освіта вчителя на якій наголошує О. Абдулліна, на наш погляд, має забезпечуватися в тому числі й за рахунок оновлення змісту підготовки майбутніх учителів під час навчання у вищих навчальних закладах з орієнтування на реалізацію завдань які вимагає від нього час та

суспільство. Як відому у теперішній час серед важливих завдань освіти є виховання здорових учнів. Про це йдеться у ряді нормативних документів, зокрема Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі „Освіта (Україна XXI століття)”, Цільовій комплексній програмі „Фізичне виховання – здоров’я нації”, Наказах Управління освіти і науки Про регіональну програму Національної мережі шкіл сприяння здоров’ю, Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формуванні здорового способу життя громадян, Міжнародному проєкті „Європейська мережа шкіл сприяння здоров’я” та інших.

На необхідності підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів до виховання здорового підростаючого покоління, зокрема в межах позакласної роботи наголошує також автор дисертаційного дослідження „Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної роботи з учнями основної школи” вітчизняний вчений Стасенко [179, с. 10]. Між тим, на думку С. Страшко, Л. Животовської, сьогодні у системі освіти домінуючим залишається прагматичний, утилітарний підхід, що веде до спрощеного сприйняття проблем здоров’я і намагань розв’язати їх на примітивному, суто вітальному рівні за рахунок надання абеткових знань із наукових основ здорового способу життя [180, с. 4].

Як видно з вищезазначеного у науковій літературі, а також нормативно-правових документах наголошується по-перше, на потребі підвищення загальнопедагогічної підготовки сучасного вчителя, по-друге, на необхідності удосконалення процесу підготовки майбутніх учителів до виховання здорової молоді як у навчальному так і позанавчальному процесі, по-третє, на можливостях підвищення якості підготовки майбутніх учителів до формування культури здоров’я підростаючого покоління за допомогою удосконалення змісту підготовки студентів відповідних спеціальностей у вищих навчальних закладах.

Продовжуючи обґрунтування зазначеної педагогічної умови звернемо увагу на такі дефініції як: „знання” та „уміння”. Важливе місце в змісті вищої

освіти займають фахові дисципліни які передбачають озброєння студентів найважливішими відповідно до специфіки майбутньої професії (спеціальності) знаннями та уміннями. Визначення змісту фахових дисциплін, а також їх спрямованість в конкретному напрямку (в нашому випадку на позакласну роботу) цілком доцільно здійснювати завдяки аналізу відповідних навчальних програм, оскільки навчальна програма – це документ, що визначає зміст і обсяг знань з кожного навчального предмету, уміння і навички які необхідно засвоїти [193, с. 602].

Характеризуючи першу педагогічну умову, на наш погляд, доцільно розглянути окремі фахові дисципліни які в своєму змісті мають передбачати підготовку майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи, а саме її оздоровчої спрямованості на духовному, соціальному, психічному та фізичному рівнях. Оскільки для здійснення на практиці виховання здорових підлітків у процесі позакласної роботи потрібні необхідні знання та уміння зупинимось на визначенні цих понять. Нині, поняття „знання” розглядається в двох аспектах: 1) як узагальнений досвід людства про дійсність у формі фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій; 2) як результат пізнавальної діяльності [193, с. 592]. Уміння можна характеризувати як засвоєний суб'єктом спосіб виконання мисленевих і практичних дій на основі знань та набутого досвіду [193, с. 592].

Аналіз навчальних та робочих програм дозволяє нам переконатись в тому, що більшість фахових дисциплін (а саме їх зміст) не передбачають цілеспрямованої підготовки до позакласної роботи з учнями, не надає необхідних знань та умінь у зазначеному контексті. Крім того, вивчення змісту навчальних програм з дисциплін фахового спрямування дозволяє нам констатувати, що майже кожен предмет в тій чи іншій мірі має певний потенціал у контексті підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи. Таким чином, при умові удосконалення змісту вищезазначеної дисципліни, нам видається цілком можливим впливати на підвищення рівня підготовленості студентів до

здійснення на високому професійному рівні формування культури здоров'я підлітків як в навчальній так і позанавчальній діяльності.

Вкрай важливе місце в удосконаленні професійної підготовки майбутніх учителів з основ здоров'я відіграє скоорденованість педагогічної практики у контексті її спрямованості на оволодіння студентами мінімально необхідного досвіду у контексті організації і проведення позакласної роботи з учнями основної школи. Відомо, що в системі діяльності педагогічних вищих навчальних закладів педагогічна практика спрямована на удосконалення професійної підготовки студентів. Педагогічна практика являє собою органічну ланку єдиного процесу педагогічного ВНЗ, що передбачає відповідність теоретичної підготовки вимогам практики, формування педагогічних умінь і професійно ціннісних якостей особистості майбутнього вчителя. Таким чином, педагогічна практика є основним шляхом, і самою діяльнісною формою становлення і формування особистості майбутнього фахівця [191, с. 29]. Найбільшої ефективності враховуючи специфіку нашого дослідження педагогічна практика (практика за фахом) набуває при передбаченні в її змісті відповідних завдань, що сприятимуть отриманню студентами необхідних практичних умінь (конструктивних, проєктивних, організаційних, дослідницьких тощо) у контексті формування культури здоров'я підлітків у позакласний час.

Важко переоцінити значення практики у підготовці будь якого спеціаліста. Звичайно не є виключенням підготовка майбутніх учителів з основ здоров'я. Зрозуміло, що практика наближує студентів до реальних умов їх майбутньої професійної діяльності, а тому вона повинна повністю відображати діяльність фахівця максимально враховувати всі тонкощі педагогічної роботи. Саме тому, здійснюючи підготовку майбутніх учителів основ здоров'я дуже важливо щоб зміст практики повною мірою передбачав діяльність студентів відповідно позакласної роботи з учнями. При цьому, на наш погляд, дуже важливо щоб майбутній вчитель основ здоров'я під час проходження практики не обмежувався формальною розробкою на папері

будь якого заходу, а ставився до позакласної роботи з усією відповідальністю й приймав участь у проведенні відповідних гуртків, бесід, лекцій, дискусій з питань здоров'я, розробкою та проведенням (групою студентів) різноманітних заходів.

Практика у школі це перш за все набуття реального досвіду під керівництвом методиста та з допомогою учителя. Й від того наскільки якісно вона буде організована залежить якість здійснення позакласної роботи майбутніми учителями основ здоров'я у загальноосвітніх навчальних закладах. Надзвичайно важливо, щоб студенти не тільки на теоретичному рівні розуміли значущість позакласної роботи для виховання здорових школярів, але й змогли на практиці побачити як запалюються очі школярів під час проведення цікавих заходів присвячених питанням здоров'я, переконались в тому з яким бажанням школяри відвідують гуртки здоров'я, обговорюють актуальні питання тощо. В процесі проходження педагогічної практики потрібно щоб студент сам переконався в тому, що педагогічна професія це цікава й пізнавальна, а не навпаки. Саме тому, розробляючи зміст педагогічної практики потрібно в повній мірі врахувати відповідні завдання для студентів у контексті позакласної роботи з учнями основної школи.

Значущим є також, щоб в процесі педагогічної практики продовжувалась дослідницька робота студентів у контексті виховання здорових школярів в процесі позакласної роботи, яка має починатися з перших курсів навчання у вищих навчальних закладах. Останнім часом дослідницька робота студентів набуває надзвичайно важливого значення у підготовці майбутніх учителів. Й це не дивно, оскільки виконуючи дослідницьку роботу студент по-перше, повинен глибоко вивчити окреслену проблему дослідження, по-друге, проявити творчі здібності до пошуку певних шляхів вирішення проблеми, по-третє, отримані результати можуть переконувати у значущості досліджуємої проблеми тобто підвищувати інтерес майбутніх учителів як до конкретної проблеми дослідження так і до

професійної діяльності взагалі. Такий вчитель цілком спроможний обновлювати знання стосовно виховання здорових учнів в тому числі й в процесі позакласної роботи (наприклад, аналізуючи наукові праці в зазначеному напрямі) та залучати до досліджень самих учнів.

В нашому випадку, особливо важливо щоб науково-дослідницька робота була спрямована на пошук інноваційних підходів до вирішення будь якої проблеми. В нашому випадку подібна діяльність стосується пошуку нових шляхів підвищення рівня культури здоров'я підлітків у процесі позакласної роботи. Складність завдання полягає у знаходженні чогось нового, вимагає від майбутнього фахівця певних зусиль та творчого пошуку. Головним тут повинно бути бажання та спроба студента замислитись над вирішенням поставленого завдання, бо пошук нового без добре опрацьованого вже існуючого (в нашому випадку форм та методів організації позакласної роботи у контексті формування культури здоров'я школярів) на наш погляд не є можливим. Таким чином, націлення студентів у процесі професійної підготовки до дослідницької роботи стосовно пошуку інноваційних підходів з формування культури здоров'я підлітків у процесі позакласної роботи є надзвичайно важливою умовою підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до майбутньої професійної діяльності.

Наступною, не менш важливою за попередню умову в контексті нашого дослідження, було визначено упровадження в процес професійної підготовки інтерактивних форм і методів навчання, що сприяють підвищенню рівня професійної готовності студентів до реалізації оздоровчої роботи з учнями в процесі позакласної роботи.

На переконання С. Харченко практика навчання студентів показує, що особлива увага повинна приділятися не тільки змісту освіти, але й методиці навчання майбутніх фахівців. Досить ефективними у викладанні педагогічних дисциплін на думку вченого є такі методи й прийоми навчання, при яких активну участь у навчанні беруть самі студенти. Тобто такі способи, що стимулюють активну розумову діяльність студентів, які урешті-решт,

призводять не тільки до кращого запам'ятання, але й, що головне, до вироблення практичних умінь і навичок застосовувати одержанні знання, формувати спрямованість на виховну роботу [199, с. 280]. Саме методи навчання позначають перехід від теорії навчання до практичної діяльності [199, с. 282]. Цілком підтримуючу думку науковця додамо, що навіть насичення навчальних програм фахових дисциплін необхідним матеріалом стосовно здійснення у майбутньому позакласної роботи з основ здоров'я не може забезпечувати його засвоєння у повному обсязі якщо їх викладання буде базуватись лише на традиційних методах навчання.

Розкриваючи зазначену умову треба зазначити, що сам по собі метод (от греч. *metodos*) – це спосіб, шлях до будь чого, спосіб реалізації діяльності як систем [141, с. 119]. Беззаперечним є те, що від методів навчання в значній мірі залежить якість засвоєння студентами знань, набуття необхідних практичних умінь та формування професійно-ціннісних якостей. Як справедливо зазначає В. Сластьонін студент засвоює знання в той мірі, в якій він вирішує навчально-професійні завдання, своєрідно і динамічно модулюючи типові педагогічні ситуації [174, с. 28]. Відомо, що традиційні методи навчання не повною мірою забезпечують якісне засвоєння навчального матеріалу. Як справедливо зазначає Н. Шаталова низький рівень засвоєння навчального матеріалу при пасивних методах навчання обумовлюється тим, що викладач промовляє монолог, а студенти більшу частину часу мовчать. Тим більше, що пасивні методи навчання дають інформацію про те, що правильно, а не чому це правильно [202, с. 92]. Останнім часом все частіше можна зіштовхуватись з такими термінами як активні та інтерактивні методи. Інтерактивні і активні методи мають багато спільного. На відміну від активних методів, інтерактивні орієнтовані на більш широку взаємодію навчаючихся не тільки з викладачем, але й один з одним і на домінування активності студентів в процесі навчання. В цьому контексті значущою є думка Н. Софій та В. Кузьменко які зауважують на тому, що методи активного навчання слід розуміти як способи навчальної

взаємодії тих хто вчить і тих хто вчиться, з метою активізації думок останніх залучаючи їх до процесу вироблення інформації, тощо [178, с. 8].

Н. Дзуличанска переконана, що інтерактивний метод можна розглядати як саму сучасну форму активних методів [55]. На думку Т. Рибаківської затребованість інтерактивних методів освіти визначається, по-перше, організацією вузівської освіти, важливою частиною якого є самоосвіта, саморозвиток і самоактуалізація особистісно-професійних потенціалів майбутнього вчителя; по-друге, потребою сучасних освітніх закладів в рефлексивному педагогі, здатному до взаємодії з усіма суб'єктами освіти; по-третє, соціальним запитом відносно особистості, готової і здатної самодобудовуватись, самоперебудовуватись, самовизначатись в світі, що швидко змінюється, по-четверте, потребами самої особистості в досягненні вершини свого розвитку [159, с. 41]. В даному контексті також підтримуємо позицію О. Січкарук, яка наголошує на тому, що інтерактивні методики спонукають до плідній співпраці суб'єктів і об'єктів педагогічного процесу у контексті реалізації навчальної, виховної та розвиваючої функції педагогічного процесу, сприяють активному формуванню знань у студентів через самостійну роботу та колективне обговорення, розвивають та вдосконалюють інтелектуальні вміння, продуктивне та творче мислення, а також дозволяють активно формувати професійні соціальні якості майбутніх фахівців. В свою чергу, на думку дослідниці для викладача така організація навчання є дієвим способом отримання зворотного зв'язку, що сприяє можливості ефективно коригувати процес оволодіння знаннями та вміннями, організувати консультативну допомогу студентам [173]. На думку Р. Дорогих під час інтерактивного навчання цікаво студенти мають необтяжені стереотипами погляди, вони кмітливі, здатні на сміливі, нестандартні підходи до вирішення завдань. Так формується інноваційний стиль мислення, орієнтований на майбутнє [65, с. 7].

У значущості застосування інтерактивних методів навчання переконана й інша вітчизняна вчена О. Комар, яка зазначає, що за допомогою

інтерактивних методів навчання відбувається спілкування всіх членів навчального процесу, за рахунок чого значно покращується рівень засвоєння навчальної інформації тощо [107, с. 58]. Таким чином, вищезазначене цілком переконує, що процес підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до формування культури здоров'я підлітків у процесі позакласної роботи буде мало ефективним без застосування у процесі викладання додаткового навчального матеріалу в зазначеному вище аспекті інтерактивних методів навчання. А це у свою чергу підтверджує доцільність впровадження даної педагогічної умови в процес підготовки студентів спеціальності „Здоров'я людини” до позакласної роботи учнів основної школи з основ здоров'я.

Наступна **педагогічна умова** підготовки майбутніх педагогів до виховання у зазначеному напрямі полягає в розвитку у студентів стійкої мотивації до формування культури здоров'я підлітків у процесі оздоровчої позакласної роботи.

Сформованість у майбутнього учителя основ здоров'я стійкої мотивації до позакласної роботи є надзвичайно значимим показником його готовності до зазначеної діяльності, оскільки саме ці характеристики студента (майбутнього педагога-професіонала) спонукають до активних дій у контексті використання можливостей позакласної роботи з основ здоров'я у виховання всебічно розвиненої та здорової молоді. Взагалі мотивація розглядається як складний багаторівневий регулятор життєдіяльності людини: його поведінки та діяльності [210]. Тож мотивація є побудите лем до якісного виконання своїх обов'язків.

Ключове місце мотивація займає у підготовці майбутніх учителів до професійної діяльності. Нажаль у теперішній час значна частина абітурієнтів приходить до ВНЗ без спрямованості і відповідного бажання здійснювати у майбутньому свої професійні обов'язки на високому рівні. Відсутність любові до своєї майбутньої професії може погано позначитись у майбутньому як для самих вчителів так і для учнів. Вчитель який не отримує задоволення від своєї роботи може зіштовхнутись з частими

роздратуваннями, проявами негативних емоцій і як наслідок наявністю психічних та фізичних захворювань. Не менш шкідливо це може вплинути на учнів. Такий вчитель може образити дитину, зриватись на неї навіть без наявних причин, поставити незаслужено погану відмітку, що також може призвести до психічних зривів дитини, образа на вчителя, сприятиме появі відсутності бажання вчитися тощо, що призводить до зміни відношення до предмету, негативно впливає на бажання приймати участь у позакласних заходах, й до особистості вчителя взагалі. Таким чином, мотивація вчителя до своєї майбутньої професійної діяльності є вкрай важлива, особливо коли це стосується педагогічної професії. Отже, наявність розуміння значущості позакласної роботи у контексті формування культури здоров'я підлітків (що певним чином відображає наявність у студента мотивації) спонукатиме майбутніх учителів відповідально ставитись до своїх професійних обов'язків у майбутньому. Тож під час вивчення навчальних дисциплін важливо постійно націлювали студентів на майбутню професійну діяльність, всіляко прагнути формувати у них мотивацію до виховання здорових підлітків як в навчальній діяльності так й в процесі позакласної роботи. В цьому аспекті надзвичайно важливо щоб усі вищезазначені умови у своїй сукупності були спрямовані на формування у студентів стійкої мотивації до формування культури здоров'я учнів у процесі позакласної роботи. Особливе значення на наш погляд, у формуванні такої мотивації має відігравати якісно організована самостійна робота майбутніх учителів основ здоров'я. На думку С. Харченко, самостійну роботу студентів слід розглядати як одну з надзвичайно важливих форм організації навчання, що зв'язує між собою усі інші блоки навчання (лекційні заняття, індивідуальну роботу, семінарські і практичні заняття, педагогічна практика) [199, с. 276]. Як справедливо наголошує Л. Григоренко, нажаль деякі викладачі не до оцінюють значення самостійної роботи й таким чином відведена на це значна частина запланованих на кожний конкретний предмет годин втрачає своє значення, а студент відповідно недоотримує важливих для його майбутньої професії знань,

практичних умінь. Також практика свідчить, що сформувати в майбутнього вчителя систему педагогічних переконань, його професійну позицію неможливо, якщо обмежитись аудиторними заняттями, визначеними вузівськими програмами [52, с. 22]. Підтвердженням вищезазначеного може слугувати думка Т. Сутягіної, яка зауважує, що саме студентський вік можна цілком вважати синдетивним для формування досвіду самостійної діяльності. Це вчена обґрунтовує переважно тим, що вже на початковому етапі навчання створюється студентський колектив, формуються уміння та навички раціональної організації розумової діяльності, усвідомлення вибраної професії, виробляється оптимальний об'єм режиму праці і відпочинку, досуга та побуту, установлюється система по самоосвіті та самовихованню [182, с. 13].

Серед сильних сторін самостійної роботи є й те, що самостійність, активізація розумової діяльності студентів розвивають різноманітні психічні процеси, а зусилля, що проявляються при цьому, закріплюють позитивне ставлення до педагогічної роботи і формують необхідні професійно-етичні якості вчителя. Інтерес робить міцним запам'ятання професійної інформації, зосереджена увага сприяє успішному вирішенню професійних завдань, здатність долати труднощі, які виникають у створених педагогічних ситуаціях, формує педагогічне мислення, міцну волю і сильний характер [52, с. 24]. Таким чином, самостійна робота є надто значущою й в контексті підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до формування культури здоров'я учнів у процесі позакласної роботи взагалі та формування у них мотивації щодо здійснення цього процесу зокрема. Важливо щоб самостійна робота була спрямовано до творчої та дослідницької діяльності майбутніх учителів, оскільки позакласна робота з основ здоров'я вимагає від вчителя постійного пошуку нових шляхів формування культури здоров'я своїх вихованців як в навчальному так і особливо в позанавчальному процесі. Цілком розділяємо думку Т. Саєнко в контексті того, що творча підготовка майбутнього вчителя це перш за все процес формування комплексу мотивів,

знань, умінь, навичок та особистісних якостей майбутнього вчителя. Сам же процес формування творчої особистості майбутнього вчителя визначається характером майбутньої професійної діяльності [162, с. 6–7]. Тим чином, вкрай значущим є необхідність орієнтувати самостійну роботу студентів таким чином, щоб вона не тільки позитивно впливала на оволодіння майбутніми учителями основ здоров'я достатнім комплексом знань, умінь та навичок з питань виховання здорових учнів у процесі позакласної роботи, розвивала творчі здібності тощо, але й, що особливо важливо позитивно впливала на підвищення та закріплення мотивації студентів у зазначеному аспекті.

Зважаючи на вищезазначене можемо сформулювати наступні **висновки:**

Отже, враховуючи відносно молодий вік підготовки у вищих навчальних закладах майбутніх учителів основ здоров'я, а також актуальність проблеми виховання здорових школярів важливо визначити та обґрунтувати педагогічні умови які б сприяли удосконаленню професійної підготовки відповідних фахівців у контексті якісної організації та проведення у майбутньої професійної діяльності позакласної роботи з основ здоров'я;

У зв'язку з вищезазначеним перша педагогічна умова – удосконалення змісту професійно зорієнтованих дисциплін та практики за фахом з урахуванням мети, напрямів, форм, методів та особливостей оздоровчої позакласної роботи, спрямованої на духовний, соціальний, психічний і фізичний розвиток школярів основної школи. Враховуючи специфіку позакласної роботи з основ здоров'я (її зміст і особливості) вкрай важливим, щоб підготовка майбутніх учителів відповідної спеціальності передбачала обов'язкове спрямування навчального матеріалу фахових дисциплін на озброєння студентів необхідними теоретичними знаннями й практичними вміннями з організації позакласної роботи оздоровчого напрямку. Достатньо важливе місце в удосконаленні професійної підготовки майбутніх учителів з основ здоров'я відіграє скоорденованість педагогічної практики у контексті її спрямованості на

оволодіння студентами мінімально необхідного досвіду у контексті організації і проведення позакласної роботи з учнями основної школи в тому числі. Друга умова передбачає упровадження в процес професійної підготовки інтерактивних форм і методів навчання, що сприяють підвищенню рівня професійної готовності студентів до реалізації оздоровчої роботи з учнями в процесі позакласної роботи. Підбір інтерактивних методів має враховувати особливості змісту вивчаємого матеріалу максимально активізуючи студентів на заняттях. Третя умова передбачає розвиток у студентів стійкої мотивації до формування культури здоров'я підлітків у процесі оздоровчої позакласної роботи першої та другої педагогічних умов на кожному з етапів підготовки, зокрема через розкриття можливостей та значущості організації позакласної роботи щодо вихованні всебічно здорових учнів, набуття відповідних теоретичних знань та практичних умінь в контексті забезпечення цього процесу тощо. Важливого значення в зазначеному аспекті набуває поетапне залучення студентів до активної самостійної діяльності.

У наступних підрозділах передбачається впровадження та перевірка зазначених вище педагогічних умов підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до формування культури здоров'я підлітків у процесі позакласної роботи.

2.2. Зміст підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи

Однією з важливих умов підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи передбачалось удосконалення змісту підготовки студентів спеціальності „Здоров'я людини” за рахунок корекції навчальних програм фахових дисциплін та практики за фахом з урахуванням оздоровчого потенціалу позакласної роботи на духовному, соціальному, психічному та фізичному рівнях. В даному випадку удосконалення фахових дисциплін в зазначеному контексті відбувалось за рахунок доповнення їх змісту додатковим навчальним матеріалом. Оскільки поки ще не існує єдиного стандарту підготовки майбутніх учителів основ здоров'я, додаткові теми впроваджувались до найбільш близьких за змістом дисциплін, що внесені до навчального плану підготовки відповідних фахівців в інших вищих навчальних закладах України. В цьому параграфі пропонується розгляд впровадження та обґрунтування додаткових тем та особливості їх вивчення на прикладі навчального плану підготовки майбутніх учителів основ здоров'я Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Однією з важливих умов підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи передбачалось оновлення змісту фахових дисциплін у контексті озброєння студентів відповідними теоретичними знаннями й практичними уміннями щодо організації позакласної роботи з учнями основної школи. Додаткові теми впроваджувались в дисципліни переважно за рахунок незначного зменшення кількості годин на вивчення попередніх тем робочої програми. У зв'язку з цим ми намагались навести викладачам (які викладали ту чи іншу дисципліну задіяну в експерименті) переконливі аргументи стосовно виправданості впровадження нової теми, або тем в окремих дисциплінах на вивчення яких передбачалось більше 80 годин. Зазначимо, що у більшості

випадків викладачі з розумінням ставились стосовно значущості підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями. В деяких випадках ми наводили викладачам статистичні данні стосовно недостатньої спрямованості студентів до позакласної роботи у майбутньому, а також намагались розкрити можливості конкретної дисципліни у підготовці майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи у контексті виховання здорових школярів.

У процесі проведення заняття з додаткової теми ми намагались приймати безпосередню участь стосовно її викладання. А саме допомагати викладачеві у підготовці до заняття (що полягало у підборі матеріалу з додаткової теми, порадах стосовно найбільш сприятливих методів навчання при викладанні зазначеної теми і т.д.). У разі погодження викладачі прагнули приймати активну участь у викладанні тієї чи іншої теми, вивчення якої передбачалось в експериментальній групі.

Підготовка майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи здійснювалась у декілька етапів. I етап (базовий) – передбачав озброєння студентів початковими знаннями у контексті розуміння місця, мети та завдань позакласної роботи з основ здоров'я щодо виховання духовно, соціально, психічно та фізично здорових підлітків. II етап (основний) був спрямований на засвоєння студентами більш ґрунтовних знань, формування відповідних вмінь і навичок, а також професійно-ціннісних якостей майбутніх учителів щодо організації й проведення позакласної роботи з основ здоров'я та її спрямованість на формування високого рівня культури здоров'я учнів. III етап (заклучний) мав на меті набуття студентами необхідного досвіду у проведенні позакласних заходів, оздоровчої роботи з підлітками, зустрічі з батьками і т.д., що передбачає закріплення отриманих знань та умінь у зазначеному контексті, а також подальшого розвитку необхідних професійно-ціннісних якостей.

На першому курсі до числа фахових дисциплін які доповнювались темами для вивчення у контексті підготовки майбутніх учителів основ

здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи було віднесено навчальний предмет „Загальна та педагогічна валеологія”. Зазначена дисципліна відіграє вкрай важливе значення у підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності, оскільки вона є фундаментом для засвоєння інших предметів фахового спрямування. При викладанні зазначеної дисципліни в експериментальній групі майбутні вчителі знайомились з (додатковою) темою „Основи валеологічного виховання учнів у позанавчальний час”. Під час ознайомлення студентів з окресленою темою викладач дисципліни намагався приділити увагу розкриттю мети та завдань валеологічного виховання у позанавчальний час, а також визначенню місця позакласної роботи у вихованні здорових школярів.

На наш погляд, майбутні вчителі повинні отримувати певну інформацію у контексті виховання здорових школярів у процесі позакласної роботи починаючи з перших курсів. Це в свою чергу націлюватиме студентів на майбутню професійну діяльність не тільки стосовно виховання здорових учнів на уроці, але й відповідно у процесі позакласної діяльності. Важливо, щоб студенти отримували знання стосовно формування культури здоров'я школярів у позакласний час поступово протягом всього періоду навчання у вищих навчальних закладах. Так, відповідно до зазначеної дисципліни ми вважали доцільним розкрити перед студентами мету та завдання валеологічного виховання у позанавчальний час. Бажано, щоб студенти, з самого початку навчання у вищих навчальних закладах ставили позакласну роботу на рівні з урочною формою навчання і виховання у контексті їх можливостей виховувати учнів з високим рівнем культури здоров'я. Саме тому вивчаючи навчальний предмет „Загальна та педагогічна валеологія” викладач намагався викладаючи у експериментальній групі зазначену вище тему сприяти усвідомленню студентами місця позакласної роботи у вихованні здорових школярів.

На наш погляд, студенти вже на першому курсі повинні знати мету й завдання валеологічного виховання підлітків у позакласній роботі. Саме

відповідні знання допомагатимуть студентам глибше й більш осмисленіше занурюватись у навчальний матеріал, стосовно вищевказаного предмета, а також вивчення інших предметів протягом усього періоду навчання у контексті використання отриманих знань, умінь та навичок при організації позакласної роботи підлітків у майбутньої професійної діяльності.

Також на першому курсі студенти вивчали навчальний предмет „Оздоровчі системи Заходу та Сходу”. Вказаний предмет спрямований на ознайомлення студентів з основами окремих оздоровчих систем, що стали надбанням людства. В експериментальній групі до вищезазначеного навчального предмету було внесено тему „Особливості навчання підлітків оздоровчим системам Заходу та Сходу у процесі позакласної роботи”. Слід зазначити, що навчальною програмою шкільного предмету „Основи здоров'я” майже не передбачається ознайомлення учнів з оздоровчими системами Сходу. Разом з тим, Східні оздоровчі системи перевірені віками й це у свою чергу наводить нас на думку, що підлітки, при наймі на теоретичному рівні мають познайомитись з ними.

Між тим, зазначимо, що ставитись до цього потрібно вкрай обережно, оскільки Східні оздоровчі системи мають свою філософію та спрямовані переважно на психічну та духовну сутність людини. Вчитель основ здоров'я не повинен нав'язувати учням оздоровчі системи Сходу, навпаки розкриваючи значну кількість позитивних сторін „Йоги”, оздоровчої системи „Ци гун”, „Хатха-йога” та інших оздоровчих систем потрібно попереджати підлітків, що засвоєння подібних оздоровчих систем на практиці вимагає значних зусиль і кваліфікованої допомоги з боку (фахівця) який дозволить уникнути можливих помилок у дотриманні оздоровчої системи, що в кінцевому рахунку може навіть негативно вплинути на стан здоров'я підлітка. У підлітковому віці не завжди можна спостерігати у учнів терплячість та зосередженість, у тому числі і при дотриманні певної оздоровчої системи.

Не ознайомити учнів з оздоровчими системами Сходу, намагаючись таким чином уникати можливих негативних наслідків (в разі неправильного дотримання оздоровчої системи) також, на наш погляд, не є достатньо виправданим, оскільки підліток який налаштований на оздоровлення самостійно може натрапити на оздоровчі системи Сходу й без знань щодо особливостей їх застосування й деякої обережності застосовувати на практиці, що в свою чергу може призвести до небажаних наслідків. Ознайомлення підлітків з оздоровчими системами Заходу і Сходу також сприятиме розширенню кругозору у контексті побудови індивідуальної оздоровчої системи. Таким чином, отримання студентами у вищих навчальних закладах знань та умінь стосовно оздоровчих систем Заходу і Сходу є достатньо важливим у підготовці майбутніх учителів основ здоров'я у контексті позакласної роботи.

Знайомлячись з навчальною дисципліною „Індивідуальна оздоровча система” студенти експериментальної групи вивчали додаткову тему: „Побудова та удосконалення індивідуальної оздоровчої системи підлітків у процесі позакласної роботи”. Зазначена тема передбачала вивчення наступних основних питань: особливості надання допомоги учням у побудові ІОС, дослідження ефективності ІОС; аналіз та корекція ІОС в позанавчальній діяльності; місце сім'ї у дотриманні та удосконаленні ІОС підлітками; особливості консультування батьків з побудови ІОС для дорослої людини.

Розкривши особливості надання допомоги учням у побудові ІОС в позанавчальній діяльності, важливим для нас також поставало знайомство майбутніх учителів з питаннями удосконалення ІОС у процесі позакласної роботи. Визначення напрямків удосконалення ІОС підлітків, на наш погляд, не можливо без попереднього дослідження її ефективності. Саме тому студенти вчилися визначати методи впливу існуючої ІОС на стан здоров'я учнів.

Важливим у вивченні зазначеної вище теми було також ознайомлення студентів з особливостями аналізу та корекції ІОС в позанавчальній

діяльності. Майбутній вчитель основ здоров'я повинен не тільки вміти надавати поради стосовно побудови ІОС, але й здійснювати аналіз існуючих оздоровчих систем, виявляти їх сильні та слабкі сторони. Саме за допомогою уміння аналізувати конкретну ІОС вчитель може більш ретельно й об'єктивно підходити до її корекції. Вносити корективи в зміст індивідуальної оздоровчої системи учня повинен вміти кожен вчитель, але він повинен не тільки сам вміти перебудовувати ІОС, але й навчати цьому своїх вихованців. Корекція ІОС час від часу може відбуватися по ряду причин, серед яких: відсутність позитивних змін у стані здоров'я учня (в духовному, психічному та фізичному аспектах) протягом тривалого часу; зміна інтересів підлітків; соціального середовища; зниження зацікавленості до виконання ІОС і т.д.

Багато, щоб вчитель основ здоров'я аналізував ІОС кожного учня разом з самим школярем. Таким чином, вчитель та учень вдвох намагаються виявити позитивні сторони ІОС та її недоліки, при цьому вчитель виконує роль помічника, що у свою чергу спонукає підлітка самого приймати безпосередню участь у розмірковуваннях над власною ІОС та її корекцією. У свою чергу такий підхід сприятиме виробленню в учня у майбутньому самостійності в зазначеному аспекті.

Розкриваючи питання аналізу та корекції ІОС учнів у процесі позакласної роботи ми намагались виховувати в студентів розуміння, що здійснення допомоги учневі повинно відбуватись таким чином, щоб сам підліток не був пасивним, а навпаки всіляко проявляв ініціативу та працелюбність. Важливим було також навчити студентів здійснювати аналіз та корекцію ІОС учнів у процесі позакласної роботи в цікавій формі. Розкриття питання аналізу та корекції ІОС підлітків відіграло важливе значення в підготовці майбутніх учителів основ здоров'я до виховання здорових школярів у процесі позакласної роботи.

Наступним питанням теми „Побудова та удосконалення індивідуальної оздоровчої системи підлітків у процесі позакласної роботи” було визначено

розкриття місця сім'ї у дотриманні та удосконаленні ІОС підлітками. Виховання здорових підлітків повинно здійснюватись в єдності сім'ї та школи. На думку вітчизняного науковця В. Горащука, спільна й узгоджена робота школи й родини з формування валеологічних умінь школярів дозволяє в домашніх умовах закріпити й розширити отримані в школі валеологічні знання, систематизувати, підтримати мотивацію до питань зміцнення свого здоров'я і здоров'я оточуючих. Набуті навички виконання своїх оздоровчих технологій у домашніх умовах удосконалюються, і їх арсенал може розширюватися [44, с. 49].

Нажаль, бесіди з учнями показують, що в більшості сімей батьки не намагаються виховувати в підлітків навичок здорового способу життя. Виховання ж здорових підлітків як правило зводиться до навчання батьками своїх дітей гігієнічних вимог (особливо дівчаток), заборони паління, вживання алкоголю та наркотиків (часто не використовуючи наукових обґрунтувань). Лише в деяких випадках хлопців та дівчат долучають до ранкової гімнастики, загартування, дихальних вправ. В наш час коли телебачення рекламує цигарки та алкогольні напої, таким чином, часто пропогандуючи не здоровий спосіб життя, особливо важливо, щоб вчителі основ здоров'я протистояв цим негативним проявам сумісно з сім'єю. Зрозуміло, що якщо намагання підлітка стати більш здоровим, батьки не підтримують ні вербально, ні власним прикладом, або ще гірше ставляться до цього з непорозумінням та навіть критикують дитину вчителеві буде вкрай важко одноосібно сформувавши в учня високий рівень культури здоров'я. Слід відзначити, що більшість батьків не дотримуються здорового способу життя.

У зв'язку з цим організовані вчителем основ здоров'я батьківські збори у першу чергу повинні використовуватися для підвищення культури здоров'я самих батьків, що протягом усіх років навчання дітей у школі виступають безпосереднім учасником формування валеологічного навчання своїх дітей. Низький рівень культури здоров'я сучасних батьків вимагає не тільки оволодіння ними новими знаннями, але і корекцію вже наявних на основі

нових наукових здобутків у різних галузях знань і особливо в молодій науці валеології. Таким чином, учителі повинні доводити батькам, що тільки єдність валеологічних вимог до дитини в школі й родині може дати позитивні результати стосовно питання про формування валеологічних умінь школярів[44, с. 49–50]. У зв'язку з вищезазначеним, в рамках вивчаємої теми студентам важливо було розкрити значення сім'ї у дотриманні учнями індивідуальної оздоровчої системи.

На другому курсі також вивчався предмет „Оздоровчі технології (фізичний аспект)”. Чинною програмою предмета передбачається ознайомлення студентів з оздоровчими технологіями, що впливають на фізичний аспект здоров'я (фізичні вправи, загартування, оздоровче дихання, масаж та самомасаж тощо). На наш погляд, вивчення зазначеного предмету є цілком доцільним, оскільки вчитель основ здоров'я повинен у повному обсязі бути озброєний знаннями, вміннями та навичками стосовно застосування оздоровчих технологій на практиці як особисто так і зі школярами. Сучасні учні загальноосвітніх навчальних закладів, нажаль, майже не застосовують оздоровчі технології у практичному житті, що у свою чергу часто призводить до гіподинамії, недостатній загартованості, а як наслідок погіршення стану здоров'я. Серед головних причин відсутності застосування підлітками оздоровчих технологій на практиці є недостатньо сформована мотивація в учнів до зміцнення та збереження власного здоров'я, а також брак знань, відповідних умінь та навичок у контексті їх застосування.

Як зазначалось вище (параграф 1.2.), позакласна робота з основ здоров'я повинна передбачати оздоровчу спрямованість, а саме систематичну організацію і проведення з підлітками оздоровчих технологій на практиці, що впливають на духовний, психічний та фізичний аспекти здоров'я. Таким чином, під час вивчення навчального предмету „Оздоровчі технології (фізичний аспект)” в експериментальній групі, на наш погляд, доцільно було познайомити студентів з додатковою темою „Особливості засвоєння підлітками оздоровчих технологій, що впливають на фізичний аспект

здоров'я у процесі позакласної роботи". При вивченні зазначеної теми студенти розглядали наступні питання: можливості засвоєння оздоровчих технологій спрямованих на фізичний аспект здоров'я у процесі позакласної роботи за рахунок оздоровчих заходів; особливості організації оздоровчої роботи з підлітками у процесі позакласної роботи. Як зазначалось раніше (параграф 1.2.) позакласна робота з основ здоров'я повинна обов'язково передбачати оздоровчу роботу у якій учні виконували б найбільш сприятливі для них оздоровчі технології. Роль вчителя основ здоров'я в даному випадку полягає у здійсненні допомоги учневі у підборі оздоровчих технологій, оволодінні ними, слідкуванні за правильністю та систематичністю застосування, дослідженні впливу оздоровчих технологій на стан здоров'я підлітків і т.д. Але все це вимагає від вчителя відповідної підготовленості яка передбачатиме уміння правильно організовувати та проводити оздоровчу роботу у процесі позакласної діяльності учнів, залучати учнів до оздоровчої роботи тощо. Вивчення зазначених вище питань додаткової теми, на наш погляд, були цілком виправданими та доцільними.

Наступною дисципліною за допомогою якої ми також прагнули підвищувати рівень професійної готовності до майбутньої професійної діяльності у контексті позакласної роботи з основ здоров'я була „Організація оздоровчої роботи в спеціальній медичній групі". Навчальна дисципліна вміщує в собі багато важливих питань серед яких: завдання та принципи оздоровчої роботи у спеціальній медичній групі, особливості комплектування спеціальних медичних груп, методи дослідження фізичного розвитку, фізичної підготовленості та функціональних можливостей організму учнів, дозування фізичних навантажень у спеціальній медичній групі та ін.

Зазначена навчальна дисципліна має важливе значення для підготовки майбутніх учителів основ здоров'я, оскільки у теперішній час достатньо велика кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів мають відхилення у стані здоров'я. В цільовій комплексній програмі „Фізичне виховання – здоров'я нації" зазначається, що вже наприкінці ХХ сторіччя у

зв'язку з кризовим станом стосовно фізичного виховання, фізичної культури і спорту, а саме зі значним скороченням спортивних секцій підприємств, установ та організацій в Україні майже вдвічі збільшилась кількість учнівської та студентської молоді, віднесені за станом здоров'я до спеціальної медичної групи [200, с. 3]. Нажаль ситуацію не вдалося втримати й до нині, а навпаки продовжується зростання кількості учнів з суттєвими відхиленнями у стані здоров'я.

Разом з тим, відомо, що достатньо часто в загальноосвітніх навчальних закладах розділ учнів за медичними групами відбувається формально. На практиці ж учні спеціальної медичної групи займаються на заняттях з фізичної культури зі здоровими учнями одночасно при цьому вчитель не в змозі здійснювати диференційований підхід який є вкрай важливий при проведенні відповідних занять з зазначеною категорією школярів. Існують випадки коли учні спеціальної медичної групи взагалі весь урок з фізичної культури вимушені сидіти на гімнастичній лавочці. Між тим, організм учнів, віднесених за станом здоров'я до спеціальних медичних груп, потребує рухової активності не менше, а часто і більше, ніж організм здорових дітей і підлітків [211]. Враховуючи вищезазначене, вчитель основ здоров'я має особливу увагу приділяти цим школярам, залучати їх до оздоровчої роботи в рамках позакласної діяльності з основ здоров'я. Вкрай важливо, щоб підлітка з відхиленнями у стані здоров'я відчули до себе поважне ставлення з боку вчителя, а вчитель основ здоров'я має докласти зусиль щоб підлітки повірили в свої сили, в можливість відновлення та збереження свого здоров'я.

Важливо ще раз зауважити, що в рамках позакласної роботи з навчального предмету „Основи здоров'я” розкриваються можливості виконання на практиці учнями спеціальної медичної групи широкого спектру оздоровчих технологій, в тому числі й тих, що спрямовані на психічний та духовний аспекти здоров'я. Зрозуміло, що існуючі відхилення в стані здоров'я можуть пригнічувати підлітка, оскільки в підлітковому віці будь які недоліки чи то зовнішності, чи то стану здоров'я відчуються особливо

гостро. Це у свою чергу може впливати на втрату надії підлітків у гарне майбутнє, а як наслідок на стан психічного та духовного здоров'я. Вищезазначене переконує у необхідності застосування у позакласній роботі оздоровчих технологій, що впливають на психічний та духовний аспекти здоров'я, в жодному разі не менше, а ніж на фізичний.

У зв'язку з цим у експериментальній групі було впроваджено тему „Особливості підбору оздоровчих технологій при різних захворюваннях учнів та їх застосування у позакласній діяльності”, яка передбачала вивчення наступних питань: особливості підбору та застосування у позакласний час оздоровчих технологій для фізичного аспекту здоров'я учнів спеціальної медичної групи; особливості формування духовного та психічного аспектів здоров'я підлітків з відхиленнями у стані здоров'я.

Розглядаючи перше питання зазначеної теми передбачалось озброєння студентів теоретичними знаннями та практичними вміннями стосовно застосування оздоровчих технологій у позакласній роботі з підлітками у яких наявні захворювання. Зазначимо, що застосування оздоровчих технологій зі школярами у яких відмічаються відхилення у стані здоров'я вимагає урахування етіології захворювання (або захворювань), його характер, патогенез, стадію і т.д. Це є вкрай важливим, оскільки відсутність подібних особливостей може нанести шкоду учням. Розглядаючи це питання увагу студентів акцентували на особливостях підбору оздоровчих технологій з урахуванням діагнозу кожного конкретного учня. Крім того студентам постійно наголошували на тому, що підбір оздоровчих технологій для кожного учня повинен відбуватись тільки з допомогою лікаря. Це було вкрай важливо оскільки майбутній вчитель основ здоров'я, не зважаючи на те, що навчальним планом передбачено дисципліни такі як „Основи медичних знань”, „Фізична реабілітація” та інші обов'язково повинен радитись з лікарем і сумісно з ним враховуючи діагноз, фізичний стан дитини, рівень її фізичного розвитку та фізичної підготовленості і т.д. підбирати найбільш корисні оздоровчі технології. Тут роль учителя основ здоров'я також як й у

випадку зі здоровими учнями полягає у слідкуванні за станом здоров'я підлітків у яких наявні відхилення у стані здоров'я. Відмінність полягає в тому, що вчитель окрім спостереження за станом загального почуття учня, його тиском, ЧСС, ЧД і т.д., має звертати особливу увагу на те, що б чи не загострювались існуючі захворювання. Вивчення зазначеної теми було також вкрай вадливим у підготовці майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.

На третьому курсі студенти експериментальної групи продовжували ознайомлення з дисциплінами які передбачають вивчення оздоровчих технологій, а саме „Оздоровчі технології (психічний аспект) та „Оздоровчі технології (духовний аспект)”. Раніше ми розглядали особливості підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи під час вивчення навчальної дисципліни „Оздоровчі технології (фізичний аспект)”. Вивчення вищезазначених дисциплін було важливим оскільки, як зазначалось вище, у теперішній час відмічаються погіршення здоров'я школярів не тільки у фізичному аспекті, але й у психічному та духовному. У зв'язку з цим, формування психічного та духовного здоров'я є надзвичайно важливим для сучасних підлітків. У зв'язку з цим, студенти під час навчання у вищих навчальних закладах повинні отримати відповідні знання, уміння й навички не тільки у контексті власного застосування оздоровчих технологій, але уміти навчити формувати, зберігати та зміцнювати психічне та духовне здоров'я учнів. Як зазначалось раніше навчальний предмет „Основи здоров'я” структурована за чотирма змістовними лініями серед яких „Психічна і духовна складові здоров'я”[149]. В процесі вивчення предмету підлітки мають можливість отримувати відповідні знання стосовно формування та збереження психічного та духовного здоров'я. Однак як і в попередньому випадку стосовно оздоровчих технологій з фізичного аспекту так частково й психічного та духовного аспектів здоров'я засвоєння оздоровчих технологій на достатньому рівні (тобто сформованість навичок у виконання оздоровчих технологій, а також бажання постійно їх виконувати

на практиці) під час вивчення навчальної дисципліни „Основи здоров'я” за браком часу відведеного на його вивчення видається вкрай сумнівним. Це можна пояснити перш за все тим, що формування навичок стосовно виконання оздоровчих технологій (в тому числі й тих, що впливають на духовний та психічний аспекти здоров'я) вимагає постійного їх застосування, бажано щодня. Враховуючи те, що на вивчення дисципліни в 5–9 класах відводиться незначний обсяг часу, спромогтися міцного навику у застосуванні оздоровчих технологій вкрай важко. Крім того, при виконанні учнями оздоровчих технологій, особливо на початковому етапі, бажана постійна увага з боку вчителя з метою запобігання можливих помилок у застосуванні наприклад, аутогенного тренування, методики СОЄВУС (метод словесно-образного, емоційно-вольового управління станом людини) Г. Ситіна та інших оздоровчих технологій, що позитивно впливають на психічний, духовний аспекти здоров'я.

У зв'язку з цим, формування умінь та навичок з застосування оздоровчих технологій, що впливають на психічний та духовний аспект здоров'я доцільно продовжувати у процесі позакласної роботи. Виконувати оздоровчі технології з підлітками для психічного та духовного аспектів здоров'я у процесі позакласної роботи можна також за допомогою оздоровчої роботи. Оскільки застосування оздоровчих технологій спрямованих на психічний та духовний аспекти здоров'я мають певні особливості, відповідно й їх виконання у процесі позакласної роботи потребує дещо інших підходів. Наприклад, самопізнання (оздоровча технологія яку ми спираючись на В. Горащука відносимо до оздоровчих технологій, що впливають на духовний аспект здоров'я) можна здійснювати навіть в процесі проведення інтелектуальних заходів, або в загалі постійно як у процесі позакласної роботи так й звісно поза її межами. Це ж стосується і інших оздоровчих технологій. У зв'язку з цим у процесі вивчення навчальних дисциплін „Оздоровчі технології (психічний аспект)” та „Оздоровчі технології (духовний аспект)” ми впроваджували додаткові теми які б доповнювали

одна одну, оскільки вказані предмети вивчаються у п'ятому та шостому семестрах відповідно.

Під час вивчення дисципліни „Оздоровчі технології (психічний аспект)” студенти експериментальної групи знайомились з темою „Формування психічного аспекту здоров'я підлітків у позанавчальний час”. Вивчення предмету „Оздоровчі технології (духовний аспект)” передбачало засвоєння майбутніми учителями додаткової теми „Формування духовного здоров'я підлітків у позакласній діяльності”.

Засвоєння оздоровчих технологій, що впливають на психічний та духовний аспект здоров'я мають значно менше відмінностей між собою, а ніж ті що стосуються фізичного аспекту. Разом з тим, існують певні особливості у їх вивченні та застосуванні. Таким чином, при розгляді теми „Формування психічного аспекту здоров'я підлітків у позанавчальний час” студенти знайомились з особливостями навчання учнів оздоровчим технологіям спрямованим на психічний аспект здоров'я, можливостями та особливостями застосування оздоровчих технологій для психічного аспекту здоров'я учнів в процесі позакласної роботи.

Навчальний предмет „Педагогіка здоров'я” також відграє важливе значення у підготовці майбутніх учителів основ здоров'я до професійної діяльності, оскільки в його змісті закладені теоретичні та методологічні основи стосовно озброєння студентів знаннями, уміннями та навичками з формування культури здоров'я дітей дошкільних закладів, молодших школярів, учнів основної школи, старшокласників, студентів ліцеїв та коледжів. В експериментальній групі до навчального предмету „Педагогіка здоров'я” було внесено тему „Формування культури здоров'я учнів у процесі позакласної роботи”. Зазначена тема передбачала розгляд наступних питань: формування культури здоров'я дітей у сім'ї; особливості співпраці з батьками у формуванні культури здоров'я школярів; організація дослідницької роботи з учнями у позакласній роботі.

Як видно, вищевказана тема передбачає вивчення питань які продовжують та доповнюють окремі аспекти раніше розглянутої додаткової теми внесеної до навчального предмету „Індивідуальна оздоровча система” де студенти знайомились з таким питанням як: „місце та значенням сім’ї у дотриманні та удосконаленні індивідуальної оздоровчої системи підлітками”. Розгляд питання „Формування культури здоров’я дітей у сім’ї”, що входить до змісту додаткової теми з навчального предмету „Педагогіка здоров’я” передбачав озброєння майбутніх учителів знаннями основ формування ціннісного ставлення підлітків до власного здоров’я, а також зміцнення та збереження здоров’я у духовному, психічному, соціальному та фізичному аспектах в рамках сім’ї.

Відомо, що значна кількість батьків вважають, що формувати духовність в учня, та взагалі виховувати дитину повинні лише вчителі в загальноосвітніх навчальних закладах. Не розуміючи, що роль батьків при цьому надзвичайно важлива. Головне для нас було, щоб студенти не тільки змогли переконатись у значущості формування усіх аспектів здоров’я в межах сім’ї, але й навчилися переконувати у цьому батьків у майбутній професійній діяльності. Саме тому наступним питання, що входить до вищевказаної теми було вивчення особливостей співпраці з батьками у формуванні культури здоров’я школярів.

Тісна взаємодія вчителя з батьками відіграє значну роль у вихованні здорових учнів. Педагоги можуть надати батькам істотну допомогу у вихованні дітей, сприяти поліпшенню мікроклімату всередині сім’ї, встановленню адекватних взаємин між дорослими і дітьми [109, с. 26]. Не зважаючи на вищезазначене, у реальній шкільній практиці існує чимало загальних проблем стосовно сумісних дій батьків та вчителя. До таких проблем можна віднести конфлікти, що останнім часом часто виникають між батьками та вчителем. Дослідження Т. Кравченко, засвідчують, що причиною конфлікту з боку батьків часто є те, що вони бачать учителя очима своєї дитини: „вчитель постійно несправедливо занижує оцінки”, „не об’єктивно

ставиться до дитини”, „у школі дітей принижують, ображають, а вчителі не захищають їх”, „учителі при дітях погано висловлюються про батьків і цим викликають грубість”. Щодо вчителів, то серед основних причин конфліктів із батьками вони називають такі, як: „надто висока думка про свою дитину”, „батьки поверхово ставляться до вимог і рекомендацій школи”, „батьки зовсім не контролюють дитину, не приділяють їй уваги, а претензії за недоліки у вихованні пред'являють учителям”[109, с. 26]. Наявність вищевказаного може свідчити як про не достатню підготовленість майбутніх учителів до співпраці з батьками так і не достатній прояв з боку батьків у контексті встановлення тісного контакту з вчителем. Разом з тим, якими б не були причини конфліктних стосунків, жертвою цього протистояння стає дитина. Затяжний характер конфлікту призводить до того, що дорослі гублять її з поля зору, не помічаючи, що в процесі „конфліктної суперечки” у дитини виробляється неприязнь до школи, до навчання, до вчителів, а іноді ці почуття „перекидаються” і на самих батьків [109, с. 26].

Враховуючи вищезазначене, особливу роль у контексті виховання здорових дітей у сім'ї повинні відгравати учителі основ здоров'я. У зв'язку з цим вони повинні отримати у вищих навчальних закладах необхідну підготовку стосовно співпраці у майбутній професійній діяльності з батьками спрямовану на формування культури здоров'я своїх вихованців. Таким чином, студенти в процесі вивчення додаткової теми дізнавались не тільки про зміст виховання батьками у своїх дітей ціннісного ставлення до здоров'я, але мали згоду ознайомитись з особливостями співпраці учителя основ здоров'я з батьками підлітка у контексті виховання здорових дітей у сім'ї. Надання подібної інформації, на наш погляд, сприятиме також виробленню у студентів відповідального ставлення до співпраці з батьками у контексті формування культури здоров'я школярів.

Не менш важливим при вивченні вищезазначеної теми було озброїти майбутніх учителів основ здоров'я відповідними теоретичними знаннями та практичними уміннями стосовно організації дослідницької роботи з учнями у

позакласній роботі. Наявність дослідницької спрямованості вчителя основ здоров'я відіграє надзвичайно важливе значення у формуванні культури здоров'я підлітків. Вже не раз зазначалось, що урочна та позакласна діяльність мають свої відмінності і потребують відповідної підготовки до їх здійснення. Вказувалось також й на те, що позакласна робота має вкрай важливе значення у формуванні культури здоров'я підлітків, більш того вона має суттєві переваги у здійсненні цього процесу порівняно з урочною формою навчання. До таких переваг можна віднести й можливість більш ретельніше досліджувати стан духовного, психічного та соціального здоров'я учнів, їх відношення до його зміцнення та збереження, стан сформованості культури здоров'я тощо. У зв'язку з цим майбутній вчитель основ здоров'я повинен вміти користуватись такими методами дослідження які є найбільш доцільні для застосування у позакласній роботі.

Надзвичайно важливе значення у підготовці майбутніх учителів основ здоров'я відіграє предмет „Методика викладання основ здоров'я”. Значення вищевказаного предмету важко переоцінити. Змістом навчальної програми передбачено ознайомлення студентів з валеологічними основами процесу навчання, методикою формування валеологічних понять та навчання валеології, вивчення навчально-методичної документації щодо викладання предмету „Основи здоров'я тощо. Приділяється увага й ознайомленню майбутніх учителів з темою „Позакласна робота з предмету „Основи здоров'я” та „Валеологія”, про, що вже зазначалось раніше (параграф 2.1.). Враховуючи те, що вивчення зазначеної теми обмежене часом, в експериментальній групі було впроваджено додаткову тему: „Застосування інтерактивних форм і методів у процесі позакласної роботи з підлітками”, яка, на наш погляд, відіграє дуже важливу роль у підготовці майбутнього учителя основ здоров'я до формування культури здоров'я учнів в позакласний час. Як зазначалось вище організація урочної та позаурочної форми навчання має свої особливості. Відповідно й підбір та застосування найбільш ефективних форм і методів також має свої особливості. Для нас

було важливо, щоб майбутні учителі перед виходом на практику ознайомились з інтерактивними формами і методами та особливостями їх застосування у процесі позакласної роботи. Саме тому у процесі вивчення теми студенти знайомились з такими питаннями як: визначення ефективних форм і методів формування культури здоров'я підлітків у позакласній діяльності; особливості застосування інтерактивних форм і методів з підлітками у процесі позакласної роботи. Відомо, що підбір методів навчання при проведенні уроку з основ здоров'я як правило обумовлюється темою, що вивчається на конкретному занятті у відповідності до навчальної програми. Сукупність ефективних методів навчання у теперішній час є достатньо обширними, що дозволяє вчителю вдало підбираючи їх впливати на засвоєння учнями тієї чи іншої інформації. Таким чином, вчитель який володіє необхідними знаннями й уміння з застосування інтерактивних методів навчання відповідно більш вдало виконує поставлені завдання.

Не менш важливе значення мають подібні знання й уміння стосовно організації позакласної роботи з учнями у контексті навчального предмету „Основ здоров'я”. Застосування інтерактивних форм і методів у позакласній діяльності є іноді навіть більш важливішим, а ніж при проведенні уроку. Переважно це обумовлюється декількома факторами: по-перше, як зазначалось раніше, позакласна робота є виключно добровільною для учнів й тому зробити її цікавою, щоб не тільки втримати учнів які її відвідують, але й залучити до неї інших є важливим завданням вчителя основ здоров'я. Цьому може сприяти вдалий підбір й застосування найбільш зручних інтерактивних методів навчання. По-друге, розкриття вкрай важливих та делікатних тем вимагає від вчителя бути досить гнучким у контексті застосування інтерактивних методів навчання.

Позакласна робота на відміну від урочної форми навчання не має жорстких вимог в плануванні. В процесі позакласної роботи з основ здоров'я вчитель в межах необхідного може змінювати план її організації з урахуванням інтересів учнів, можливістю запросити поважних гостей

(представників влади, медиків, вчених, працівників міліції і т.д.) тощо. Саме тому, вчитель який організовує позакласну роботу з учнями повинен вміти пристосовуватись до будь яких змін, що можуть виникати у контексті побудови змісту позакласної діяльності, до потреб учнів у оволодінні необхідними знаннями й уміннями, до зміни погляду батьків стосовно виховання здорових дітей у сім'ї і т.д. Отже, вміння вдало оперувати найбільш доцільними інтерактивними методами в контексті позакласної роботи постає необхідністю для вчителя основ здоров'я.

У зв'язку з вищезазначеним, студентам в процесі вивчення навчальної дисципліни „Методика викладання основ здоров'я” потрібно було не тільки ознайомитись з особливостями застосування інтерактивних методів навчання у процесі позакласної роботи, але й отримати певну практику стосовно їх застосування в умовах наближених до реальних. Ттому, вивчення зазначеної вище теми відбувалось як на лекційному так і на семінарському занятті.

Важливим також було більш ретельно ознайомити студентів з особливостями застосування у позакласній роботі валеотренінгів (тренінгів спрямованих на формування культури здоров'я підлітків). Тому особлива увага цьому питанню приділялась на практичному знятті з зазначеної вище теми. Озброєння майбутніх учителів знаннями й відповідними уміннями до застосування у позакласній роботі учнівських проектів (у контексті зміцнення та збереження здоров'я людини) також відіграло важливе значення у вивченні вищезазначеної теми. Таким чином, студенти також детально вивчали особливості організації проектної діяльності учнів у позакласній роботі з питань здоров'я.

Надзвичайно важливе значення у підготовці майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з підлітками відіграла педагогічна практика, тому зміст педагогічної практики також потребував доповнення у контексті підготовки студентів до формування культури здоров'я підлітків у процесі позакласної роботи. Позакласна робота з основ здоров'я має певні

особливості та відмінності від позакласної роботи з інших предметів, тому педагогічна практика повинна обов'язково враховувати цю специфіку.

Оскільки на четвертому курсі навчання майбутніх учителів з основ здоров'я передбачалось дві педагогічні практики (навчальна) та (виробнича) в експериментальній групі до кожної з них було внесено додаткові завдання для студентів-практикантів. До змісту педагогічної практики (навчальна) було запропоновано наступні додаткові завдання:

а) аналіз студентом позакласної роботи з основ здоров'я яка проводилась учителем;

б) розроблення позакласного заходу спрямованого на закріплення отриманих на уроці знань та їх розширення з питань зміцнення та збереження здоров'я у всіх його аспектах;

в) розроблення позакласного заходу оздоровчого спрямовання.

Здійснення аналізу позакласної роботи з основ здоров'я, яка проводилась учителем було достатньо важливим завданням, оскільки таким чином, студенти-практиканти спостерігаючи за проведенням вчителем позакласної роботи, по-перше, відмічали позитивні сторони її організації й відповідно могли використовувати побачене у майбутній професійній діяльності, по-друге, виявлення можливих помилок дозволяло студентам уникати їх у власній практиці.

Зазначений аналіз позакласної роботи з основ здоров'я здійснювався за допомогою розробленого автором дисертаційного дослідження (за активною участю студентів) прикладу який представлений нижче (табл. 2.1.). При розробці зазначеного прикладу ми спиралися на розроблений Харківським інститутом удосконалення учителів приклад валеологічного аналізу уроку.

Як бачимо з прикладу, аналіз позакласної роботи з основ здоров'я здійснюється за окремими пунктами серед яких відповідність змісту (планування, організація та проведення) позакласної роботи навчальному предмету та його спрямованість на формування культури здоров'я підлітків.

Відповідно до зазначеного пункту студенти мали визначити на скільки

Аналіз позакласної роботи з основ здоров'я

№	Блоки завдань	Кількість балів
1	Відповідність змісту позакласної роботи навчальному предмету та його спрямованість на формування культури здоров'я підлітків:	
1.1.	- зміст позакласної роботи майже не передбачає озброєння учнів додатковими знаннями у контексті зміцнення та збереження здоров'я у всіх його аспектах	(- 2 бали)
1.2.	- зміст позакласної роботи частково спрямований на формування культури здоров'я підлітків	(1 бал)
1.3.	- позакласна робота цілком спрямована на формування високого рівня культури здоров'я підлітків	(+ 2 бали)
2.	Організація і проведення позакласних заходів інтелектуального спрямування:	
2.1.	- питання переважно загального характеру й не відображають проблему здоров'я	(- 2 бали)
2.2.	- питання для гравців частково стосуються проблеми здоров'я	(1 бал)
2.3.	- підібрані цікаві й пізнавальні питання у контекст зміцнення та збереження здоров'я у всіх його аспектах	(+ 2 бали)
3.	Здійснення оздоровчої роботи у процесі позакласної діяльності:	
3.1.	- застосування оздоровчих технологій спрямованих на духовний аспект здоров'я	(+ 2 бали), їх відсутність, (- 2 бали)
3.2.	- застосування оздоровчих технологій спрямованих на психічний аспект здоров'я	(+ 2 бали), їх відсутність, (- 2 бали)
3.3.	- застосування оздоровчих технологій спрямованих на фізичний аспект здоров'я	(+ 2 бали), їх відсутність, (- 2 бали)
4.	Дотримання методичні особливості застосування учнями оздоровчих технологій:	
4.1.	- вчитель постійно зауважує на попередження можливих помилок учнями, намагається постійно надавати допомогу підліткам у застосуванні тієї чи іншої оздоровчої технології	(+ 2 бали)
4.2.	- вчитель інколи звертає увагу на методику засвоєння та правильність виконання учнем оздоровчих технологій	- (1 бал).
4.3.	- вчитель взагалі не звертає уваги на правильність виконання підлітками оздоровчих технологій	(- 2 бали)
5.	Систематичність виконання підлітками оздоровчих технологій у процесі позакласної роботи	
5.1.	- оздоровчі технології застосовуються учнями на кожному позакласному занятті	(+ 4 бали)
5.2.	- оздоровчі технології застосовуються підлітками тільки на окремих заходах	(1 бал)
5.3.	- оздоровчі технології не використовуються учнями взагалі	(- 4 бали).
6.	Співпраця з батьками у контексті виховання здорових підлітків	
6.1.	- наявність батьківських зборів (просвітницької роботи стосовно виховання здорових дітей у сім'ї)	(+ 2 бали), їх відсутність, (- 2 бали)
6.2.	- залучення батьків до участі у різноманітних позакласних заходах присвячених питанням здоров'я	(+ 2 бали), їх відсутність, (- 2 бали)
6.3.	- здійснення індивідуальних просвітницьких бесід з батьками з питань виховання здорових дітей у сім'ї	(+ 2 бали), їх відсутність, (- 2 бали)

позакласна робота спрямована на формування високого рівня культури здоров'я підлітків. Так, студенти оцінювали якість організації та проведення позакласної роботи з основ здоров'я вчителів-практиків (за вказаним пунктом) балами запропонованими у прикладі аналізу (від – 2 до + 2).

Відповідно до наступного пункту студенти мали визначити наскільки організація і проведення позакласних заходів інтелектуального характеру спрямована на розширення знань підлітків зміцнення та збереження здоров'я у всіх його аспектах. В разі якщо позакласною роботою передбачалась оздоровча робота з учнями, студенти-практиканти визначили наскільки учні правильно виконують ту чи іншу оздоровчу технологію, чи надає вчитель методичні поради, що передбачають уникнення помилок з застосування оздоровчих технологій, чи передбачається диференційований підхід у засвоєнні оздоровчої технології окремим учнем, чи систематично у позакласний час здійснюється оздоровча робота тощо.

Таким чином, якщо вчитель, або студент-практикант отримував від 18 до 22 балів то така робота вважається як дуже гарна. Кількість балів від 13 до 17 характеризують діяльність вчителя у зазначеному напрямку (чи студента-практиканта) як задовільну. Отримання нижче від 7 до 12 балів рахується як незадовільно організована позакласна робота з основ здоров'я у контексті виховання здорових школярів. Нижче 7 балів вважається як дуже не задовільно здійснена позакласна робота з основ здоров'я.

За допомогою вищезазначеного прикладу аналізу позакласної роботи з основ здоров'я студенти прагнули встановити її відповідність у контексті формування культури здоров'я підлітків. Між тим, зазначимо, що аналіз позакласної роботи не обмежувався виставленням балів за окремими пунктами та загальною оцінкою яка вираховується за спеціальною формою (інтерпретація результатів). Кожен студент мав також окремо робити позначки стосовно позитивних та негативних боків організації вчителями позакласної роботи з основ здоров'я які потім з обговорювались студентами та прикріпленим методистом.

Наступне завдання полягало у розробленні позакласного заходу спрямованого на закріплення отриманих на уроці знань та їх розширення з питань зміцнення та збереження здоров'я у всіх його аспектах. Це було вкрай важливо, оскільки, таким чином, студенти не тільки закріплювали знання та уміння отриманні на заняттях при вивченні окремих фахових дисциплін, але й в умовах максимально наближених до майбутньої професійної в процесі позакласної роботи розкривали власні творчі здібності стосовно виховання здорових школярів.

Розроблення позакласного заходу оздоровчого спрямування вимагало від студентів особливих зусиль, оскільки потрібно було врахувати безліч обставин серед яких стан здоров'я учнів які прийматимуть в ньому участь, рівень оволодіння ними окремими оздоровчими технологіями, що впливають на фізичний, психічний та духовний аспекти здоров'я, зацікавленість підлітків тощо.

Додатковими завданнями до педагогічної практики (виробнича) було визначено наступні:

а) здійснення студентами аналізу проведення позакласної роботи з основ здоров'я їх товаришами (студентами-практикантами);

б) організація і проведення позакласного заходу спрямованого на закріплення отриманих на уроці знань та їх розширення з питань зміцнення та збереження здоров'я у всіх його аспектах;

в) організація і проведення позакласних заходів оздоровчого спрямування;

г) організація і проведення лекції-бесіди з батьками у контексті виконання учнями індивідуальної оздоровчої системи в домашніх умовах;

д) здійснення дослідження стану духовного, психічного, соціального і фізичного аспектів здоров'я підлітків.

Вище ми вже наголошували (параграф 1.3.) про важливість при проходженні студентами педагогічної практики підготовленості учителів-практиків (які викладають в загальноосвітніх навчальних закладах

навчальний предмет „Основи здоров'я”) у контексті організації та проведення позакласної роботи в рамках зазначеного предмету. Програмою практики передбачено вивчення й узагальнення досвіду роботи вчителів, використання його з метою власного професійного вдосконалення. Зрозуміло, що вчителі які не досконало володіють предметом та не мають відповідної підготовленості стосовно здійснення позакласної роботи з підлітками в напрямку формування культури здоров'я останніх, наврядчи зможуть надати студентам корисні поради, а студенти, таким чином, можуть не тільки не отримати корисної практики, але й навпаки побачивши реальний стан (в разі якщо він негативний) проведення позакласної роботи скопіювати помічені помилки які можна сприйняти при переконанні учителів-практиків як правильний підхід до вирішення поставленого питання.

З метою уникнення вищезазначеного викладачами (методистами практики) здійснювалась консультація учителів-практикантів в напрямку організації позакласної роботи з учнями основної школи у контексті виховання підлітків з високим рівнем культури здоров'я. Методичні розробки пропонувались викладачами-методистами для учителів біології та фізичного виховання окремо в залежності від того які проблеми у них виникали у контексті організації та здійснення позакласної роботи з учнями. Наприклад, у вчителів фізичного виховання виникали труднощі з проведенням гуртків здоров'я, або вони уникали позакласної роботи взагалі. Переважно це було пов'язано з тим, що позакласна робота з фізичного виховання значно відрізняється від позакласної роботи з предмету „Основи здоров'я”. Навчаючись у вищих навчальних закладах вчителі фізичного виховання отримують підготовку переважно спрямовану на організацію рухової активності зі школярами, як на уроці так і поза його межами. У зв'язку з цим, у вчителів фізичного виховання виникає брак певних знань, умінь та навиків стосовно здійснення позакласних заходів (теоретичного) напрямку серед яких вікторини, брейн-ринги тощо. Виникають також певні труднощі виступаючи в ролі ведучого при проведенні подібних заходів.

У вчителів біології серед труднощів у контексті здійснення позакласної роботи з учнями з предмету „Основи здоров'я” частіше можна відмічати проведення оздоровчої роботи з підлітками, а саме застосування у позакласний час оздоровчих технологій спрямованих на духовний, психічний та фізичний аспекти здоров'я. Слід зазначити, що застосування оздоровчих технологій у процесі позакласної роботи з предмету основи здоров'я майже не відбувається як вчителями біології так й вчителями з фізичного виховання, особливо це стосується оздоровчих технологій спрямованих на духовний та психічний аспекти здоров'я. У зв'язку з вищезазначеним, викладачі (методисти педагогічної практики) надавали допомогу вчителям-практиками відповідно до існуючих труднощів у організації позакласної роботи з підлітками з предмету „Основи здоров'я”. Таким чином, ми всіляко прагнули, щоб майбутні учителі основ здоров'я отримали найкращий досвід у контексті організації і проведення позакласної роботи з підлітками, розширили та зміцнили набуті під час навчання у вищих навчальних закладах необхідні знання та уміння.

Отже, на опис змісту теоретичної складової професійної підготовки майбутніх учителів з основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи дозволив нам зробити наступні висновки:

- реалізація першої педагогічної умови підготовки майбутніх учителів з основ здоров'я, що передбачає формування у студентів професійних знань і умінь забезпечується за рахунок впровадження в окремі навчальні фахові дисципліни додаткового матеріалу спрямованого на озброєння студентів необхідними знаннями й уміннями при формування культури здоров'я підлітків у процесі позакласної роботи;

- підбір додаткового матеріалу відбувається у відповідності визначених етапів підготовки, таким чином, щоб враховуючи розташування предметів відповідно навчального плану підготовки майбутніх учителів основ здоров'я, а саме послідовності їх вивчення до вказаних курсів навчання, кількості академічних годин, а також годин передбачених для

самостійної роботи студентів, поступово озброювати студентів – на першому курсі – первинними знаннями та вміннями, на другому та третьому більш ґрунтовними знаннями та на заключному четвертому курсі їх закріплювати та використовувати на практиці;

– підбір та впровадження додаткового навчального матеріалу в кожен навчальну дисципліну задіяну в експерименті відбувався таким чином, щоб, по-перше, передбачаючи її зміст, специфіку та спрямованість, а також не порушуючи цілісності запланованої програмою матеріалу, цілеспрямовано оновлював його у контексті позакласної роботи з учнями основної школи, по-друге, надавав можливість студентам поступово від курсу до курсу переконуватись у значущості та можливостях позакласної роботи стосовно формування високого рівня культури здоров'я школярів, по-третє, навчальний матеріал добирався таким чином, щоб не тільки розширювати у студентів коло знань та умінь у зазначеному напрямку, але й сприяв підвищенню рівня психологічної готовності, що в тому числі передбачає позитивно-емоційну зарядженість майбутніх учителів до позакласної роботи;

– в зміст педагогічної практики, а саме практики за фахом (навчальної та виробничої) вносяться відповідні корективи які, по-перше, максимально сприяють наближенню студентів до майбутньої професійної діяльності у контексті позакласної роботи з учнями основної школи (в тому числі (досвіду з розроблення, організації і проведення позакласних заходів з основ здоров'я, організації і проведення лекцій-бесід з батьками у контексті виконання учнями індивідуальної оздоровчої системи в домашніх умовах тощо), по-друге, спонукають до науково-дослідної роботи студентів, що у свою чергу дозволяє отримати певний досвід стосовно визначення стану здоров'я підлітків в усіх його аспектах, а також аналізувати досвід вчителів-практиків стосовно організації та проведення позакласної роботи з основ здоров'я, по-третє, сприяють формуванню професійно-важливих (ціннісних) якостей необхідних для досягнення цього процесу.

2.3. Організація процесу підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи

Відповідно другої та третьої умови зазначеної у гіпотезі дослідження підготовка майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи відбувалась за допомогою викладання додаткового навчального матеріалу в змісті фахової підготовки за рахунок інтерактивних форм і методів навчання діалогового спрямування з урахуванням специфіки оздоровчої тематики, а також спрямування самостійної роботи студентів на вирішення завдань переважно творчого напрямку з питань виховання всебічно здорової молоді в процесі позакласної роботи.

Даний підрозділ передбачає розкриття окремих аспектів організації формульованого етапу педагогічного експерименту зі студентами експериментальної групи за допомогою наведення фрагментів навчальних занять з застосуванням інтерактивних методів навчання, а також творчих завдань для самостійної роботи студентів.

Підбір інтерактивних методів навчання до кожної окремої теми заняття тієї чи іншої дисципліни відбувався з урахуванням специфіки конкретної теми зі спрямованістю на досягнення максимально високого рівня засвоєння студентами знань та оволодіння необхідними вміннями. Так, окремо до кожної впровадженої теми викладачам рекомендувалось застосовувати ті методи навчання які, були найбільш доцільні для розкриття вивчаємої теми. Розглянемо це на прикладі окремих дисциплін які доповнювались відповідним матеріалом у контексті підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи. Так, наприклад, при вивченні теми „Особливості навчання підлітків оздоровчим системам Заходу та Сходу у процесі позакласної роботи”, яку було впроваджено до навчальної дисципліни „Оздоровчі системи Сходу і Заходу” викладачам рекомендувалось використовувати такі інтерактивні методи навчання як: аналіз конкретної ситуації та мозкова атака. Частіше, при вивченні зазначеної

теми викладачі використовували метод мозкової атаки (мозкового штурму). Як правило це обумовлювалось тим, що даний метод, спрямований на генерування ідей по вирішенню проблеми, оснований на процесі сумісного вирішення поставлених в ході організованої дискусії проблемних завдань тощо [55]. Метод мозкового штурму має ряд модифікацій, основні з них: групові рішення проблеми, масова мозкова атака, концентрація ідей [141, с. 140], й тому за його допомогою студентам значно легше розібратися в питаннях, що зазначені в даній темі (наприклад визначення шляхів озброєння підлітків знаннями щодо оздоровчих систем Заходу та Сходу у процесі позакласної роботи).

До переваг зазначеного методу можна віднести й те, що він дозволяє залучати до активної діяльності максимальну кількість навчаючихся. Таким чином, „Мозковий штурм” є ефективним методом стимулювання пізнавальної активності, формування творчих умінь студентів як в малих так і великих групах. Крім того, формуються вміння виражати свою точку зору, слухати опонентів, рефлексивні вміння [55], а це є дуже важливим у підготовці майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.

Розглянемо фрагмент навчального заняття в експериментальній групі на прикладі теми „Особливості навчання підлітків оздоровчим системам Заходу та Сходу у процесі позакласної роботи” з застосуванням методу мозкової атаки. Викладач перед студентами ставив проблему яку необхідно розв'язати. При цьому відповідно до вимог застосування „Мозкової атаки” викладач намагався ставити перед підлітками проблему за принципом „від простого до складного”. Саме тому спочатку перед студентами поставало завдання запропонувати власні ідеї стосовно визначення доцільності та можливостей ознайомлення підлітків з оздоровчими системами Заходу та Сходу у процесі позакласної роботи. Відповідно до поставленої проблеми ми отримали наступні пропозиції від студентів: Роман К. „Вважаю, що ознайомлення учнів з зазначеними оздоровчими системами є цілком

доцільним, оскільки сьогодні вже ХХІ століття й школярі мають дізнаватись про різноманітні підходи в тому числі і авторські (якщо вони є випробуваними та не наносять шкоди щодо зміцнення та збереження власного здоров'я). Доречи мені більш подобаються Східні оздоровчі системи, оскільки вони дозволяють людині більш глибоко замислитись над власним життям, своїм духовним станом, та спрямовані на його постійне удосконалення. Отже, подібні Східні оздоровчі системи передбачають вплив на всі аспекти здоров'я. Між тим, як оздоровчі системи Заходу спрямовані більше на фізичний аспект здоров'я. Разом з тим, як я сказав раніше ознайомлення з оздоровчими системами учнів повинно бути. На мою думку, таке ознайомлення можливе у процесі позакласної роботи, але це є не легкою справою, так як з вивчаємого предмету ми побачили, що кожна оздоровча система вимагає чимало часу на ознайомлення з нею на достатньому рівні”.

Наталя Ш. запропонувала власну пропозицію вирішення поставленого завдання. „Я переконана, що ознайомлення підлітків з оздоровчими системами інших цивілізацій є необхідним якщо ми хочемо, щоб наша нація була здорова. Прикладом тому можуть слугувати країни в яких розповсюджені окремі оздоровчі системи (серед яких Китай, Японія деякі країни Європи) й рівень здоров'я громадян цих країн є значно вищий, а ніж в Україні. А нам відомо, що здоров'я більше ніж на 50 % забезпечується способом життя людини. Кожен школяр може вибрати найбільш близьку до себе оздоровчу систему Заходу або Сходу, він може взагалі не погодитись з жодною з них, а побудувати власну оздоровчу систему, та між тим підлітки мають знати надбання людства у контексті власного оздоровлення. Що ж стосується можливостей ознайомлення школярами з оздоровчими системами у процесі позакласної роботи, вважаю що це є можливим, оскільки позакласна робота може будуватись вчителем на його розсуд й він може планувати її таким чином, щоб це дозволяло учням дізнатись багато нового, що не передбачено навчальної програмою з основ здоров'я”.

Після висловлення власних думок та ідей студентів проблема дещо ускладнювалась. Відбувалось це переважно тим, що студенти повинні були запропонувати найбільш сприятливі та доречні шляхи ознайомлення підлітків з певними оздоровчими системами у процесі позакласної роботи, при цьому бажано, щоб ознайомлення відбувалось в цікавій формі.

Враховуючи, що студенти вивчали зазначену вище дисципліну на першому курсі, поставлене перед ними завдання було достатньо складним, оскільки вони ще не мали змоги ознайомитись на належному рівні з особливостями організації позакласної роботи. Таким чином, при запропонуванні ідей до поставленої проблеми вони мали спиратись переважно на власний досвід прийняття участі у позакласній роботі будучи учнями у загальноосвітніх навчальних закладах. Розуміючи вищезазначене ми не очікували від студентів вражаючих ідей щодо вирішення поставленого перед ними завдання. Головним при застосування зазначеного вище методу навчання було те, щоб студенти глибше занурились у проблему, й спробували знайти ті шляхи які на їх погляд були б найбільш доцільними для ознайомлення учнів основної школи з оздоровчими системами Заходу і Сходу у процесі позакласної роботи.

Після того як майбутні учителі обміркували поставлену проблему (3–4 хвилини) прослідували наступні пропозиції: „На мій погляд, повідомляти учнів про певні оздоровчі системи можна по різному, але найкраще це роботи у за рахунок бесід. Я думаю, що бесіди є зручними, так як дозволяють у невимушеної обстановці розповідати підліткам про основні аспекти тих оздоровчих систем які найбільш цікавлять школярів. Важливо, щоб вчитель обов'язково намагався дослухатись учнів, намагаючись більше уваги приділяти питанням, що нас цікавлять. Щоб зробити бесіду більш цікавою можна розповідати підліткам більш життєвих ситуацій пов'язаних з застосування тієї чи іншої оздоровчої системи” – Євген.

Олена У. „Я вважаю, що достатньо зручним у процесі позакласної роботи здійснювати ознайомлення учнів з оздоровчими системами Заходу і

Сходу можуть бути перегляд відеофільмів (якщо звичайно такі існують) де не тільки розповідається про ці оздоровчі системи, але й можна побачити як вони застосовуються. Почути коментарі людей які їх систематично застосовують. Дізнатись від них про зміни у стані їхнього здоров'я при застосування конкретної оздоровчої системи тощо”.

Катерина П. „А на мою думку часткове ознайомлення з теоретичними аспектами окремих оздоровчих систем можна також здійснювати за рахунок проведення позакласних заходів. Наприклад в школі у якій я навчалась проводився „брейн-ринг”, так от у процесі проведення цієї інтелектуальної гри можна задавати питання учасникам питання спрямованні на загальний розвиток стосовно зазначеної проблеми. Я спробувала, сформулювати таке питання яке можна було б задати інтелектуалам „Назвіть оздоровчу систему Сходу у якій найбільше уваги приділяється оздоровчим дихальним вправам?” і т.д. Звичайно такий підхід вимагає чимало зусиль з боку вчителя у підготовці до такого заходу й учні які спостерігають за грою можуть дізнаватись про оздоровчі системи тільки частково. В цьому можна бачити недоліки моєї пропозиції. Разом з тим, я вважаю, що такий підхід може хоча й частково, але сприяти вирішенню поставленого завдання”.

Не зважаючи на достатньо важке завдання для студентів (І курсу) від майбутніх учителів прослідувало чимало й інших пропозицій. Звичайно запропоновані ідеї є не надто близькими у контексті вирішення зазначеної проблеми. Між тим, прагнення вирішення студентами поставленого завдання сприяло проникненню у суть проблеми, а головне, за рахунок значної кількості пропозицій студенти могли переконатись не тільки в доцільності ознайомлення учнів з оздоровчими системами, але й в існуючих шляхах здійснення цього процесу. Здійснення позакласної роботи з учнями вимагає від майбутніх школярів творчості, постійного пошуку найоптимальніших шляхів формування культури здоров'я підлітків. Саме тому, на наш погляд важливо було щоб викладачі вищих навчальних закладів напрямку „Здоров'я людини” починаючи з першого курсу всіляко прагнули розвитку творчості у

студентів у контексті виховання здорових школярів у процесі позакласної роботи.

На при кінці заняття викладач підсумовував запропоновані ідеї, і разом з учнями намагалися визначити найкращі, найбільш близькі до реальності. Важливо відзначити, що в даному випадку інші ідеї викладач не повинен відкидати. Викладач відмічав студентів, що запропонували кращі ідеї, але робив це так, щоб не ображати інших майбутніх учителів, а навпаки знайти позитивні боки запропонованих ними ідей, проаналізувати їх, й допомогти студентам зрозуміти чому ці ідеї не є досконалыми, в разі необхідності вказати на помилку тощо. Це у свою чергу дозволить студентам і в майбутньому проявляти ініціативність, бажання розмірковувати, прагнути удосконалення процесу формування культури здоров'я учнів.

Продовження вивчення додаткової теми відбувалось у процесі самостійної роботи. Отже, студентам пропонувались наступні завдання: на основі аналізу визначити найбільш сприятливі для школярів оздоровчі систем Заходу; визначити які оздоровчі системи Сходу є найбільш притаманними для людей нашої країни; визначити одну або декілька оздоровчих систем Сходу яка Вам найбільше подобається у контексті власного оздоровлення.

Якщо перше завдання було не складним, оскільки оздоровчі системи Заходу є найбільш притаманними для нашого менталітету, то наступне завдання було дещо складнішим для студентів. Як зазначалось раніше, оздоровчі системи Сходу мають свої особливості й спрямовані переважно на оздоровлення переважно психічної та духовної сутності людини як наслідок фізичного здоров'я. Менталітет мешканців нашої країни є більш близьким до оздоровчих систем Заходу. Відомо, що славянські народи частіше застосовували оздоровчі системи в яких важливе місце займало саме фізичне здоров'я. Звичайно у Запорізьких козаків важливе місце у контексті духовного очищення займала молитва, покаяння, дотримання правил духовного життя. Разом з тим, особливо останнім часом (Радянський період) перевага віддавалась саме фізичним вправам, загартуванню, дотриманню

гігієнічних вимог тощо. Враховуючи вищезазначене, важливо було щоб студенти на основі ретельного аналізу оздоровчих систем Сходу спробували відзначити найбільш сприятливі для Українців взагалі та підлітків зокрема. Виконання цього завдання спонукало студентів ще раз заглибитись в кожну з оздоровчих систем її зміст і сутність, що у свою чергу сприяло як закріпленню знань у контексті відповідних оздоровчих систем, так й але й отримання певного досвіду у контексті визначення позитивних та негативних сторін конкретної системи (чи методик) для мешканців нашої країни.

Визначення однієї або декількох оздоровчих систем Сходу які найбільше подобаються студентові у контексті власного оздоровлення слугувало доповненням до попереднього завдання для самостійної роботи майбутніх учителів з вищевказаної теми, оскільки спроба вибрати найбільш сприятливу для себе оздоровчу системи з урахуванням власного стану здоров'я в усіх його аспектах та індивідуальних особливостей сприятиме здійсненню більш якісної допомоги учням в майбутній професійній діяльності у контексті обрання для конкретного підлітка оздоровчої системи.

Вивчення теми „Побудова та удосконалення індивідуальної оздоровчої системи підлітків у процесі позакласної роботи”, яку було впроваджено до навчального предмету „Індивідуальна оздоровча система” в експериментальній групі відбувалось за допомогою таких інтерактивних методів як метод кейсу. Найбільш доцільним на наш погляд при вивченні наведеної теми є метод кейсу (Case study). Мета метода полягає в тому, щоб навчити студентів аналізувати інформацію, виявляти ключові проблеми, вибирати альтернативні шляхи вирішення, оцінювати їх, приймати оптимальне рішення і формулювати програми дій [106]. Саме це було доцільно при вивченні питань зазначеної теми.

Наведемо фрагмент заняття на прикладі розгляду питання „аналіз та корекція індивідуальної оздоровчої системи в процесі позакласної роботи”, що входить до вищезазначеної теми, за допомогою методу кейсів. Так, при розгляді вищевказаного питання перед студентами наводилась практична

проблема яка відбувалась в реальній дійсності. Такі ситуації, коли викладач мав брати або з власного досвіду, або спілкуючись з вчителями-практиками основ здоров'я з даного приводу та обмінюючись думками стосовно вирішення зазначеного питання). Таким чином, перед студентами висвітлювалась певна проблема з якою вони можуть зіткнутися в реальній практики майбутньої професійної діяльності.

Таких проблем було декілька для кожної мікро групи відповідно. Кожна з мікрогруп при застосування вищезазначеного інтерактивного методу вміщувала від 5 до 8 студентів. Наведемо приклад подібної проблеми для однієї з мікро груп. „До вчителя звернувся учень 5 класу з наступною проблемою. Підліток виконував індивідуальну оздоровчу систему з дотриманням усіх оздоровчих технологій, які були підібрані лікарем, вчителем та особисто самим учнем з урахування індивідуальних особливостей, стану здоров'я, інтересів школяра тощо. Протягом більше п'яти місяців він з задоволенням виконував рекомендовані йому оздоровчі технології. Разом з тим, останнім часом в учня виникла потреба в удосконаленні індивідуальної оздоровчої системи. Переважно це стосувалось було пов'язано з його бажанням доповнення її оздоровчими технологіями, або їх заміною на більш складні. Згідно висловлення учня він цілком може розширювати індивідуальну оздоровчу систему й доповнювати її новими оздоровчими технологіями». При цьому майбутнім вчителям надавалась індивідуальна оздоровча система учня за для її аналізу, а також вказувався стан індивідуального здоров'я підлітка, його індивідуальні особливості, інтереси, а також щоденник здоров'я в який заносились щоденні записи відносно вплив оздоровчих технологій на самопочуття, настрої, тощо.

Таким чином, перед студентами поставало завдання проаналізувати індивідуальну оздоровчу систему учня, її вплив на його здоров'я за допомогою аналізу щоденника здоров'я й відповідно вирішити наскільки доречним є доповнення існуючої оздоровчої системи новими оздоровчими системами, або ускладнення виконання існуючих оздоровчих технологій.

Таке завдання було достатньо важливим, оскільки на практиці іноді учні переоцінюють власні можливості й не завжди об'єктивно ставляться до підвищення складності власної оздоровчої системи, що в кінцевому рахунку може перевищувати можливості учня й як наслідок відсутність її ретельного дотримання, що може призвести взагалі до припиняє її виконання. Визначення доцільності розширення індивідуальної оздоровчої системи учня потребувало від майбутніх учителів прийняття об'єктивного рішення. В зазначеному конкретному випадку серед таких рішень може бути як корекція (удосконалення) оздоровчої системи, так і переконання учня у продовженні виконання існуючої оздоровчої системи. Правильне рішення на основі ґрунтовного аналізу індивідуальної оздоровчої системи відіграє достатньо важливу роль для учня, оскільки передчасне її доповнення, як зазначалось раніше може призвести до того, що учень не буде справлятися з її ретельним виконанням. Негативним чином може позначитись й затримка удосконалення оздоровчої системи учня якщо це є дійсно необхідним, оскільки в цьому разі в учня може зменшитись інтерес й як наслідок припинення її виконання взагалі. Подібним чином, отримували кейси й інші мікрогрупи кожна з яких вирішувала відіменне від інших мікрогруп завдання.

Для самостійної роботи студентів стосовно вивчаємої теми було обрано такі завдання за допомогою яких майбутні учителі не тільки закріплювали б отриманні на занятті знання та уміння, але розвивали творчі здібності та практичні навички. До таких завдань відносились: розроблення плану-сценарію бесіди з батьками стосовно дотримання індивідуальної оздоровчої системи учнями в домашніх умовах; виконання ретельного аналізу власної оздоровчої системи (в разі необхідності її корекції); розроблення індивідуальної оздоровчої системи для батьків (брата, або сестри).

Розробка плану-сценарію бесіди з батьками, на наш погляд мало важливе значення оскільки допомагало майбутнім учителям уявити можливі труднощі у сім'ї у контексті непорозуміння батьків і дитини щодо дотримання нею індивідуальної оздоровчої системи в домашніх умовах. На

семінарських заняттях студентам було поставлене завдання змодельовати поведінку (умовних) батьків по відношенню до виконання їх дитиною ІОС вдома. Таке моделювання виконувалось студентами одним для одного по бажанню. Важливо щоб у запропонованому завданні відношення батьків до застосування їх дитиною оздоровчих технологій вдома набувало проблемного характеру. Наведемо приклад умовних батьків запропонованих Євгеном Ш. для виконання самостійної роботи Катериною П. „У батьків Юрка, який навчається у сьомому класі відмічається не схвальна поведінка батьками його захоплення у виконанні вдома оздоровчих технологій (загартування водою, оздоровче дихання за методикою Стрельнікової, аутогенне тренування, релаксація тощо). Останнім часом Юрко часто просить батька не палити в квартирі, що викладе в батька роздратування. Мати не зовсім схвально ставиться до бажання сина дотримуватись раціону харчування мотивуючи це браком часу на приготування різноманітного та раціонального харчування. З настороженням мати з батьком відносяться до виконання аутогенного тренування Юрком, хоча він і намагався пояснюватись їм користь від нього. Відомо, що батько Юрка працює на заводі слюсарем, мати працює штукатуром на будівництві”.

Таким чином, майбутні учителі готували план-сценарій у якому (знаючи особливості стосунків між учнем та його батьками, а також їх відношення до виконання підлітком ІОС в дома, намагались роз'яснити батькам важливість виконання їх сином, або донькою оздоровчих технологій для здоров'я дитини. В свою чергу виконання такого завдання дозволяло майбутнім учителям отримати певну підготовку до співпраці з сім'єю яку вони могли використовувати при проходженні у майбутньому педагогічної практики, а в подальшому в професійній діяльності.

На наш погляд, важливим також у закріпленні вищезазначеної теми було виконання студентами в процесі самостійної роботи аналізу власної оздоровчої системи (в разі необхідності її корекцію). Як зазначалось вище (на практичних заняттях студенти вчилися аналізувати та вносити певні

корективи до ІОС своїх однокласників) це у свою чергу допомагало їм, під контролем викладача здійснювати відповідні завдання. В домашніх умовах студенти повинні були аналізувати власну оздоровчу систему. Саме завдяки отриманню необхідних умінь та навичок стосовно бачення певних недоліків у своїх однокласників майбутні учителі знаходять можливі помилки, або взагалі перебудовували (удосконалювали) власну оздоровчу систему.

Третє творче завдання самостійної роботи передбачало розроблення ІОС для батьків (брата, або сестри). Це завдання було важливим, оскільки у майбутній професійній діяльності в процесі позакласної роботи вчитель основ здоров'я має не тільки допомагати учням стосовно побудови їх оздоровчої системи, але й надавати консультацію батькам з даного приводу. Зрозуміло, що батьки які самі дотримуються певної оздоровчої системи будуть з повагою та розумінням ставитись до виконання ІОС їх дітьми, надаватимуть їм допомогу та власним прикладом заохочуватимуть дітей до оздоровлення в домашніх роботах. Побудова оздоровчої системи дорослої людини має свої особливості (та відмінності порівняно з підлітками), оскільки в дорослому віці у людини існує більше звичок (в тому числі й шкідливих – особливо у чоловіків з якими значно складніше боротись), а також доросла людина має роботу й характер роботи повинен враховуватись при побудові ІОС. Батьки можуть працювати на заводах (в важких умовах), шахтарями, вчителями і т.д. Кожна професія має свої специфічні особливості та їх вплив на здоров'я людини. Отже, майбутній вчитель основ здоров'я при консультуванні батьків стосовно виконання дітьми ІОС в домашніх умовах, а також стосовно побудови ІОС самих батьків (в разі якщо хтось з батьків потребує такої консультації з боку учителя) повинен обов'язково отримати при навчанні у вищому навчальному закладі відповідні знання та уміння у контексті особливостей побудови ІОС дорослої людини з урахування її професійної діяльності. Таким чином, у процесі самостійної роботи майбутні учителі намагались побудувати для своїх батьків (братів, або сестер) індивідуальну оздоровчу систему. Таким чином, студенти не тільки

отримували перший досвід з розробки ІОС для дорослої людини, але й вчилися переконувати батьків у важливості дотримання на практиці індивідуальної оздоровчої системи.

Вивчення майбутніми учителями теми „Особливості засвоєння підлітками оздоровчих технологій, що впливають на фізичний аспект здоров'я у процесі позакласної роботи”, яка була додатково внесена до програми навчального предмету „Оздоровчі технології (фізичний аспект)” відбувалось з застосуванням ділової гри. Такий вибір був обумовлений тим, що створення у процесі навчання ігрової ситуації, допомагає оволодіти студентам новими знаннями та вміннями, і є дидактичною грою, тобто такою, яка організована з метою краще навчити. Сучасна педагогіка вищої школи довела, що використання гри у вузі є ефективним методом вироблення професійних вмінь та навичок. У педагогіці міцно вкоренилося поняття ділової гри як сучасного методу інтерактивного навчання. До найважливіших ознак ділової гри відносять: типовість, тобто вона відображає, моделює типові ситуації, що трапляються у практиці; проблемність, тобто відображення реальних труднощів аж до конфліктів; використання прихованих резервів, їх мобілізація [173]. На думку О. Катеруша, однією з переваг ділової гри є те, що в процесі її застосування кожен із учасників одні й ті самі питання вирішує з огляду на свої індивідуальні позиції. Разом з тим під впливом об'єктивних закономірностей вони змушені шукати єдине рішення [93, с. 55].

При вивченні зазначеної вище теми, на наш погляд, доцільно було застосовувати такі різновиди ділової гри як імітаційна гра та комплексна гра. Перевагою такого вибору є те, що під час застосування подібних ігор студент не тільки відпрацьовує в межах своєї ролі, але й до цього майбутні учителі можуть активно долучатись при моделюванні певної діяльності чи ситуації.

Важливою умовою організації і проведення ділової гри (комплексної гри) було розподілення майбутніх учителів у мікрогрупи (по 5 студентів) та розподілення їх за ролями (як за бажанням студентів розподіляти ролі певної особи

так й в разі потреби за допомогою викладача). Студентам пропонувались наступні ролі: вчителя основ здоров'я, вчителя фізичної культури, лікаря, директора школи, заступника директора з вихованої роботи, й безпосередньо самого підлітка.

Вибір ролей обумовлювався їх безпосередньою, або опосередкованою причетністю до вивчаємих питань серед яких: визначення доцільності застосування підлітками оздоровчих технологій спрямованих на фізичний аспект здоров'я у позакласний час; окреслення можливостей засвоєння учнями оздоровчих технологій у процесі позакласної роботи; особливості вивчення та практичне виконання оздоровчих технологій у позакласній роботі; місце оздоровчої роботи у контексті оволодіння підлітками оздоровчими технологіями; особливості розробки та організації оздоровчої роботи з підлітками та інші. Так, вчитель фізичного виховання спираючись на власний досвід організації та проведення спортивно-масової роботи може запропонувати своє бачення та пропозиції до вирішення поставленої проблеми. Лікар має переконатись у доцільності застосування тих чи інших оздоровчих технологій, особливо тих, що спрямовані на фізичний аспект здоров'я. Заступник директора з вихованої роботи також та безпосередньо сам директор оцінюють потребу у подібних заходах, відповідність їх побудови тощо. Важливе місце відігравала роль підлітка. Виконуючу цю роль студент ставить себе на місце учня й відповідно визначає на скільки цікавою буде участь у пропонуємих заходах.

Таким чином, кожна з мікрогруп отримувала індивідуальне завдання, розгляд якого в певній послідовності протягом заняття дозволяло розглянути всі аспекти вивчаємої теми заняття. Важливим було також обговорення пропозицій від кожної мікро групи іншими малими групами. Це дозволяло підтримувати активність студентів протягом всього заняття, а також висвітлювати власне бачення відповідно своє ролі, або навіть ролі іншого учасника комплексної гри. У проведення зазначеної гри можна також залучати експертів (найкращих студентів) які в кінці заняття визначали мікро групу яка краще усіх справила з поставленим завданням.

Проведене заняття за допомогою ділової гри (комплексної гри) дозволяло запропонувати студентам наступні творчі завдання для самостійної роботи: розробити фрагмент оздоровчої роботи для учнів основної школи; запропонувати власний варіант заохочення підлітків до виконання оздоровчих технологій у процесі позакласної роботи. Таке завдання, не зважаючи на його складність, відіграло важливе значення у підготовці майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи підлітків. Студенти вивчаючи додаткову тему предмета мали не тільки визначити можливість та значущість застосування оздоровчих технологій, що впливають на фізичний аспект здоров'я у процесі позакласної роботи, але й отримати певні уміння стосовно проектування оздоровчої роботи з підлітками. До виконання такої роботи потрібно відноситись вкрай відповідально, оскільки сама організація оздоровчої роботи ще не забезпечує оздоровлення учнів. Відомо, що підлітки не завжди охоче виконують оздоровчі технології. Саме тому організовувати оздоровчу роботу потрібно таким чином, щоб школярі виконували оздоровчі технології з задоволенням й кожного разу чекали нового позакласного заняття. Це є не легким завданням для вчителя й потребує прояву творчості, пошуку нових підходів до заохочення учнів виконувати оздоровчі технології, а також здійснювати оздоровчу роботу цікавою та корисною для здоров'я. Таким чином, здійснення на практиці оздоровчих технологій (у позакласній діяльності) вимагає з боку вчителя відповідної підготовленості. У зв'язку з цим, перед студентами поставало завдання розробити фрагмент оздоровчої роботи для учнів основної школи, а також запропонувати власний варіант заохочення підлітків до виконання оздоровчих технологій у процесі позакласної роботи.

Не менш важливу роль у підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності в сфері виховання здорових школярів відіграв розгляд питання особливості формування духовного та психічного аспектів здоров'я підлітків з відхиленнями у стані здоров'я, що входило до додаткової теми „Особливості підбору оздоровчих технологій при різних захворюваннях

учнів та їх застосування у позакласній діяльності” навчального предмету „Організація оздоровчої роботи в спеціальній медичній групі”. Наведемо фрагмент заняття у вигляді круглого столу при розгляді другого питання зазначеної вище теми. Головною ознакою круглого столу, на думку О. Січкарук, є наявність заздалегідь визначеної теми та питань для обговорення. При цьому обов'язковою умовою участі у круглому столі є ґрунтовна попередня підготовка його учасників. У процесі обговорення, бесіда може легко переходити у дискусію і навпаки [173].

Викладач ставив перед студентами запитання „Шановні студенти, скажіть, будь ласка, чи існують на ваш погляд певні особливості стосовно формування духовного та психічного аспектів здоров'я підлітків з відхиленнями у стані здоров'я?” Поставлене запитання спонукало студентів до наступних відповідей: Роман Д. „Так, звичайно! На мою думку, це пов'язано з тим, що учні підліткового віку можуть дуже вразливо ставитись до образ та зауважень від своїх однолітків, вчителів будь кого. Наявність захворювань певним чином обмежує учнів. Так, наприклад, хлопці яким заборонено відвідувати заняття з фізичної культури, або якщо їм не рекомендується займатись у спортивних секціях з боротьби, боксу, Східних одноборств, або футболу, баскетболу тощо можуть відчувати себе слабшими порівняно з тими школярами які мають таку можливість (школяри основної групи, яким дозволяється та навіть рекомендується відвідувати спортивні секції. Тим більше, що саме в цьому віці, як ми розбирали раніше притаманне прагнення до лідерства окремих підлітків, що частіше відбувається переважно за рахунок приниження слабших однолітків. У зв'язку з цим, підлітки з ослабленим здоров'ям можуть відчувати свою нікчемність, обділеність тощо. Тому й формування духовного та психічного аспектів здоров'я вимагає урахування цих особливостей”.

Продовжила обговорення поставленого запитання Аліна К. „В цілому я згодна, але я не розумію чому Роман Д. нічого не сказав про дівчат віднесених до спеціальної медичної групи. Так, дійсно сила дівчатам

непотрібна як хлопцям, але ж не слід забувати, що для дівчат не менше значення має їхня врода, фігура, привабливість в цілому. На мою думку будь які відхилення у стані здоров'я з підліткового віці також можуть негативно позначатись на настрої дівчини її впевненості в собі і т.д. Тому, я вважаю, що для дівчат цього віку не менш важливо враховувати які саме вони будуть обрані підходи щодо формування зазначених вище аспектів здоров'я". Після того як викладач вислухав усі думки студентів до них ставилось наступне питання: „Скажіть буд ласка, а які особливості можна виокремити у формуванні духовного та психічного аспектів здоров'я для учнів спеціальної медичної групи". В залежності від відповідей студентів які часто переходили в дискусію викладач ставив наступне питання намагаючись таким чином, спрямовувати думки студентів до розкриття всіх тонкощів питання.

З метою закріплення засвоєного на занятті питання перед студентами ставились індивідуальні завдання для самостійної роботи. Перше завдання полягало у визначенні найбільш сприятливих оздоровчих технологій, що впливають на фізичний аспект здоров'я при конкретному діагнозі (для кожного студента окремо) з зазначенням етіології захворювання, стадії протікання, частоти загострень, способу життя учня і т.д. Подібним чином надавалось друге завдання яке полягало у визначенні найбільш доцільних оздоровчих технологій для психічного та духовного аспекту здоров'я в залежності від конкретного завдання (а саме при наявності в учнів частих депресій, чи психічних розладів, чи частих змінах настрою, чи духовного спустошення, чи втрати сенсу життя тощо).

Виконання першого завдання вимагало від студента глибокого аналізу поставленого перед майбутніми учителями завдання. Так, кожному студентові пропонувалось окреме завдання. При цьому кожному студентові потрібно було не тільки підібрати оздоровчі технології для фізичного аспекту здоров'я з урахування вказаного конкретного діагнозу, але враховуючи його стадію, етіологію, характер протікання, частоту загострень, індивідуальні особливості тощо. Звичайно, призначення оздоровчих технологій школярам з

урахуванням діагнозу захворювання повинен назначати кваліфікований лікар. На нашу думку, вчитель основ здоров'я також має володіти мінімальними знаннями у зазначеному напрямку, хоча при цьому повинен обов'язково дотримуватись тих порад які назначає лікар конкретному учню. Вчитель основ здоров'я має уважно ставитись до призначень лікаря у контексті оздоровчих технологій для підлітка віднесеного до спеціальної медичної групи. При цьому мова жодним разом не йде про сумніви призначених оздоровчих технологій лікарем. Переважно це стосується знань особливостей застосування оздоровчих технологій при тому чи іншому захворювання. Вчитель основ здоров'я та лікар повинні співпрацювати в синергії один з одним допомагаючи один одному. Так, лікар звичайно краще знає особливості захворювання й відповідно може більш прицільно назначати необхідні оздоровчі технології. Натомість вчитель основ здоров'я краще знає кожного учня, його індивідуальні особливості, а також більш глибоше розуміється на деяких оздоровчих технологіях (в тому числі оздоровчих системах Сходу) та особливостях їх застосування. Надане студентам завдання для самостійної роботи у контексті підбору оздоровчих технологій для учнів з конкретним діагнозом було достатньо важливим для майбутніх учителів основ здоров'я, оскільки це дозволяло їм наблизитись до майбутньої професійної діяльності стосовно сприяння відновленню формування та зміцнення підлітками власного здоров'я.

Враховуючи те, що в учнів з ослабленим здоров'ям, особливо в підлітковому віці можуть спостерігатись часті зміни настрою, депресивні стани психічні розлади, духовне спустошення тощо для нас важливо було, щоб майбутні учителі основ здоров'я вміли не тільки помічати ці стани у підлітків, але й вміти підбирати найбільш доцільні оздоровчі технології, що впливають на психічний та духовний аспект здоров'я. Як і в попередньому випадку, вчитель основ здоров'я спрямовуючи зусилля на формування та відновлення психічного та духовного здоров'я має вести тісну співпрацю зі шкільним психологом. Саме обоюдна робота вчителя та психолога дозволять

більш ефективно впливати на формування психічного здоров'я підлітка. Разом з тим, вчитель основ здоров'я повинен добре орієнтуватись у психологічних особливостях учнів підліткового віку та підбирати відповідні підходи до формування духовного та психічного аспектів здоров'я.

Наведемо приклади індивідуального завдання для самостійної роботи студентів. Завдання для студентки (Світлани Ш.). „В учня шостого класу (Дмитра) протягом тижня спостерігаються часті зміни настрою. При цьому на уроках почали виникати часті сперечання з вчителем, без відповідних на те приводів. Відомо, що Дмитро також почав конфліктувати з однолітками. Іноді виникають суперечки з батьками, які на відповідну поведінку відреагували покаранням, а саме заборону грати за комп'ютером. Відомо, також, що поведінка Дмитра не пов'язана зі зміною відношення до нього з боку батьків, вчителів та однолітків. Будь ласка спробуйте з'ясувати причину вищезазначеної поведінки Дмитра та відповідно до цього запропонуйте шляхи вирішення цієї проблеми”.

Завдання для студентки Олена Л. „До вас як до вчителя основ здоров'я з особистою розмовою звернулась (Катерина) учениця восьмого класу з проханням допомогти їй розібратися стосовно змін які виникли в неї останнім часом відносно зміни погляду на навколишній світ. Відомо, що (Катерина) схильна до депресій, які особливо проявляються після загострення захворювання. У Катерини також можна відмітити суттєве заниження самооцінки, що відбивається у ствердженні нею, що вона не вродлива, має відхилення у стані здоров'я й відповідно не може подобатись хлопцям. Останнім часом у Катерини можна спостерігати деяке знецінення сенсу життя тощо”. Поставлене завдання для Олени є достатньо складним й вимагало від майбутнього вчителя ретельного аналізу змін у світогляді дівчини й відповідної підтримки та поради стосовно виходу з подібного стану. Слід відзначити складність поставлених індивідуальних завдань перед студентами, оскільки інші завдання хоча й були дещо легшими та все ж вирішення їх вимагало від студента зосередженості, аналізу літератури де

зазначаються окремі аспекти її розв'язання, уважності, та прояву необхідних ціннісних й професійних якостей.

Наведене завдання для Олени, є особливо складним оскільки стосується не тільки певної поради яка б сприяла підвищенню самооцінки, життєрадісності та погляду позитивного на навколишній світ. Важливим є уважно поставитись до школяра(ки) що потребують подібної допомога, для відчуття ним турботи, розуміння, підтримки старшого товариша в особі вчителя. При цьому вчитель основ здоров'я повинен особливу увагу приділяти таким підліткам у процесі позакласної роботи. Слідкувати за їх поведінкою, можливо (якщо в цьому є потреба та адекватність батьків до подібної ситуації) поговорити з батьками дитини, попросити з їх боку відповідної підтримки та уважного ставлення до власної дитини, а саме більше проводити з нею часу (ходити на прогулянки, в ліс, в театр тощо), більше спілкуватись відносно життєвих питань, не скупитись на комплементи(вродлива, гарна, добра помічниця і т.д.).

Важливим також, для нас було щоб студенти розуміли всю відповідальність покладену на них у розв'язанні подібних питань. Відчувати, що від них багато в чому залежатиме яким виросте теперішній підліток, буде він закомплексований, зневірений у собі, з відсутністю бажання реалізувати себе у житті (в разі недооцінки вчителем потреби у допомозі при вищевказаній ситуації), або навпаки якщо школяр буде життєрадісний, повірить у власні сили, в добро іншої людини, сам прагнучиме допомагати іншим тощо (в разі відповідного відношення до школяра та його проблем). Не зважаючи на складність поставлених перед студентами завдань слід відзначити їх значущість у професійному становленні у контексті формування в підлітків високого рівня культури здоров'я в умовах позакласної діяльності.

Для підвищення ефективності у засвоєнні студентами питань за темою „Формування психічного аспекту здоров'я підлітків у позанавчальний час” використовувались такі методи навчання як лекція з розробкою конкретної

ситуації, лекція прес-конференція. Наведемо фрагмент заняття з застосуванням методу „Лекція з розробкою конкретної ситуації”. Слід зазначити, що суть методу полягає в акцентуванні уваги студентів на конкретних епізодах з відповідним їх аналізом. Так, розкриваючи питання особливостей навчання школярів стосовно застосування оздоровчих технологій, викладач наводив приклади, які можуть виникати в процесі майбутньої професійної діяльності теперішніх студентів. Наприклад, „Підлітки (учні 7 класу) знайомляться з оздоровчими технологіями, спрямованими на психічний аспект здоров'я (аутогенне тренування). Один з учнів (умовно, Толік) з нерозумінням ставиться до вказаної оздоровчої технології, наголошує на її безглузді та непотрібності, оскільки він є достатньо врівноваженою особистістю, а до того ж школяр сумнівається у тому, що проговорення окремих слів може позитивно впливати на психічний стан людини, оздоровлюючи її та тим більше сприяючи відновленню після певних захворювань. Вчитель при цьому намагається наполегливо переконувати учня у протилежному. Після чого робить йому зауваження, що він заважає усім учням знайомитись з зазначеною вище оздоровчою технологією. Розмова поступово переходить в суперечку з незначним підвищенням тону з боку вчителя”.

Після того, як перед студентами була наведена окрема (умовна) ситуація, перед ними поставало завдання проаналізувати дії учня, вчителя та ситуації в цілому. Наведемо приклади аналізу запропонованої ситуації студентами: Ігорь К.: „Вважаю, що подібна поведінка з боку підлітка цілком можлива, оскільки він може вперше чути про подібну оздоровчу технологію й відповідно сумніватись в її ефективності. Тим більше, що це підлітковий вік й школяр може просто соромитись відповідно її засвоєння при однокласниках. На мою думку поведінка (Толика) може також пояснюватись відповідними психологічними змінами в цьому віці й таким чином він міг просто намагатись привернути до себе увагу з боку однокласників або, навіть, дівчат. Між тим я не зовсім підтримую поведінку вчителя, який не

проявив достатньої уваги до думки учня. На мій погляд, вчителю потрібно було не доводити учневі у підвищеному тоні важливість оздоровчих технологій, а, навпаки, демонструючи повагу та розуміння стосовно думки підлітка, перевести розмову у русло дискусії з усім класом й потім обережно та ненав'язливо виправити помилки у висловленнях учнів. При цьому потрібно це робити таким чином, щоб не образити учнів, які висловили своє бачення на зазначену ситуацію”.

Даша: „В цілому я погоджуюсь з Ігорем: поведінку (Толика) можна виправдати та ніяким чином її не можна засуджувати. Вчителеві слід було пояснити, що оздоровчі технології є корисними, але робити це більш коректно. Взагалі я вважаю, що висловлення учня не були випадковими. Напевно, вчитель не дуже добре роз'яснив користь аутогенного тренування для кожної людини, навіть якщо вона психічно врівноважена. Можливо, вчитель недостатньо врахував вік учнів при викладанні проблеми”.

Після того як всі бажаючі студенти мали можливість проаналізувати запропоновану ситуацію викладач підсумував висловлення студентів, намагаючись, щоб з вказаного прикладу майбутні вчителі зробили правильні висновки. Таким чином, зазначений метод дозволяє студентам глибше зануритись в розгляд вищевказаного питання та теми в цілому.

Закріплювалось вивчення теми творчими завданнями для самостійної роботи студентів. Так, одним із завдань було визначити та обґрунтувати найбільш доцільні форми позакласної роботи у контексті розширення в учнів знань стосовно формування власного психічного здоров'я.

Зазначимо, що майбутні вчителі при вивченні навчального предмету „Педагогіка” та „Основи педагогічної майстерності” – знайомились з основними формами позакласної роботи. Отже, спираючись на базові знання стосовно форм позакласної роботи студенти намагались вибрати найбільш зручніші на їх погляд у контексті формуванні психічного здоров'я підлітків у позакласний час.

Наступним, більш складним завданням для самостійної роботи студентів поставало розробити план-сценарій заходу спрямованого на розширень в учнів знань щодо збереження та зміцнення психічного аспекту здоров'я. Студенти намагались реалізувати запропоновані раніше пропозиції стосовно вибору найбільш зручніших форм позакласної роботи на практиці. Такий підхід дозволяв майбутнім учителям не тільки переконатись у правильності (або неправильності) обраних форм, але й отримувати необхідну практику у зазначеному контексті.

Важливе місце у підготовці майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учням основної школи набувало отримання студентами певних умінь та досвіду стосовно розробки заходів спрямованих на формування духовного здоров'я учнями основної школи у процесі позакласної роботи. Саме тому на практичному (семінарському) занятті за темою „Формування духовного здоров'я підлітків у позакласній діяльності” студенти вирішували поставлені перед ними завдання. Одне з завдань для розподілених студентів на мікрогрупи полягало у розробці гри яка б дозволяла підліткам ще ближче познайомитись з власним духовним світом. Наведемо приклад виконаного завдання однією з мікрогруп. Гра під назвою „Чи все ти про себе знаєш?”. За сценарієм школярі сідають по колу, їм пропонуються орієнтовані варіанти питань які вони задають на вибір комусь зі своїх однолітків. Серед таких питань можуть бути наступні: „Як ти будиш поводити себе якщо ти раптово опинився на безлюдному острові?”; „Як ти відчуваєш себе коли тебе хвалять?”; „Чи можеш ти відноситись до свого однолітка з повагою якщо він(вона) тебе ображає?”; „Якщо тобі не подобається хтось в класі, а він(вона) врятує тобі життя, чи будеш ти завжди про це пам'ятати?”; „Яка подія у твоєму житті могла б змінити твій світогляд на краще?”; „Які риси ти хотів би(хотіла б) змінити у собі?”; „Чи зміг би ти допомогти людині яка тобі не подобається якщо вона цього буде потребувати?”; „Чи готовий ти пожертвувати чимось важливим заради іншої людини?” та інші.

Після того як відповідь школяр якому було поставлене питання, інші підлітки можуть також відповісти на поставлене питання. Наступне питання задає той хто останній відповів на попереднє питання. Головне для вчителя щоб атмосфера була ненапруженою. У разі якщо школяр якому було поставлене питання відмовляється відповідати, відповісти мав той хто задавав питання.

Перед початком гри учнів вчитель просить уважно спостерігати за собою. Наприкінці гри вчитель запитує, що учні помітили в собі нового доброго, або навпаки. На студентів, якщо хтось з підлітків навіть відмовиться відповідати на поставлене йому питання він може замислитись над цими питаннями вдома, що також добре для самопізнання.

Звичайно така гра має як позитивні сторони так і свої недоліки. Про що обговорювалось мікрогрупами після представлення подібних ігор, або заходів. Головне ж це те, що студенти не тільки проявляли креативність стосовно пошуку нових ігор чи заходів, що тим чи іншим чином впливають на засвоєння оздоровчих технологій у процесі позакласної роботи, але й вчилися аналізувати їх, вибирати найкраще, що у свою чергу дозволить застосовувати набуте у майбутній професійній діяльності.

Продовженням теми було виконання самостійної роботи, що складалася з творчих завдань серед яких: представити власний варіант озброєння учнів знаннями з застосування будь яких оздоровчих технологій спрямованих на формування духовного аспекту здоров'я у процесі позакласної діяльності; розробити план-конспект проведення позакласного заняття яке передбачає застосування учнями на практиці оздоровчих технологій спрямованих на духовний аспект здоров'я.

Вивчення теми „Формування культури здоров'я учнів у процесі позакласної роботи”, яка додатково вивчалась в рамках навчального предмету „Педагогіка здоров'я” рекомендувалось за допомогою таких методів навчання як: проблемна лекція, лекція з заздалегідь запланованими помилками. Наведемо фрагмент заняття з застосуванням методу „проблемна

лекція» на прикладі питання „Особливості співпраці з батьками щодо формування культури здоров'я школярів”, що входить до вищевказаної теми.

Проблемне навчання спирається на метод інтелектуального спонукання, коли студент виступає у ролі дослідника, творця. Проблемна лекція у цьому випадку – лише один з методів проблемного навчання, побудований на використанні певних його категорій. Категорії проблемного навчання – це проблемне запитання, проблема, проблемні завдання, проблемна ситуація [173]. Враховуючи специфіку вивчаємого питання, на наш погляд, доречно було застосовувати проблемне запитання. На думку О. Січкарук, ознакою проблемного запитання є прихована суперечність. Вона відкриває можливість отримання не однотипних відповідей, при цьому тут немає готової схеми вирішення проблеми й відповідно пропонується самостійний аналіз ситуації [173]. Розглядаючи вищезазначене питання (додаткової теми) перед студентами по черзі вились проблемні запитання. Одним з перших запитань було наступне: „Скажіть будь ласка, що покладено в основу співпраці учителя основ здоров'я з батьками у контексті формування культури здоров'я учнів?”. Наведемо одну з відповідей на прикладі студентки Тетяни Є.: „На мою думку, в основу співпраці з батьками до зазначеного питання покладено вміння вчителя допомогти батькам стосовно прищеплення дітям навичок здорового способу життя. Справа в тому, що, в сім'ях дітям, нажаль, не завжди роз'яснюють необхідність ведення здорового способу життя. Хоча роль батьків у цьому сенсі достатньо велика. Я вважаю, що це пов'язано не тільки з занятістю більшості батьків, знесиленні після праці тощо, але й у зв'язку з тим, що значна кількість батьків не володіють достатніми знаннями й не повною мірою розуміють важливість здорового способу життя для дитини. Подібна недооцінка батьків необхідності самооздоровлення дітей призводить до того, що більшість з них багато часу проводять за комп'ютером який шкодить їх здоров'ю”. Висловлення Тетяни Є. сприяло залученню інших студентів до дискусії. Обговоривши питання, а також враховуючи зміст дискусії викладач ставив перед майбутніми учителями наступне проблемне питання „В чому

повинна виражатись допомога вчителя основ здоров'я батькам стосовно залучення дітей до здорового способу життя?”.

Наведемо одну з відповідей студентів на прикладі Романа „Враховуючи, що значна частина батьків не тільки не турбуються про власне здоров'я, але й відповідно про здоров'я свої дітей з власних спостережень я можу зробити висновок, що самі батьки часто не володіють достатнім обсягом знань та відповідних умінь стосовно формування та зміцнення здоров'я взагалі. Що ж стосується дітей, то переважно батьки озброєнні мінімальними знаннями щодо попередження захворювань які вони отримують від педіатрів. Звичайно я не бачу в цьому чогось поганого, навпаки, але ж важливо знати не тільки про те як попереджувати виникнення захворювань, або які виконувати дії при перших проявах захворювання, а й володіти знаннями стосовно зміцнення здоров'я дітей в усіх його аспектах. Якщо мова йде про попередження захворювань то не слід забувати й про уникнення не правильного виховання яке часто призводить до психічних розладів дитини, або проявів з боку дітей жорстокості до тварин та навіть людей. Отже, необхідно перш за все допомагати батькам стосовно поповнення необхідних знань з питань виховання здорової дитини”.

Олег Н. „Я хотів би наголосити на дещо іншому. Так, Роман Д. говорив про важливість ролі батьків стосовно зміцнення здоров'я дітей у сім'ї й необхідність володіти відповідними знаннями у цьому напрямку. Тут слід погодитись. Але ж давайте згадаємо, статистичні дані про які ми вже говорили раніше, що значна частина дітей вперше коштують алкогольні напої саме у сім'ї, тобто батьки не тільки не наголошують на потребі здорового способу життя, але й самі залучають власних дітей до пияцтва, іноді навіть паління. Тому, намагаючись допомогти батькам у вихованні здорових дітей слід по-перше з'ясувати, як взагалі відбувається виховання дітей у сім'ї, наскільки самі ж батьки шкодять здоров'ю власних дітей, до речі сюди можна віднести й те, що батьки можуть годинами поспіль дозволяти дітям грати за комп'ютером, аби вони їм тільки не заважали.

Таким чином, якщо в сім'ї є місце подібної поведінки хоча б одного з батьків слід перш за все в коректній та доброзичливій формі розповісти їм про всю відповідальність за подібні дії”.

Далі по черзі перед студентами ставились наступні запитання: „Чи має значення приклад батьків у формуванні культури здоров'я власних дітей?”; „Як переконати батьків у значущості власного прикладу щодо формування культури здоров'я дитини?” і т.д. Саме у діалозі зі студентами, шляхом запитань та підказок викладач має змогу спрямувати думку студентів на пошук та виділення самої проблеми, нагадати їм про наявні в них знання, які необхідно використати для пошуку шляхів вирішення проблеми, звернути увагу на матеріал лекції, що був даний студентам перед постановкою проблемного запитання. Тим самим викладач активізує інтелектуальний процес, пам'ять студентів, спрямовує їх на встановлення нових логічних зв'язків між відомим та новим матеріалом, одночасно надаючи можливість студентам самим шукати шляхи вирішення проблеми. Він виступає у ролі „довідника” недостатніх знань, консультанта, критика, але не вказує на правильний або неправильний шлях пошуків, залишаючи за студентом право на рішення, висновки. Отже, відповідь на проблемне запитання народжується у спільних пошуках, в активному діалозі, що сприяє усвідомленому засвоєнню, виробленню нових знань, а також надає приклад використання цих знань у реальному пошуку рішення проблеми [173].

До творчих завдань для самостійної роботи студентів з вивчаємої теми належали наступні: визначити особливості співпраці з батьками стосовно формування духовного аспекту здоров'я у сім'ї; здійснити дослідження стану сформованості культури здоров'я власної родини (братів, сестер, батьків, можливо друзів). Як зазначалось раніше (параг. 2.2.) у процесі вивчення предмету „Методика викладання основ здоров'я” студенти експериментальної групи знайомились з темою „Застосування інтерактивних форм і методів у процесі позакласної роботи з підлітками”. На лекційному занятті при вивченні зазначеної теми, на наш погляд, доцільно було

застосовувати такі інтерактивні методи навчання як: лекція в двох та лекція з розбором конкретної ситуації та інші.

Наведемо приклад лекційного заняття (з власного досвіду) з застосуванням інтерактивного методу „лекція вдвох” умовно позначаючи викладачів (викладач „А”; викладач „Б”) де викладач „А” є дійсним викладачем дисципліни, а викладач „Б” є автором дисертаційного дослідження. В даному випадку викладач „Б” відігравав позицію теоретика, а викладач „А” займав позицію практика. Відомо, що теорія не рідко відрізняється від практики. У зв’язку з цим студенти аналізуючи погляди обох викладачів відповідно питання, що обговорюється залучались до навчального процесу.

Після того як викладачі висловили власні думки стосовно визначення ефективних форм і методів формування культури здоров’я підлітків у позакласній діяльності, викладач „А” просив студентів визначити власні позиції відповідно зазначеного питання при цьому майбутні учителі могли не тільки схилитись до тієї чи іншої позиції в конкретному фрагменті обговорення, але взагалі не погодитись з обома викладача навівши та обґрунтувавши власну думку. Зазначимо, що такий варіант участі студентів стосовно вивчаємої проблеми жодним разом не засуджувався, навпаки викладачі закликали майбутніх учителів до висловлення власних думок. Такий підхід мав як плюси так і мінуси. До плюсів ми відносили те, що студент відстоювавши власну позицію, не просто пасивно спостерігав за обміном думками викладачів, а критично ставився до їх суджень, при цьому підходив до почутого не тільки критично, але й творчо, оскільки пропонував власний варіант вирішення зазначеної проблеми.

До мінусів можна віднести те, що студенти висловлюючи власні думки нерідко були недостатньо критичні до власної позиції (наприклад у контексті підбору методів навчання у формуванні культури здоров’я підлітків у позакласній діяльності) яка могла бути не зовсім вірною. В такому разі, що б подібні висловлення не заплутували інших студентів викладачі дуже

коректно та делікатно намагались разом зі виступаючим студентом та іншими майбутніми учителями проаналізувати висловлену пропозицію виявивши наявні помилки. Зазначимо, що викладачі намагались робити зазначене таким чином, що б це не впливало на зменшення бажання у студента в майбутньому пропонувати власне бачення вирішення будь якого питання. Саме викладачі дякували студенту(кі) за власну думку й закликали інших майбутніх учителів до активної участі та творчого пошуку стосовно вирішення поставленої проблеми.

Викладання вищезазначеної теми при застосуванні методу „Лекція в двох” можливе й у інший спосіб де викладач „А” займає правильну позицію, а викладач „Б” (навмисно) пропонує не вірний підхід до підбору тих чи інших інтерактивних методів. Таким чином, подібна дискусія між викладачами також може привертати увагу студентів й таким чином залучати їх до ретельного аналізу почутого, що у свою чергу сприятиме підвищенню ефективності засвоєння майбутніми учителями вищевказаної теми заняття.

На семінарському занятті (яке відбувалось до виходу майбутніх учителів на педагогічну практику) ми прагнули, щоб кожен студент спробував себе в ролі вчителя у процесі проведення фрагменту позакласного роботи з заздалегідь обраними інтерактивними методами навчання. Враховуючи те, що кількість занять на відведену (додаткову) тему було обмежене, вкрай важливо було задіяти одночасно всіх студентів за допомогою роботи в колективних групах (мікрогрупах). Після того як майбутні учителі на теоретичному рівні ознайомились з особливостями застосування інтерактивних методів у процесі позакласної діяльності на виконання в дома кожна з колективних груп (до складу якої входило від 4-6 студентів) отримала індивідуальні творчі завдання. Наведемо приклад деяких з них: визначить найбільш ефективні форми і методи стосовно озброєння підлітків у позакласний час знаннями зі шкідливості паління; підберіть найбільш ефективні форми і методи при статевому вихованні підлітків;

визначить найбільш ефективні форми і методи у навчанні підлітків основам самопізнання і т.д.

Надання кожній колективній групі студентів творчого завдання вимагало від них наполегливості та єдності. Важливо зауважити, що майбутні учителі повинні визначати найбільш ефективні форми і методи при виконанні отриманого завдання, але й розробити план-сценарій який передбачає розкриття особливостей застосування підібраних майбутнім учителем форм і методів, чітке обґрунтування обраних студентами інтерактивних форм і методів та доведення цього на практиці (на прикладі своїх однокласників).

Після того як студенти проводили фрагмент виконання отриманого завдання зі своєю колективною групою (що може здійснюватись кожним студентом по черзі, продовжуючи один одного), іншими колективними групами групі здійснювалось обговорення виправданості підібраних форм і методів. При цьому важливо щоб у обговоренні приймали участь якомога більше студентів. Слід зазначити, що головне завдання при аналізі виконаного конкретним студентами творчого завдання полягало не у критиці, а знайдені пошуку найбільш оптимальних шляхів застосування інтерактивних форм і методів при досягненні поставленої мети. Такий аналіз дозволяв кожному студенту заглиблюватись не тільки стосовно виконання власного завдання, але й завдань інших студентів, що у свою чергу розширювали перед майбутніми учителями кількість прикладів застосування інтерактивних методів навчання при формуванні культури здоров'я учнів.

Підсумовуючи вищезазначене слід відзначити, що важливе місце у підготовці майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи відіграє застосування інтерактивних методів навчання (лекція-бесіда, лекція-діалог, дискусія, аналіз конкретної ситуації, метод кейсу, мозкова атака, проблемна лекція, лекція прес-конференція, лекція з заздалегідь запланованими помилками, ділова гра та ін.) які

застосовуються як найбільш доцільні з урахуванням специфіки кожної конкретної теми та відповідних її завдань.

Суттєве значення у більш якісному засвоєнні та закріпленні набутих (при вивченні впроваджених додаткових тем) знань та умінь у контексті формування культури здоров'я школярів в процесі позакласної роботи відіграє самостійна робота побудована на основі виконання завдань переважно творчого спрямування, що у свою чергу спонукає студентів до активної роботи та сприяє отриманню необхідного досвіду:

Таким чином, підводячи підсумки зазначеного в даному підрозділі можемо зробити такі висновки:

– підбір інтерактивних форм і методів відбувається, по-перше, на основі специфіки впроваджуваного до кожної окремої дисципліни задіяної у експерименті навчального (додаткового) матеріалу, що дозволяє якомога глибше розкрити його зміст, сприяє більш повноцінному засвоєнню студентами; по-друге, дозволяє перенести отриманні знання та уміння на практиці. При засвоєнні додаткового навчального матеріалу найбільш часто застосовувались наступні методи навчання: лекція-бесіда, лекція-діалог, дискусія, аналіз конкретної ситуації, метод кейсу, мозкова атака, проблемна лекція, лекція прес-конференція, лекція з заздалегідь запланованими помилками, ділова гра та інші. З метою посилення активності студентів на заняттях та більш якісного засвоєння знань й отримання відповідних умінь окремі заняття (враховуючи специфіку вивчаємого додаткового матеріалу) проводяться за допомогою розділення студентів на (малі групи) мікрогрупи.

– самостійна робота студентів відповідно вивчаємих тем додаткового матеріалу передбачає переважно творчі завдання, що у свою чергу спонукають студента до вирішення поставленої перед ним проблеми, розвитку творчих здібностей та поступового долучення до науково-дослідної роботи у контексті формування культури здоров'я учнів основної школи у процесі позакласної роботи, а також підвищення рівня власної культури здоров'я.

2.4. Експериментальна перевірка педагогічних умов фахової підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з підлітками

Одним з важливих завдань дисертаційної роботи було визначення стану професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи. Досліджуючи стан готовності студентів до майбутньої професійної діяльності за окресленими вище критеріями (параграф 1.2.) перш за все для нас важливо було визначити наскільки споріднені контрольна та експериментальна групи на вихідному етапі педагогічного експерименту. Експеримент відбувався на базі вищих навчальних закладів у яких здійснюється підготовка майбутніх учителів основ здоров'я, а саме на базі Інституту фізичного виховання і спорту ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Донецького державного інституту здоров'я, фізичного виховання і спорту Національного університету фізичного виховання і спорту України, ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” (м. Слов'янськ). Всього експериментальним дослідженням було охоплено 418 студентів спеціальності „Здоров'я людини” (207 студентів контрольної групи та 211 студентів експериментальної групи).

Готуючись до вступу на обрану спеціальність студенти в тій чи іншій мірі повинні мати певне уявлення про майбутню професію, а також наявну до неї спрямованість. У зв'язку з цим, визначення стану **психологічної готовності** відбувалось за такими показниками: наявність у майбутнього вчителя основ здоров'я стійкої мотивації до професійної діяльності щодо виховання всебічно розвинених та здорових школярів; прагнення використовувати потенціал позакласної роботи в сфері формування культури здоров'я учнів основної школи; формувати професійно-важливі якості – доброзичливість, демократичність.

Таким чином, визначаючи рівень психологічної готовності нам важливо було визначити наявність сформованості у майбутніх учителів мотивації до професійної діяльності щодо виховання всебічно розвинених та здорових школярів. Зазначений показник психологічної готовності студентів ми досліджували за допомогою розробленого тесту (додаток Б). Визначення рівнів готовності студентів до майбутньої професійної діяльності здійснювалось за такими показниками як низький (Н), середній (С), та високий (В). Так, за допомогою тестування (додаток Б), на початку першого курсу навчання у вищих навчальних закладах (вихідний контроль) було отримано наступні результати: лише 3,4 % студентів контрольної групи та 3,8 % майбутніх учителів основ здоров'я експериментальної групи мали високий рівень сформованості відповідної мотивації. До середнього рівня належало 28 % студентів контрольної та 29,4 % експериментальної групи. Й найбільша кількість студентів (68,6 % майбутніх учителів основ здоров'я контрольної групи та 66,8 % експериментальної групи) в супереч обраної спеціальності належним чином не проявляли цікавості та спрямованості до виховання всебічно розвинених та здорових школярів.

Як свідчить вищезазначене, на етапі вихідного контролю рівень сформованості у майбутніх учителів мотивації до професійної діяльності щодо виховання всебічно розвинених та здорових школярів між контрольною та експериментальною групами суттєво не відрізнялись. Разом з тим, протягом навчання (I-IV курси), рівні сформованості мотивації до позакласної роботи з підлітками в обох групах змінювались з поступовим нарощуванням переваги на користь студентів експериментальної групи, що демонструє табл. 2.2. Найбільш суттєві розбіжності між контрольною та експериментальною групою можна було спостерігати на етапі підсумкового контролю. Так, якщо на при кінці четвертого року навчання у вищих навчальних закладах в контрольній групі до високого рівня сформованості мотивації до виховання всебічно розвинених та здорових школярів належало 22,2 % студентів контрольної групи, то в експериментальній групі таких

студентів налічувалось більше ніж 43,6 %. Також можна відмітити значне зменшення кількості студентів експериментальної групи з низьким рівнем психологічної готовності за вказаним показником з 66,8 % на етапі вихідного контролю, до 7,6 % на етапі підсумкового контролю. Таким чином, зменшення кількості студентів експериментальної групи з низьким рівнем психологічної готовності стосовно зазначеного вище показника відбулося на 59,2 %. У контрольній групі на етапі підсумкового контролю налічувалось 29,5 % студентів з низьким рівнем сформованості мотивації до виховання всебічно розвинутих та здорових школярів, що на 21,9 % більше ніж в експериментальній групі.

Таблиця 2.2

**Вихідний, поточний та підсумковий рівні психологічної готовності
майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями
основної школи**

Етапи контролю	Рівні	Сформованість мотивації до виховання здорових учнів		Прагнення використання потенціалу позакласної роботи		Професійно ціннісні якості					
						Доброзичливість		Демократичність		ЗАГАЛОМ	
						КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Вихідний рівень	Н	68,6	66,8	69,6	67,3	44,9	45,1	48,8	49,8	58	57,3
	С	28	29,4	27,5	28,4	34,3	33,1	37,3	35,5	31,8	31,6
	В	3,4	3,8	2,9	4,3	20,8	21,8	13,9	14,7	10,2	11,1
I курс	Н	52,2	44,6	52,2	47,4	34,3	28,4	35,8	32,7	43,6	38,3
	С	37,2	42,1	35,2	37,9	38,2	40,8	44,4	47,4	38,8	42,1
	В	10,6	13,3	12,6	14,7	27,5	30,8	19,8	19,9	17,6	19,7
II курс	Н	42,5	25,6	44,4	25,6	27,5	19,4	30,4	26,1	36,2	24,2
	С	40,6	46,9	38,2	45,5	41,1	44,1	46,9	46,4	41,7	45,7
	В	16,9	27,5	17,4	28,9	31,4	36,5	22,7	27,5	22,1	30,1
III курс	Н	36,7	15,6	34,3	16,1	23,2	16,6	27,5	18,5	30,4	16,7
	С	41,6	48,8	42,5	46,9	44,4	43,6	49,3	45,9	44,5	46,3
	В	21,7	35,6	23,2	37	32,4	39,8	23,2	35,6	25,1	37
IV курс	Н	29,5	7,6	25,6	7,1	21,7	10,4	25,6	11,4	25,6	9,1
	С	48,3	48,8	48,3	48,3	44,5	46,9	52,7	48,8	48,5	48,2
	В	22,2	43,6	26,1	44,6	33,8	42,7	21,7	39,8	25,9	42,7

Важливим показником психологічної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи було також визначено прагнення у студентів можливості використання потенціалу позакласної роботи в сфері формування культури здоров'я учнів основної школи. В даному випадку для нас важливо було визначити не тільки бажання та зацікавленість майбутніх учителів у контексті організації у загальноосвітніх навчальних закладах позакласної роботи, але й спрямованість студентів до використання всіх можливостей позакласної роботи у напрямку виховання здорових підлітків.

За допомогою тестування (додаток В) на етапі вихідного контролю ми отримали такі результати: 27,5 % студентів контрольної групи та 28,4 % студентів експериментальної групи мали середній рівень відповідно спрямованості майбутніх учителів основ здоров'я до використання потенціалу позакласної роботи в сфері формування культури здоров'я учнів основної школи. Відмічались й такі студенти в обох групах які мали високий рівень у зазначеному вище напрямку. Разом з тим, слід зазначити, що таких студентів було встановлено досить обмежену кількість (2,9 % студентів контрольної групи та 4,3 % студентів експериментальної групи). Переважна ж більшість майбутніх учителів на етапі вихідного контролю мали низький рівень психологічної готовності за вказаним показником. З вищезазначеного видно, що на початку навчання студентів у вищих навчальних закладах рівні психологічної готовності за першим та другим показниками між контрольною та експериментальною групи майже не відрізнялись. Разом з тим, протягом навчання с першого по четвертий курс ми мали можливість спостерігати наявність певних розбіжностей між контрольною та експериментальною групами на користь останньої. Так, якщо першого року навчання такі розбіжності ще не були достатньо відчутними. То починаючи з другого року навчання ми мали спостерігати наступне: якщо в контрольній групі високого рівня спрямованості студентів до виховання здорових школярів в процесі позакласної роботи налічувалось 17,4 % то в

експериментальній групі таких студентів відмічалось 28,9 %, що на 11,5 вище, а ніж в контрольній групі.

Подібним чином, показники змінювались й на третьому та четвертому курсах навчання. Так, на етапі підсумкового контролю ми побачили наступне: 26,1 % студентів контрольної групи та 44,6 % студентів експериментальної групи сягнули високого рівня за вказаним показником. При цьому доцільно буде зазначити, що не тільки збільшилась кількість студентів експериментальної групи віднесених до високого рівня психологічної готовності (відповідно другого показника даного критерію) порівняно з контрольною, але й значно зменшилась кількість майбутніх учителів основ здоров'я які належали до низького рівня. Так, якщо в контрольній групі до низького рівня належало 25,6 % студентів, то в експериментальній групі таких студентів налічувалось лише 7,1 %.

Як зазначалось вище до психологічної готовності студентів ми також відносили, з нашої точки зору, найбільш важливі для вчителя основ здоров'я професійно-важливі якості (доброзичливість та демократичність,) у контексті організації і проведення позакласної з підлітками. Так, на етапі вихідного контролю (констатувальний експеримент), за допомогою тестування (додаток Д) ми отримали такі результати стосовно сформованості у студентів професійно-важливої якості „доброзичливість”: 20,8 % студентів контрольної групи та 21,8 % експериментальної групи мали високий прояв доброзичливості до навколишніх людей взагалі та до дітей зокрема. Разом з тим, мали місце й такі випадки коли студенти не мали достатнього доброзичливого налаштування, що відбивалось в не достатніх проявах уваги до навколишніх людей, майже відсутнє бажання зрозуміти особистість, допомогти їй у скрутному становищі тощо (44,9 % студентів контрольної групи та 46,9 % студентів експериментальної групи).

Навчання у вищих навчальних закладах, сприяло зменшенню кількості майбутніх учителів в контрольній та експериментальній групі які мають низький рівень сформованості такої професійно-важливої якості як

доброзичливість. Переважно показники змінювались в залежності від дисциплін з якими знайомились студенти на тому чи іншому курсі навчання, а також від того наскільки викладачі звертали увагу на прищеплення майбутнім учителям основ здоров'я любові, співчуття, доброти тощо.

На прикінці четвертого курсу навчання (підсумковий етап) до низького рівня психологічної готовності стосовно професійно-важливої якості „доброзичливість” належало 21,7 % студентів контрольної групи та ще менша кількість (10,4 %) студентів експериментальної групи. Відповідно зросли й кількісні показники щодо високого рівня психологічної готовності стосовно зазначеної вище якості. Так, у 33,8 % студентів контрольної групи та 42,7 % майбутніх учителів експериментальної групи відмічався високий рівень сформованості професійно-важливої якості – доброзичливість. Як бачимо, на етапі підсумкового контролю між контрольною та експериментальною групами можна спостерігати певні розбіжності на користь останньої.

Визначаючи наявність сформованості у студентів професійно-важливої якості „демократичність”, на початку вихідного контролю, що відбувалось за допомогою тесту (додаток Ж), було встановлено наступне: у 47,8 % контрольної групи та 49,8 % студентів експериментальної групи виявився низький рівень демократичності по відношенню до учнів. Деяко менша кількість майбутніх учителів (35,3 % студентів контрольної групи та 35,5 % студентів експериментальної групи) мали середній рівень сформованості зазначеної якості. Й лише 16,9 % студентів контрольної групи та 14,7 % студентів експериментальної групи показали високий рівень сформованості професійно-важливої якості – демократичність.

Отримані результати спонукали нас до активних дій стосовно зменшення кількості студентів у яких наявно низький рівень демократичності. Таким чином, починаючи з першого по четвертий курси в експериментальній групі викладачі прагнули при викладанні навчальних предметів взагалі, а також додаткових тем зокрема використовувати усі

можливості стосовно підвищення рівня демократичності у студентів в яких був зафіксований низький рівень стосовно цієї якості на етапі вихідного контролю. Як і в попередніх випадках переважно це відбувалось завдяки: по-перше, наведення яскравих прикладів зі шкільної практики стосовно переваг демократичного підходу у контексті позакласної роботи з підлітками взагалі та формування в них високого рівня культури здоров'я зокрема, по-друге, за допомогою впровадження в навчальний процес інтерактивних методів навчання ми намагались залучати студентів до бесід, дискусій, дебатів тощо, які тим чи іншим чином передбачають розгляд питань пов'язаних з демократичним поведженням й можуть сприяти підвищенню її рівня у студентів, особливо в тих майбутніх учителів у яких зазначена якість не є достатньо сформованою.

Спрямованість викладачів на підвищення рівня прояву демократичності серед окремих студентів експериментальної групи сприяли збільшенню розбіжностей в показниках між контрольною та експериментальною групами на користь останньої. Так, на етапі підсумкового контролю можна було спостерігати наступне: у контрольній групі кількість студентів, що були віднесені до низького рівня демократичності зменшились на 22,2 % порівняно з вихідним контролем. В експериментальної групи кількість студентів віднесених до низького рівня сформованості демократичності на момент підсумкового контролю зменшилась на 38,4 % порівняно з відповідним показником на етапі вихідного контролю. Відповідно в експериментальній групі значно побільшало майбутніх учителів у яких рівень демократичності сягнув високого рівня якщо при вихідному контролі їх налічувалось 14,7 % то на при кінці четвертого курсу до високого рівня вже належало 39, 8% студентів. В той час як в контрольній групі на підсумковому етапі до високого рівня стосовно професійно-важливої якості „демократичність” належало 21,7 % майбутніх учителів. Таким чином, в експериментальній групі протягом всього періоду навчання можна було спостерігати збільшення кількості

студентів у яких відмічався високий рівень демократичності, а також зменшення майбутніх учителів з низьким рівнем відповідно зазначеної якості.

Ми обчислили також зважені середні компонентів психологічної готовності, які зведено у табл. 2.3 .

Таблиця 2.3

Динаміка середньозважених значень компонентів психологічної готовності контрольних та експериментальних груп

Етапи контролю	Компоненти психологічної готовності									
	Сформованість мотивації до виховання здорових учнів		Прагнення Використання потенціалу позакласної роботи		Доброзичливість		Демократичність		Загалом	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Вхідний	1,35	1,37	1,33	1,37	1,76	1,77	1,65	1,65	1,52	1,54
I курс	1,58	1,69	1,60	1,67	1,93	2,02	1,84	1,87	1,74	1,82
II курс	1,74	2,02	1,73	2,03	2,04	2,17	1,92	2,01	1,86	2,06
III курс	1,85	2,20	1,89	2,21	2,09	2,23	1,96	2,17	1,95	2,20
IV курс	1,93	2,36	2,01	2,38	2,12	2,32	1,96	2,28	2,00	2,34

Динаміку загалом психологічної готовності можна спостерігати за допомогою діаграм (рис. 2.1–2.3).

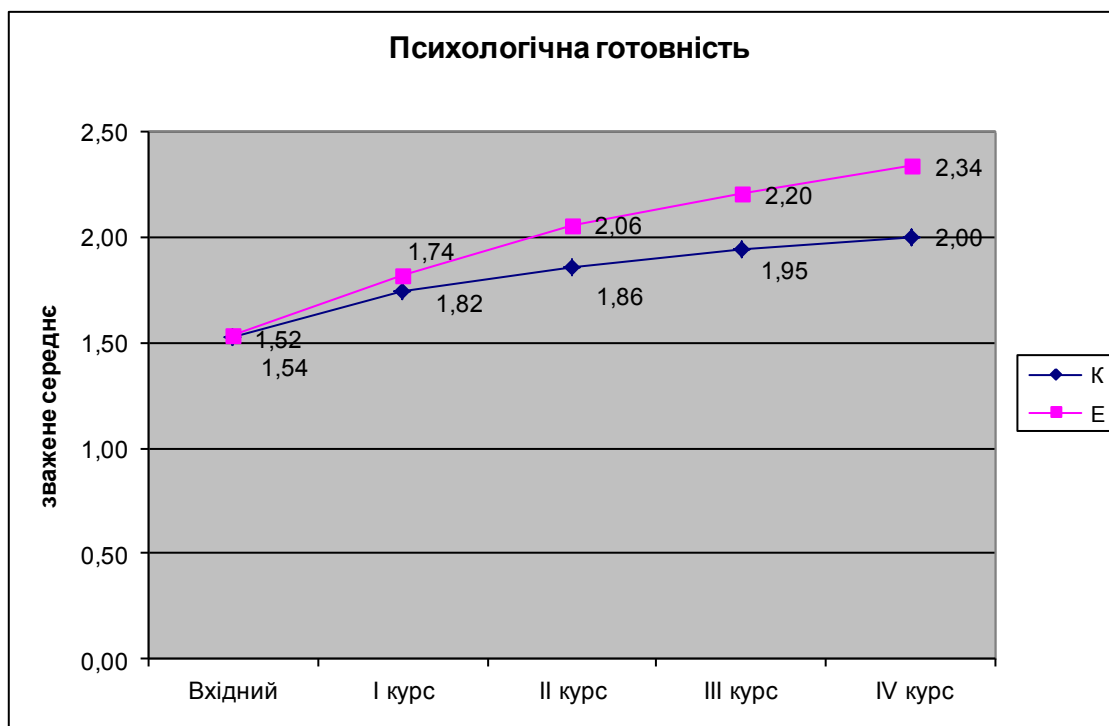

Рис. 2.1 Динаміка змін показників психологічної готовності в контрольній і експериментальній групі (зважене середнє).

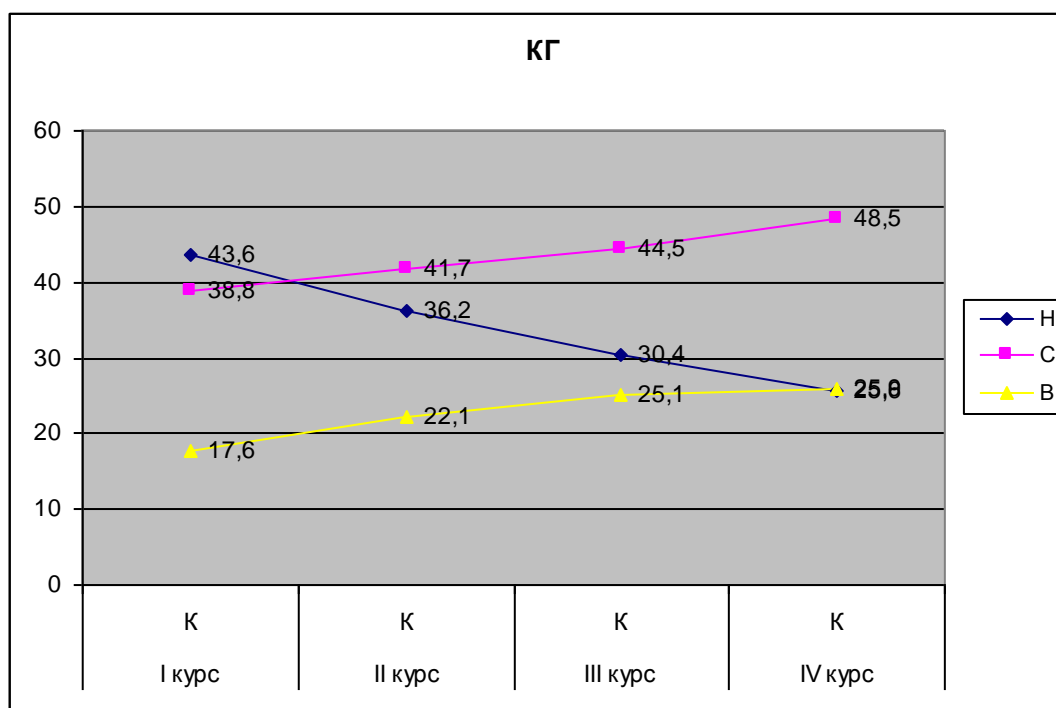

Рис. 2.2 Динаміка змін показників психологічної готовності (за рівнями) в контрольній групі у %

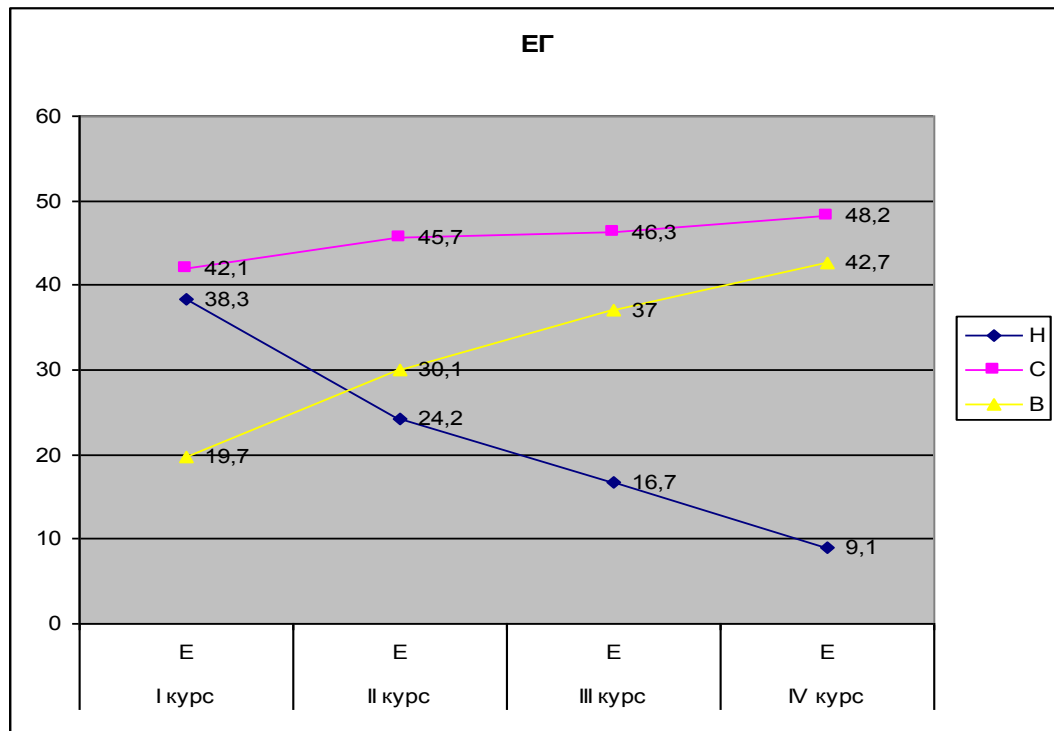

Рис. 2.3 Динаміка змін показників психологічної готовності (за рівнями) в експериментальній групі у %

Не менш важливим також, на етапі вихідного контролю, було визначити рівні науково-теоретичної готовності студентів. У зв'язку з цим, досліджуючи стан науково-теоретичної готовності викладачі (експерти) визначали первинні знання та уявлення студентів стосовно позакласної роботи. За допомогою методу експертної оцінки, на початку навчання у вищих навчальних закладах, визначався рівень готовності студентів (вихідний рівень) в зазначеному напрямку за науково-теоретичним критерієм. Визначення рівня науково-теоретичної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності в сфері позакласної роботи з учнями основної школи відбувалось за п'ятью блоками знань. Таким чином, стосовно першого блоку „позакласна робота з основ здоров'я – важлива умова виховання здорових підлітків” ми намагались визначити ступінь усвідомлення майбутніми учителями значення позакласної роботи у контексті формування в підлітків

ціннісного ставлення до власного здоров'я, а також уявлення про можливості позакласних заходів у формування культури здоров'я школярів і т.д.

Отримані результати дозволили констатувати, що у контрольній групі стосовно першого блоку було відмічено не значну кількість студентів яких можна було віднести до середнього рівня 1,4 %, до високого рівня жодного з студентів віднесене не було. Майже подібні данні, з незначною відмінністю, було зафіксовано в експериментальній групі, де переважну кількість 99,1 % студентів було віднесено до низького рівня науково-теоретичної готовності за першим блоком знань, й лише 0,9 % майбутніх учителів сягнули середнього рівня. Не зважаючи на те, що студенти, ще не мали можливості отримати необхідні знання у зазначеному контексті навчаючись у вищих навчальних закладах, все ж відмічались майбутні учителі які достатньо високо оцінювали значущість позакласної роботи щодо формування в підлітків ціннісного ставлення до власного здоров'я, а також мали певне уявлення про можливості позакласних заходів у контексті формування культури здоров'я школярів. Переважно, це були ті студенти які навчаючись у загальноосвітніх навчальних закладах були задіяні у позакласний час. Крім того саме ці студенти у позакласній діяльності знайомились з тими чи іншими питаннями стосовно збереження власного здоров'я.

Майже подібні результати були відмічені стосовно другого блоку, що передбачає співпрацю вчителя з сім'єю у питань виховання здорових підлітків табл. 2.4. Значно нижчі показники як в контрольній так й експериментальній групах відмічались стосовно інших блоків знань, що стосувались знань змісту організації позакласної роботи оздоровчого спрямування, наявність необхідних знань студентів про оздоровчу роботу з підлітками у позакласний час, та інші. Так, відповідно зазначених блоків знань до середнього та високого рівня не було віднесено жодного зі студентів контрольної чи експериментальної груп. Такі дані були нам цілком зрозумілі, оскільки теперішні студенти навчаючись у загальноосвітніх навчальних закладах не виконували у позакласний час оздоровчі технології.

Загалом відповідно вихідного рівня науково-теоретичної готовності студентів можна зазначити, що високий рівень не було зафіксовано в жодного зі студентів обох груп. Середнього рівня сягнули лише 1 % студентів контрольної групи та 1,1 % майбутніх учителів експериментальної групи. Таким чином, у переважній більшості відмічався низький рівень науково-теоретичної готовності. Як видно з табл. 2.4 на етапі вихідного контролю між контрольною та експериментальною групами стосовно науково-теоретичної готовності спостерігались майже однакові показники з не відчутною розбіжністю, що у свою чергу підтверджує однорідність контрольної та експериментальної груп задіяних в експерименті.

На протязі навчання, починаючи з першого курсу показники науково-теоретичної готовності дещо збільшувались. Й хоча на першому курсі навчання суттєвих відмінностей між групами у контексті підвищення стану науково-теоретичної готовності ще не відмічалось, все ж незначне зростання рівня експериментальної групи можна було спостерігати по відношенню до контрольної групи. Так, стосовно першого блоку знань, наприкінці першого курсу навчання, до середнього рівня було віднесено 10,1 % студентів контрольної групи та 14,2 % майбутніх учителів експериментальної групи. Подібні розбіжності спостерігались й стосовно другого блоку знань. Так, 16,4 % студентів контрольної групи та 20,4 % студентів експериментальної групи сягнули середнього рівня стосовно зазначеного блоку знань. Схожі відмінності між контрольною та експериментальною групами можна спостерігати й стосовно інших блоків знань. Таким чином, загальний рівень науково-теоретичної готовності на прикінці першого року навчання, між контрольною та експериментальною групами змінився не суттєво. Разом з тим, у експериментальній групі, студентів, що були віднесені до середнього рівня збільшилось на 7,2 % порівняно з вихідним рівнем. В той час як в контрольній групі збільшення кількості студентів які сягнули середнього рівня готовності відбулося на 5,3 % відбулося.

**Вихідний, поточний та підсумковий рівні науково-теоретичної
готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з
учнями основної школи (%)**

Етапи контролю	Рівні	Блоки знань											
		Позакласна робота з основ здоров'я - важлива умова виховання здорових підлітків		Співпраця з сім'єю як важлива складова позакласної роботи		Зміст і організація позакласної роботи оздоровчого спрямовання		Взаємодія з медичними представниками та органами місцевої влади		Організація оздоровчої роботи у позакласний час		ЗАГАЛОМ	
		К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е
Вихідний рівень	Н	98,6	99,1	96,6	95,7	100	100	100	100	100	100	99	98,9
	С	1,4	0,9	3,4	4,3	–	–	–	–	–	–	1	1,1
	В	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
I курс	Н	89,9	85,8	83,6	79,6	97,6	97,2	99	98,1	98,6	97,6	93,7	91,7
	С	10,1	14,2	16,4	20,4	2,4	2,8	1	1,9	1,4	2,4	6,3	8,3
	В	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
II курс	Н	78,3	57,4	67,6	49,3	92,3	84,4	96,6	88,6	74,4	52,6	81,8	66,5
	С	17,3	26,5	21,8	29,4	6,8	12,3	3,4	8,6	22,2	29,9	14,3	21,3
	В	4,4	16,1	10,6	21,3	0,9	3,3	–	2,8	3,4	17,5	3,9	12,2
III курс	Н	65,2	45,9	55,1	35,1	72	49,3	68,6	37,4	62,8	16,6	64,7	36,7
	С	22,2	28,5	26,1	32,2	21,2	29,4	27,5	40,8	32	46,4	25,8	35,5
	В	12,6	25,6	18,8	32,7	6,8	21,3	3,9	21,8	5,8	37	9,5	27,8
IV курс	Н	22,2	3,8	20,3	5,7	20,3	8,1	18,8	8,5	21,7	6,6	20,7	6,5
	С	56,1	59,7	52,2	46,9	56,5	50,7	61,9	52,2	54,1	52,6	56,2	52,4
	В	21,7	36,5	27,5	47,4	23,2	41,2	19,3	39,3	24,2	40,8	23,1	41,1

Значно суттєвіші розбіжності відповідно підвищення рівня науково-теоретичної готовності між контрольною та експериментальною групами можна було спостерігати наприкінці другого року навчання. Так, наприклад, відповідно другого блоку знань який передбачає оволодіння студентами певними знаннями стосовно співпраці з родиною учня у контексті виховання здорових підлітків у сім'ї було встановлене наступне: 21,8 % студентів контрольної групи та 29,4 % відсотки студентів експериментальної групи сягнули середнього рівня. На цьому ж етапі стосовно зазначеного блоку

відмічались студенти яких за рівнем знань експерти віднесли до високого рівня.

Суттєві відмінності також спостерігались й стосовно блоку знань оздоровчої роботи у позакласний час. Так, тут також студенти з високим рівнем науково-теоретичної готовності стосовно зазначеного блоку (3,4 % студента контрольної та 17,5 % студентів експериментальної групи). Загалом наприкінці другого року навчання до середнього рівня науково-теоретичної готовності майбутніх учителів було віднесено 14,3 % студентів контрольної та 21,3 % експериментальної групи. До високого рівня належали 3,9 % майбутніх учителів контрольної групи та 12,2% студентів експериментальної групи.

Зазначені розбіжності між контрольною та експериментальною групами на користь останньої стосовно збільшення кількості студентів віднесених до високого та середнього рівнів готовності порівняно ми пояснюємо, впровадженням в навчальний процес (в експериментальній групі) розгляду окремих питань, а також творчих завдань які безпосередньо стосуються підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності у контексті співпраці з батьками стосовно виховання здорових дітей в межах сім'ї, розкриття питань підбору оздоровчих технологій для учнів та їх виконання у процесі позакласної роботи тощо.

На третьому курсі різниця між показниками науково-теоретичної готовності продовжувалась збільшуватись. Таке становище можна було спостерігати майже з усіх блоків знань. Так, відповідно першого блоку на даному етапі підготовки до високого рівня належало 12,6 % студентів контрольної та 25,6 % експериментальної групи. Суттєві відмінності між групами відмічались й стосовно блоку знань „Зміст і організації позакласної роботи оздоровчого спрямування”. В зазначеному блоці 21,3 % студентів експериментальної групи спромоглися високого рівня, в той час як в контрольній групі таких студентів налічувалось лише 6,8 %. Особливо стрімке зростання рівня готовності студентів експериментальної групи

відбувалось відповідно блоку знань „Організація оздоровчої роботи у позаурочний час”. Так, в даному випадку 37 % студентів експериментальної групи досягли високого рівня. Студентів контрольної групи яких було віднесено до високого рівня налічувалось менше шести відсотків – 5,8 %. Суттєве збільшення кількості студентів експериментальної групи стосовно зазначеного блоку можна пояснити впровадженням на третьому курсі навчання в навчальні дисципліни додаткових тем які передбачали ознайомлення студентів з особливостями та можливостями оволодіння підлітками оздоровчими технологіями у процесі позакласної діяльності, а також удосконалення стосовно їх застосування. Значне місце тут також займали творчі завдання для студентів які передбачали як теоретичну так і практичну діяльність. Важливого значення в даному випадку відгравали теоретичні завдання серед яких визначення та обґрунтування найбільш доцільних форм позакласної роботи у контексті розширення в учнів знань стосовно формування психічного здоров'я, а також представлення власного варіанту озброєння підлітків знаннями та уміннями з застосування оздоровчих технологій.

Четвертий курс був заключним (підсумковий) й тому результати науково-теоретичної готовності студентів на цьому етапі були для нас вкрай важливими. На підсумковому етапі нами були отримані наступні дані стосовно рівнів науково-теоретичної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи: 23,1 % студентів контрольної групи та 41,1 % студентів експериментальної групи мали високий рівень професійної готовності, що на 18 % вище за контрольну групу. При цьому до низького рівня було віднесено лише 6,5 % студентів експериментальної групи порівняно з 20,7 % студентами контрольної групи.

Розглядаючи отримані результати за блоками знань ми бачимо наступну динаміку: 21,7 % студентів контрольної групи та 36,5 % експериментальної групи були віднесені до високого рівня відповідно блоку знань: „Позакласна робота з основ здоров'я – важлива умова виховання

здорових підлітків”. Таким чином, до низького рівня стосовно зазначеного блоку належало 22,2 % студентів контрольної групи та лише 3,8 % студентів експериментальної групи на заключному етапі експерименту мали низький рівень знань з зазначеного блоку. Особливо важливе значення для майбутніх учителів основ здоров’я у контексті виховання здорових підлітків у позакласний час відіграє блок знань „Зміст організації позакласної роботи оздоровчого спрямування”. На при кінці четвертого курсу навчання студентів ми отримали наступні результати стосовно вищевказаного блоку: 23,2 % майбутніх учителів контрольної групи та 41,2 % експериментальної групи мали дуже гарні знання у контексті організації позакласних заходів, сучасних, найбільш ефективних форм і методів організації позакласної роботи у контексті виховання здорової молоді, освіченість з питань організації конференцій, гуртків здоров’я, методичних кутків тощо, а отже, сягнули високого рівня готовності з зазначеного блоку. Майже рівні відмічались показники стосовно середнього рівня (56,5 % студентів контрольної групи та 50,7 % студентів експериментальної групи) у контексті зазначеного блоку. Разом з тим, кількість майбутніх учителів які мали низький рівень готовності з зазначеного блоку налічувалось 20,3 % студентів контрольної групи та лише 8,1 % студентів експериментальної групи, що на 12,2 % менше ніж в контрольній групі.

Не менш важливе місце для майбутніх учителів основ здоров’я відіграє блок який передбачає наявність у студентів глибоких знань стосовно здійснення у позакласний час оздоровчої роботи, а саме виконання учнями на практиці оздоровчих технологій для духовного, психічного та фізичного аспектів здоров’я. Відповідно блоку знань: „Організація оздоровчої роботи у позакласний час” було отримано наступні результати: 24,2 % студентів контрольної групи та 40,8 % студентів експериментальної групи експерти віднесли до високого рівня професійної готовності. Середній рівень як і в попередньому випадку був майже однаковий в обох групах. Між тим як низький рівень відмічався у 20,7 % студентів контрольної групи порівняно з

6,5 % студентів експериментальної групи. Подібні відмінності були зафіксовані й відповідно інших достатньо важливих для майбутніх учителів основ здоров'я блоків знань у контексті організації на високому професійному рівні позакласної роботи з учнями основної школи.

Ми також обчислили зважені середні компонентів науково-теоретичної готовності, які зведено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Динаміка середньозважених значень компонентів науково-теоретичної
готовності контрольних та експериментальних груп**

Етапи контролю	Компоненти науково-теоретичної готовності											
	Позакласна робота з основ здоров'я - важлива умова виховання здорових підлітків		Співпраця з сім'єю як важлива складова позакласної роботи		Зміст і організація позакласної роботи оздоровчого спрямування		Взаємодія з медичними представниками та органами місцевої влади		Організація оздоровчої роботи у позакласний час		Загалом	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Вхідний	1,01	1,01	1,03	1,04	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,01	1,01
I курс	1,10	1,14	1,16	1,20	1,02	1,03	1,01	1,02	1,01	1,02	1,06	1,08
II курс	1,26	1,59	1,43	1,72	1,09	1,19	1,03	1,14	1,29	1,65	1,22	1,46
III курс	1,47	1,80	1,64	1,98	1,35	1,72	1,35	1,84	1,44	2,20	1,45	1,91
IV курс	2,00	2,33	2,07	2,42	2,03	2,33	2,01	2,31	2,03	2,34	2,02	2,35

Динаміку загалом науково-теоретичної готовності можна спостерігати за допомогою діаграми (рис. 2.4).

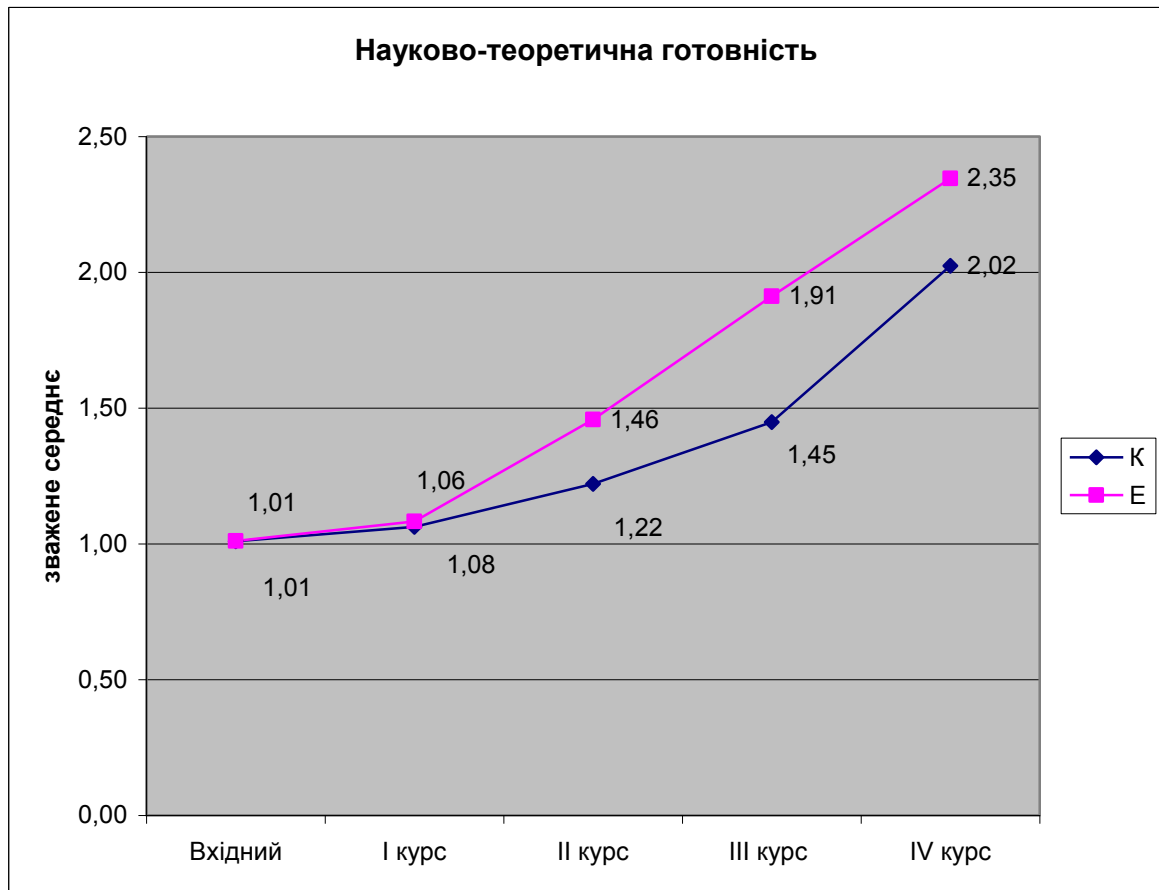

Рис. 2.4 Динаміка рівнів науково-теоретичної готовності студентів контрольних і експериментальних груп (зважене середнє)

Як видно з діаграми збільшення студентів контрольної та експериментальної груп віднесених до середнього та високого рівня науково-теоретичної готовності відбувалось поступово. Разом з тим, розбіжності між контрольною та експериментальної групами збільшувались на користь останньої протягом чотирьох років навчання у вищих навчальних закладах в залежності від курсу навчання (а саме вивченню на конкретному курсі додаткових тем впроваджених у фахові дисципліни в експериментальній групі).

Надзвичайно важливого значення для майбутніх учителів основ здоров'я набувала їх практична готовність до позакласної роботи з учнями основної школи. Як зазначалось вище практична готовність студентів визначалась за сукупністю гностичних, проєктивних, конструктивних, комунікативних, організаторських та дослідницьких умінь, які є необхідними

для здійснення на високому рівня професійному рівні позакласної роботи з основ здоров'я. На вихідному етапі (початок першого курсу навчання у вищих навчальних закладах) експертами також визначались й рівні сформованості відповідних умінь у студентів в контексті позакласної роботи. Загалом такі дослідження переважним чином були спрямовані на визначення однорідності між контрольною та експериментальною групами. На початку першого курсу нами були отримані наступні результати: 99,2% контрольної та 99,5% студентів експериментальної групи мали низький рівень практичної готовності до здійснення в майбутньому позакласної роботи з підлітками у контексті навчального предмету „Основи здоров'я”. Й лише 0,8% студентів контрольної групи та 0,5% майбутніх учителів експериментальної групи були віднесені до середнього рівня. Показники середнього рівня практичної готовності було зафіксовано у незначній кількості студентів обох груп. При цьому слід зазначити, що за такими уміннями як: проєктивні, конструктивні, організаційні та дослідницькі в жодного зі студента обох груп не було визначено середнього рівня готовності. Між тим у окремих студентів були наявні певні уміння стосовно гностичних та комунікативних умінь. Переважно це були ті студенти які, по-перше, відвідували навчаючись у загальноосвітніх навчальних закладах позакласні заняття з окремих дисциплін, по-друге, здійснювали допомогу вчителів у організації і проведенні позакласної роботи.

Отже, загальний показник практичної готовності студентів на етапі вихідного контролю переконував нас у незначних розбіжностях між контрольною та експериментальною групами, що також як і в попередніх випадках свідчить про майже однаковий стан готовності між обома групами й таким чином, підтверджує їх однорідність.

Зростання деяких розбіжностей між контрольною та експериментальною групами стосовно рівнів практичної готовності можна було спостерігати починаючи вже з першого курсу (табл. 2.6). Як видно з таблиці наприкінці першого курсу навчання рівень практичної готовності

майбутніх учителів з основ здоров'я суттєво не збільшився. Так, 2,6% студентів контрольної та 8,3% студентів експериментальної групи сягнули середнього рівня практичної готовності. Переважна більшість студентів обох груп (97,1% студентів контрольної групи та 91,1% студентів експериментальної групи) залишались на низькому рівні. На наш погляд, це було цілком виправдано, оскільки на першому курсі навчання студенти ще не мали змоги набувати необхідні вміння в контексті позакласної роботи з основ здоров'я, оскільки на першому курсі багато уваги приділяється вивченню дисциплін циклу соціально-гуманітарної підготовки і значно менш фаховим дисциплінам.

Таблиця 2.6

Вихідний, поточний та підсумковий рівні практичної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи

Етапи контролю	Рівні	Професійні вміння													
		Гностичні		Проективні		Конструктивні		Комунікативні		Організаційні		Дослідницькі		ЗАГАЛОМ	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Вихідний рівень	Н	97,6	98,6	100	100	100	100	97,6	98,6	100	100	100	100	99,2	99,5
	С	2,4	1,4	–	–	–	–	2,4	1,4	–	–	–	–	0,8	0,5
	В	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
I курс	Н	97,1	89,6	98,6	92,4	99	92,4	90,3	90,1	99	93,8	98,6	88,2	97,1	91,1
	С	2,9	8	1,4	7,6	1	7,1	8,2	9,4	1	6,2	1,4	11,8	2,6	8,3
	В	–	2,4	–	–	–	0,5	1,5	0,5	–	–	–	–	0,3	0,6
II курс	Н	89,9	71,6	94,2	84,8	94,2	83,4	73,9	57,4	96,1	82,5	87,4	84,4	89,3	77,4
	С	8,6	21,3	5,8	12,4	5,3	12,3	18,4	29,3	3,9	13,7	12,1	14,2	9	17,2
	В	1,5	7,1	–	2,8	0,5	4,3	7,7	13,3	–	3,8	0,5	1,4	1,7	5,4
III курс	Н	68,6	38,4	70,1	56,9	76,8	51,7	58	40,3	69,6	47,4	61,8	46,9	67,5	46,9
	С	21,7	37	14,9	27,5	17,4	29,8	25,1	32,2	26	29,8	23,7	31,3	21,5	31,3
	В	9,7	24,6	15	15,6	5,8	18,5	16,9	27,5	4,4	22,8	14,5	21,8	11	21,8
IV курс	Н	31,4	11,9	41,1	17,5	31,4	12,8	24,6	9	33,8	7,6	30	21,3	32,1	13,4
	С	52,7	52,1	34,3	46	36,2	48,8	48,3	49,3	39,6	51,2	44,9	42,2	42,7	48,3
	В	15,9	36	24,6	36,5	32,4	38,4	27,1	41,7	26,6	41,2	25,1	36,5	25,2	38,3

Значно відрізнялись показники стосовно рівня практичної готовності студентів наприкінці другого року навчання. Причому це можна було спостерігати майже за всіма видами умінь. Так, стосовно гностичних умінь можемо відзначити наступне: якщо у контрольній групі до середнього рівня тут належало 8,6%, то в експериментальній групі таких студентів налічувалось 21,3%. При цьому вже на цьому етапі підготовки серед студентів експериментальної групи були такі, що сягнули високого рівня стосовно гностичних умінь (7,1%) в той час як в контрольній групі таких студентів налічувалось лише 1,6%. Майже подібні розбіжності відмічались й стосовно інших видів умінь. Так, якщо до високого рівня стосовно конструктивних умінь належало 0,5% студентів контрольної групи та в експериментальній групі до високого рівня було віднесено 4,3% студентів.

Найменша різниця між контрольною та експериментальною групами була відмічена стосовно дослідницьких умінь. Так, до середнього рівня практичної готовності стосовно дослідницьких умінь було віднесено 12,1% студентів контрольної групи та 14,2% експериментальної групи. Відмічались також експертами окремі студенти обох груп які сягнули високого рівня (0,7% майбутніх учителів контрольної та 1,4% експериментальної групи). Переважно це студенти які починаючи з перших курсів мали інтерес до наукової діяльності. Стосовно дослідницьких умінь спостерігались майже однакові результати між контрольною та експериментальною групами з незначною відмінністю на користь останньої. Такі показники ми пояснюємо недостатнім залученням студентів до дослідницької діяльності на другому курсі навчання. Отримання результатів спонукало нас на третьому та особливо на четвертому курсах навчання посилити залучення студентів до досліджень які б вони могли продовжувати у майбутній професійній діяльності. За допомогою таб. 2.6 ми можемо бачити, що зростання суттєвих розбіжностей між контрольною та експериментальною групами відбувалось лише за конструктивними та організаційними вміннями. Відповідно інших

умінь, що відображають практичну готовність студентів до позакласної роботи з основ здоров'я суттєвих відмінностей майже не спостерігалось.

Третій курс характеризувався підвищенням рівня практичної готовності до позакласної роботи як в контрольній так і експериментальній групі. Разом з тим, студенти експериментальної групи мали достатньо відчутну перевагу порівняно з контрольною групою. Так, загальний показник практичної готовності дозволяє констатувати наступне: 21,5% студентів контрольної групи та 31,3% майбутніх учителів експериментальної групи були віднесені до середнього рівня практичної готовності. Більш відчутна перевага на користь експериментальної групи відзначалась стосовно високого рівня практичної готовності. Так, наприкінці третього курсу навчання високого рівня професійної готовності до позакласної роботи сягнули 11% студентів контрольної групи та 21,8% студентів експериментальної групи.

Збільшення кількості студентів віднесених до високого та середнього рівнів практичної готовності можна спостерігати й відповідно окремих видів умінь (табл. 2.6) Так, найбільші розбіжності між контрольною та експериментальної групами відмічались з таких умінь як гностичні, проєктивні, конструктивні та організаційні. Таким чином, різниця між студентами контрольної та експериментальної групами які були віднесені до високого рівня практичної готовності відносно проєктивних умінь становила 15% майбутніх учителів контрольної групи та 15,6% експериментальної групи. Ще більша різниця між контрольною та експериментальною групами відмічались стосовно конструктивних умінь. Тут, високого рівня сягнули 5,8% студентів контрольної групи та 18,5% студентів експериментальної групи. Майже подібні показники спостерігались стосовно організаційних умінь, де 4,4% майбутніх учителів контрольної групи та 22,8% студентів експериментальної групи були віднесених до високого рівня. Суттєве збільшення кількості студентів віднесених до високого рівня практичної готовності відбувалось завдяки застосуванню в експериментальній групі

відповідних інтерактивних методів та творчих завдань які були спрямовані на розвиток проєктивних, конструктивних та інших видів умінь. На заключному етапі навчання (четвертий курс) ми отримали такі результати. До високого рівня практичної готовності належало 25,2% студентів контрольної групи порівняно з 38,3% студентів експериментальної групи. При цьому важливо відзначити, що значно менше студентів експериментальної групі наприкінці четвертого курсу навчання порівняно з контрольною належало до низького рівня практичної готовності. Так, якщо в контрольній групі таких студентів налічувалось 32,1% то в експериментальній групі їх було трохи менше тринадцяти відсотків (13,4%), що загалом на 18,7% менше ніж в контрольній групі.

Ми також обчислили зважене середнє компонентів практичної готовності, які зведено у таблицю (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка середньозважених значень компонентів практичної готовності контрольних та експериментальних груп

Етап и контр оля	Компоненти практичної готовності													
	Гностичні		Проєктивні		Конструктивні		Комунікативні		Організаційні		Дослідницькі		Загалом	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Вхідний	1,02	1,01	1,00	1,00	1,00	1,00	0,98	0,99	1,00	1,00	1,00	1,00	1,01	1,01
I курс	1,03	1,13	1,01	1,08	1,01	1,08	1,11	1,10	1,01	1,06	1,01	1,12	1,03	1,10
II курс	1,12	1,36	1,06	1,18	1,06	1,21	1,34	1,56	1,04	1,21	1,13	1,17	1,12	1,28
III курс	1,41	1,86	1,45	1,59	1,29	1,67	1,59	1,87	1,35	1,75	1,53	1,75	1,44	1,75
IV курс	1,85	2,24	1,84	2,19	2,01	2,26	2,03	2,33	1,93	2,34	1,95	2,15	1,93	2,25

Динаміку загалом практичної готовності можна спостерігати за допомогою діаграми (рис. 2.5).

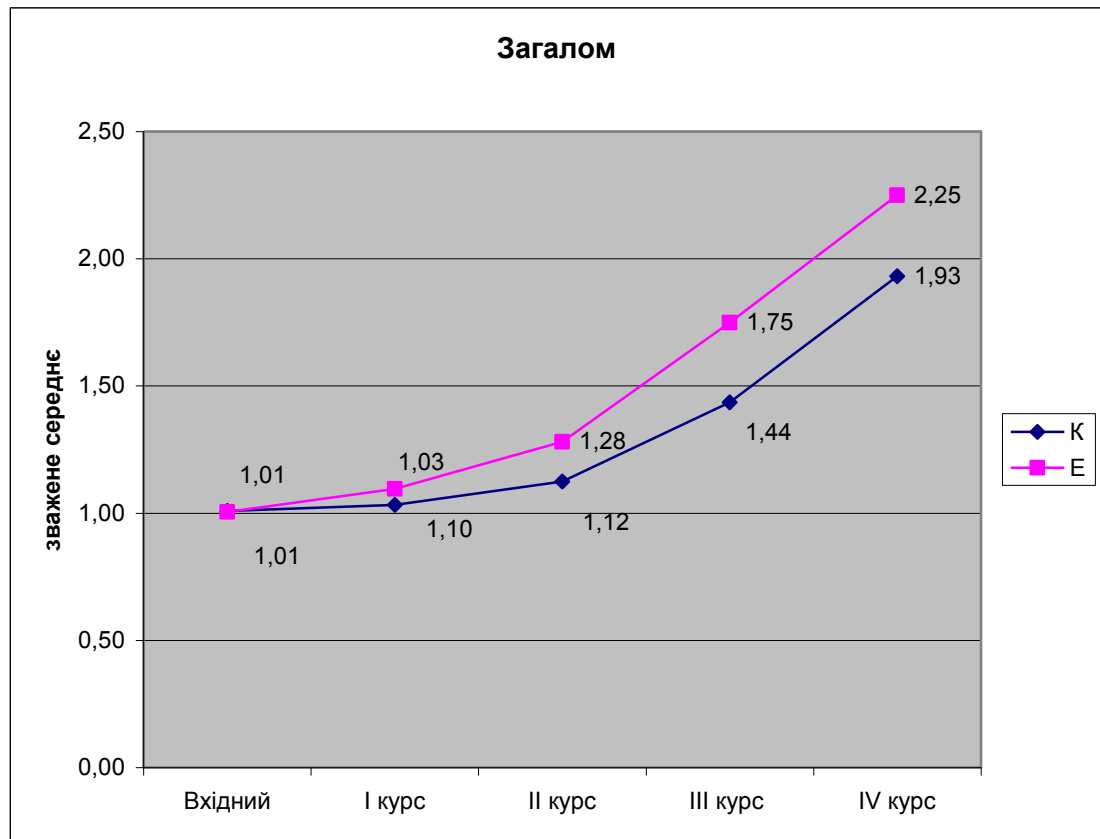

Рис. 2.5 Динаміка зростання практичної готовності студентів контрольних і експериментальних груп (зважене середнє)

Визначення рівнів готовності студентів до майбутньої професійної діяльності в сфері позакласної роботи з підлітками за всіма вищезазначеними критеріями дозволило нам зробити висновок. За допомогою табл. 2.8 ми можемо бачити, що на етапі вихідного контролю між контрольною та експериментальною групами суттєвих розбіжностей відносно критеріїв готовності студентів до формування культури здоров'я учнів основної школи не відмічалось, що у свою чергу дало нам можливість переконатись у однорідності складу студентів контрольної та експериментальної групи. На етапі підсумкового контролю ми можемо бачити певні відмінності в результатах між контрольною та експериментальною групами.

Вихідний та підсумковий рівні професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з підлітками (у %)

№	Компоненти професійної готовності	Група	Етапи контролю					
			Вихідний контроль			Підсумковий контроль		
			Н	С	В	Н	С	В
1	Психологічна готовність	КГ	58	31,8	10,2	25,6	48,5	25,9
		ЕГ	57,3	31,6	11,1	9,1	48,2	42,7
2	Науково-теоретична готовність	КГ	99	1	–	20,7	56,2	23,1
		ЕГ	98,9	1,1	–	6,5	52,4	41,1
3	Практична готовність	КГ	99,2	0,8	–	32,1	42,7	25,2
		ЕГ	99,5	0,5	–	13,4	48,3	38,3

Так, на етапі підсумкового контролю у експериментальній групі кількість студентів які досягнули високого рівня психологічної готовності налічувалось 42,7%, порівняно з контрольною групою (25,9% майбутніми вчителями). Відмічалось також значне зменшення кількості студентів в експериментальній групі віднесених до низького рівня психологічної готовності – 9,1%, порівняно з контрольною групою де відмічалось 25,6% майбутніх учителів. Подібні відмінності між контрольною та експериментальною групами на користь останньої можна спостерігати й відповідно науково-теоретичної та практичної готовності до позакласної роботи з учнями основної школи. Так, в експериментальній групі на початку експерименту до високого рівня науково-теоретичної готовності не належало жодного студенту. На етапі підсумкового контролю їх численність становила 41,1%. В контрольній групі на кінець експерименту таких студентів налічувалось 23,1%. Значно зменшилась кількість студентів експериментальної групи віднесених до низького рівня науково-теоретичної готовності (з 98,9% на початку експерименту до 6,5% на етапі його завершення). В контрольній групі відповідно зазначеного критерію кількість студентів з низьким рівнем зменшилась з 99% на етапі вихідного контролю до 20,7% на заключному (підсумковому) етапі експерименту.

Схожі відмінності між контрольною та експериментальною групами на завершення експерименту спостерігаємо й відносно практичної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи. Так, як і в попередньому випадку на етапі вихідного контролю студентів з високим рівнем практичної готовності не відмічалось. На кінець експерименту в контрольній групі їх налічувалось 25,2%, в експериментальній групі 38,3% студентів, що на 13,1% вище ніж у контрольній групі. Подібні відмінності визначаємо й стосовно зменшення кількості студентів віднесених до низького рівня практичної готовності. Якщо на вихідному етапі контролю у контрольній групі відмічалось 99,2% студентів, а в експериментальній групі їх налічувалось 99,5%, то на етапі підсумкового контролю в контрольній групі таких студентів залишилось 32,1%, а в експериментальній групі лише 13,4% майбутніх учителів.

Для порівняння частотних розподілів рівнів готовності майбутніх вчителів експериментальних та контрольних груп до позакласної роботи з батьками на вихідному та підсумковому етапах експерименту ми скористалися критерієм Пірсона χ^2 , який дозволяє зіставити два емпіричні розподіли та зробити висновок про те, чи узгоджуються вони між собою [171]. Результати розрахунків наведено у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Порівняння розподілів готовності контрольних та експериментальних груп майбутніх вчителів основ здоров'я до позакласної роботи з підлітками за критерієм Пірсона χ^2

Готовність	Емпіричне значення критерію Пірсона χ^2 у порівнянні КГ і ЕГ на вихідному етапі	Емпіричне значення критерію Пірсона χ^2 у порівнянні КГ і ЕГ на підсумковому етапі
Психологічна	0,256	27,988
Науково-теоретична	0,154	29,059
Практична	2,104	25,522

При порівнянні контрольної і експериментальної групи на вихідному етапі експерименту емпіричне значення критерію $\chi^2_{\text{емп}}$ для всіх компонентів готовності менше критичного значення 5,99 (0,256; 0,154; 2,104), отже відмінності між розподілами контрольних та експериментальних груп майбутніх учителів за рівнями готовності до позакласної роботи в сфері формування культури здоров'я підлітків незначущі ($p > 0,05$).

На підсумковому етапі при порівнянні контрольної і експериментальної групи емпіричне значення критерію χ^2 для всіх компонентів готовності перевищує критичне значення 5,99 (27,988; 29,059; 25,522), отже відмінності між контрольними та експериментальними групами за усіма критеріями після формувального експерименту на користь експериментальної групи значущі на рівні $p < 0,05$.

Наочно ці відмінності представлено на діаграмах 6-8.

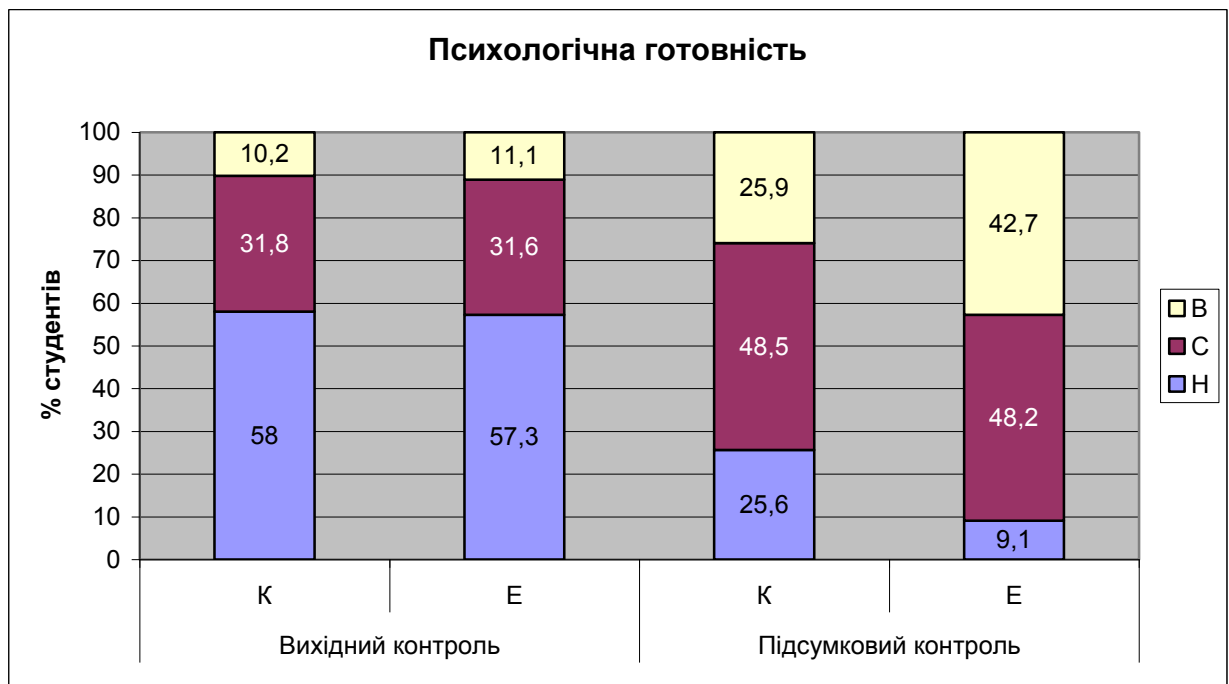

Рис. 2.6 Порівняння розподілів контрольної та експериментальної групи за рівнями сформованості психологічної готовності на вихідному та підсумковому етапах

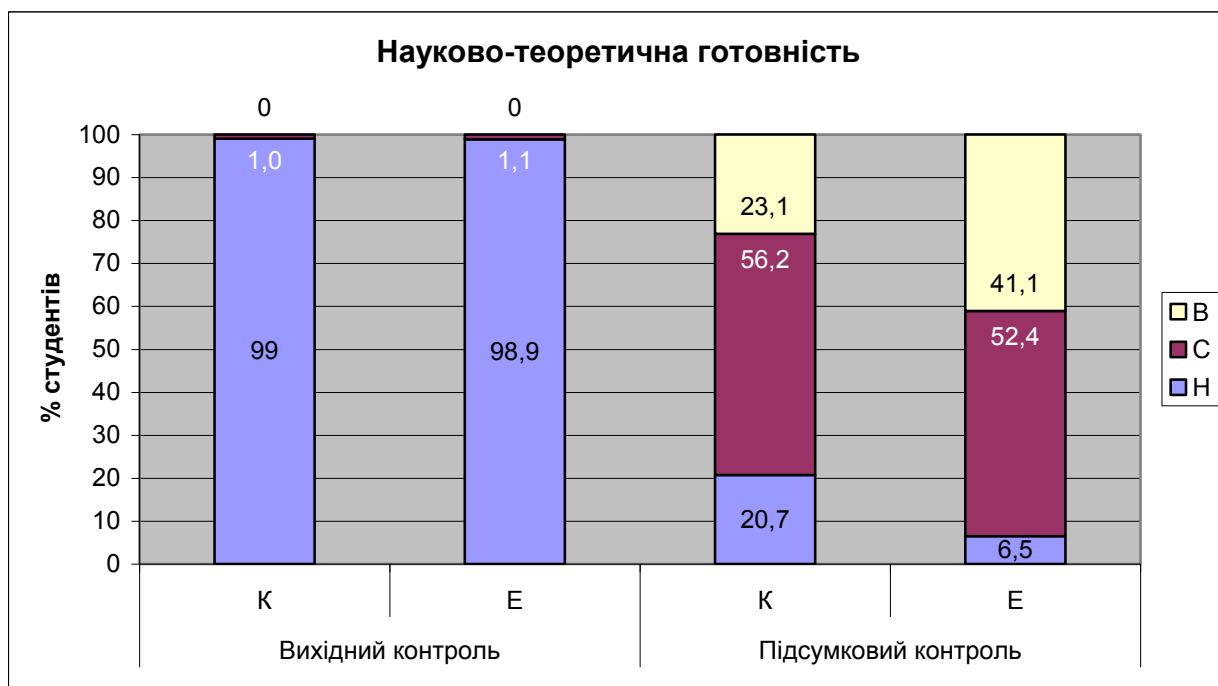

Рис. 2.7 Порівняння розподілів контрольної та експериментальної групи за рівнями сформованості науково-теоретичної готовності на вихідному та підсумковому етапах

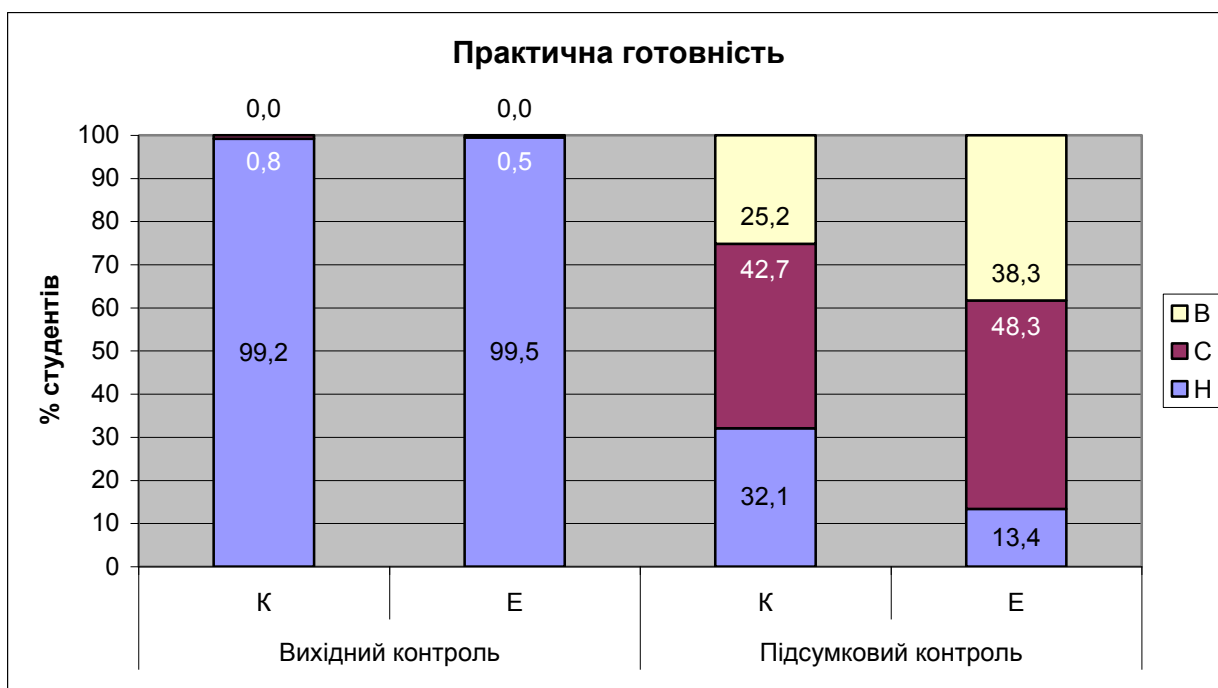

Рис. 2.8 Порівняння розподілів контрольної та експериментальної групи за рівнями сформованості практичної готовності на вихідному та підсумковому етапах

Таким чином, вищезазначене в даному підрозділі дозволяє зробити такі висновки:

На другому етапі констатувального експерименту, який передбачав дослідження стану професійної готовності за відповідно розробленими критеріями було встановлено, що загальний рівень професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я як в контрольній так і в експериментальній групах відмічався переважно низький, лише декілька студентів контрольної та експериментальної групи мали високий рівень. Таким чином, на етапі вихідного контролю між контрольною та експериментальною групами суттєвих розбіжностей відносно критеріїв готовності студентів до формування культури здоров'я учнів основної школи не відмічалось. Відповідно не значний „діапазон розходжень” між контрольною та експериментальною групами дає можливість переконатись у однорідності складу студентів контрольної та експериментальної групи.

На етапі підсумкового контролю між контрольною та експериментальною групами було зафіксовано певні відмінності відносно усіх трьох критеріїв. Так, відповідно першого критерію у експериментальній групі кількість студентів які сягнули високого рівня психологічної готовності налічувалось 42,7%, порівняно з 25,9% студентами у контрольній групі. Відмічалось також значне зменшення кількості студентів в експериментальній групі віднесених до низького рівня психологічної готовності – 9,1%, в той час як в контрольній групі відмічалось 25,6% майбутніх учителів.

Подібні відмінності між контрольною та експериментальною групами на користь останньої можна спостерігати й відповідно критеріїв науково-теоретична та практична готовність до позакласної роботи з учнями основної школи. Так, якщо в експериментальній групі на початку експерименту до високого рівня науково-теоретичної готовності не належало жодного студенту. На етапі підсумкового контролю їх численність становила 41,1%. В контрольній групі на кінець експерименту таких студентів налічувалось

23,1%. Значно зменшилась кількість студентів експериментальної групи віднесених до низького рівня науково-теоретичної готовності (з 98,9% на початку експерименту до 6,5% на етапі його завершення). В контрольній групі відповідно зазначеного критерію кількість студентів з низьким рівнем зменшилась з 99% на етапі вихідного контролю до 20,7% на заключному (підсумковому) етапі експерименту.

Схожі відмінності між контрольною та експериментальною групами на завершення експерименту спостерігаємо й відносно практичної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи. Так, як і в попередньому випадку на етапі вихідного контролю студентів з високим рівнем практичної готовності не відмічалось. На кінець експерименту в контрольній групі їх налічувалось 25,2%, в експериментальній групі 38,3% студентів, що на 13,1% вище ніж у контрольній групі.

Висновки до розділу 2

Останнім часом спостерігається гостра потреба у вихованні здорової шкільної молоді. Важливе місце у здійсненні цього процесу займає вдало організована позакласна робота з основ здоров'я. Разом з тим, це вимагає якісної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями. Здійснення формувального експерименту дозволило зробити такі висновки:

В другому розділі дисертації визначено та теоретично обґрунтовано комплекс педагогічних умов підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи, а саме: удосконалення змісту професійно зорієнтованих дисциплін та практики за фахом з урахуванням мети, напрямів, форм, методів та особливостей оздоровчої позакласної роботи, спрямованої на духовний, соціальний, психічний і фізичний розвиток школярів основної школи; упровадження в процес професійної підготовки інтерактивних

форм і методів навчання, що сприяють підвищенню рівня професійної готовності студентів до реалізації оздоровчої роботи з учнями в процесі позакласної роботи; розвиток у студентів стійкої мотивації до формування культури здоров'я підлітків у процесі оздоровчої позакласної роботи.

Теоретично обґрунтовано та впроваджено в зміст професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я додатковий матеріал до фахових дисциплін який спрямовано на озброєння студентів необхідними знаннями у контексті формування культури здоров'я підлітків у процесі позакласної роботи з основ здоров'я.

Теоретично обґрунтовано та впроваджено в навчально-виховний процес найбільш сприятливі інтерактивні методи навчання серед яких лекція-бесіда, лекція-діалог, дискусія, аналіз конкретної ситуації, метод кейсу, мозкова атака, проблемна лекція, лекція прес-конференція, лекція з заздальгідь запланованими помилками, ділова гра та інші. Розроблено та впроваджено творчі завдання для самостійної роботи студентів зі спрямованістю окремих завдань на дослідницьку роботу.

Розроблено та впроваджено в зміст педагогічної практики додаткові завдання спрямовані на вироблення в майбутніх учителів необхідного практичного досвіду з розроблення, організації і проведення позакласних заходів; організації і проведення лекцій-бесід з батьками у контексті виконання учнями індивідуальної оздоровчої системи в домашніх умовах; здійснення дослідження стану духовного, психічного, соціального і фізичного аспектів здоров'я підлітків в позакласний час і т.д.

Узагальнення результатів проведеного педагогічного експерименту свідчить про доцільність їх впровадження у підготовку вчителів основ здоров'я, що підтверджується підвищенням кількості студентів експериментальної групи які сягнули високого рівня професійної готовності до позакласної роботи з учнями основної школи порівняно з контрольною групою за всіма критеріями.

На другому етапі констатувального експерименту, який передбачав дослідження стану професійної готовності за відповідно розробленими критеріями було встановлено, що загальний рівень професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я як в контрольній так і в експериментальній групах відмічався переважно низький, лише декілька студентів контрольної та експериментальної групи мали високий рівень. Таким чином, на етапі вихідного контролю між контрольною та експериментальною групами суттєвих розбіжностей відносно критеріїв готовності студентів до формування культури здоров'я учнів основної школи не відмічалось. Відповідно не значний „діапазон розходжень” між контрольною та експериментальною групами дає можливість переконатись у однорідності складу студентів контрольної та експериментальної групи.

На етапі підсумкового контролю між контрольною та експериментальною групами бачимо помітні розбіжності. Так, збільшення діапазону розходженості між контрольною та експериментальною групами відмічався стосовно усіх трьох критеріїв. Використання математичного аналізу даних за критерієм Пірсона дозволило переконатись у перевазі експериментальної групи над контрольною у контексті рівня професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи. Так, при порівнянні контрольної і експериментальної групи на вихідному етапі експерименту емпіричне значення критерію $\chi^2_{\text{емп}}$ для всіх компонентів готовності менше критичного значення 5,99 (0,256; 0,154; 2,104), отже відмінності між розподілами контрольних та експериментальних груп майбутніх учителів за рівнями готовності до позакласної роботи в сфері формування культури здоров'я підлітків незначущі ($p > 0,05$).

На підсумковому етапі при порівнянні контрольної і експериментальної групи емпіричне значення критерію χ^2 для всіх компонентів готовності перевищує критичне значення 5,99 (27,988; 29,059; 25,522), отже відмінності між контрольними та експериментальними групами

за усіма критеріями після формувального експерименту на користь експериментальної групи значущі на рівні $p < 0,05$.

Таким чином, збільшення кількості студентів експериментальної групи віднесених до високого рівня професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я у контексті позакласної роботи з учнями основної школи порівняно з контрольною групою підтверджує ефективність запропонованих педагогічних умов зазначених в гіпотезі дослідження.

Матеріали, які увійшли до розділу, опубліковано в наукових статтях та матеріалах конференцій [70; 71, 72].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації наведено науково-теоретичне обґрунтування та практичне розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи, шляхом розробки та впровадження педагогічних умов.

1. Аналіз наукової літератури засвідчив актуалізацію проблеми професійної підготовки спеціальної категорії вчителів – учителів основ здоров'я – пріоритетним завданням яких є діяльність, що спрямована на реалізацію здоров'язбережувальної функції і в навчально-виховному процесі, і в умовах позакласної роботи. Установлено, що до теперішнього часу, незважаючи на соціальну значущість проблеми виховання підлітків з високим рівнем культури здоров'я, а також значним потенціалом позакласної роботи з основ здоров'я, питанням підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи у вітчизняній науковій літературі не приділено належної уваги.

Узагальнення наукової літератури показало, що дослідження переважно спрямовані на визначення загальної мети та завдань професійної діяльності вчителя основ здоров'я, моделювання змісту та розробку форм і методів підготовки, що забезпечують формування в студентів лише узагальненого уявлення про функції та напрями професійно-педагогічної діяльності цієї категорії спеціалістів. Тоді як специфіка підготовки до власне позакласної роботи здоров'язбережувального характеру залишається поза увагою науковців і педагогів-практиків.

2. За результатами аналізу науково-методичних джерел визначено сутнісні ознаки позакласної роботи, принципи її організації, зміст, форми й методи, а також основні аспекти організації позакласної роботи з основ здоров'я, до яких віднесено: спрямованість позакласної роботи на формування в учнів високого рівня культури здоров'я, озброєння підлітків додатковими знаннями з формування, зміцнення та збереження власного здоров'я в духовному, психічному, соціальному та фізичному аспектах; здійснення оздоровчої роботи,

яка передбачає використання на практиці оздоровчих технологій доцільних для індивідуальної оздоровчої системи кожного окремого учня; урахування значущості просвітницької роботи батьків у контексті виховання здорової молоді в сім'ї; тісну співпрацю з медиками, психологами, валеологами та іншими фахівцями з питань здоров'я.

З урахуванням теоретичних положень позакласна виховна робота з основ здоров'я розглядається як організована оздоровча діяльність учнів, що відбувається за межами навчального процесу й спрямована на формування валеологічного світогляду, забезпечення здоров'ятворчої поведінки, оволодіння сукупністю спеціальних знань, умінь і навичок зі зміцнення та збереження здоров'я в духовному, соціальному, психічному та фізичному аспектах.

3. Розкрито сутність та структуру професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи, під якою розуміється професійно значуще утворення особистості фахівця, що характеризується єдністю науково-теоретичної, практичної та психологічної готовності до виховання духовно, психічно, соціально й фізично здорових підлітків, формування валеологічного світогляду учнів, забезпечення здоров'ятворчого процесу в позакласній діяльності; визначено критерії та відповідні показники професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи (психологічна готовність, науково-теоретична готовність, практична готовність), а також рівнів професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи – високий, середній, низький.

4. З урахуванням визначених теоретико-методичних засад професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я, позакласної роботи, її особливостей та потенціалу з формування основ здоров'я учнів основної школи, а також ґрунтуючись на фундаментальних ідеях компетентнісного, особистісно зорієнтованого, системного підходів визначено педагогічні умови формування професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи: удосконалення змісту професійно зорієнтованих дисциплін та практики

за фахом з урахуванням мети, змісту, сучасних форм і методів особливостей оздоровчої позакласної роботи, спрямованої на духовний, соціальний, психічний і фізичний розвиток школярів основної школи; упровадження в процес професійної підготовки інтерактивних форм і методів навчання, що сприяють підвищенню рівня професійної готовності студентів до реалізації оздоровчої роботи з учнями в процесі позакласної роботи; формування в студентів стійкої мотивації до формування культури здоров'я підлітків у процесі оздоровчої позакласної роботи.

5. Експериментально доведено ефективність поетапного впровадження теоретично обґрунтованих і змістовно розроблених педагогічних умов підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями, яке відбувалось за рахунок використання навчально-методичних та інформаційно-розвивальних матеріалів, спрямованих на оновлення навчальних програм фахових дисциплін і збагачення змісту навчальної та виробничої практик у контексті підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з формування духовного, психічного, соціального та фізичного здоров'я учнів основної школи; творчих завдань з актуальної проблематики здоров'язбереження для самостійної роботи студентів з професійно зорієнтованих дисциплін; дидактичних матеріалів щодо застосування інтерактивних форм і методів професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я (лекція-діалог, лекція із заздалегідь запланованими помилками, аналіз конкретних ситуацій, „мозкова атака”, ділова гра тощо).

Узагальнення результатів педагогічного експерименту свідчить про доцільність упровадження педагогічних умов підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи.

Перспективи розробки визначеної проблеми полягають в подальшому вдосконаленні процесу фахових дисциплін за рахунок використання інноваційних технологій особистісно зорієнтованого навчання, ІКТ, розробки інтегративних підходів до модернізації змісту підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи оздоровчого спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: Для пед. спец. высш. учеб. заведений/ О. А. Абдуллина – 2-е изд., перераб. и доп.– М. : Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Адєєва О. В. Підготовка майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Адєєва Ольга Вікторівна. – Одеса, 2008. – 210 с.
3. Албегонова Ф. Д. Здоровьесберегающие технологии воспроизводства населения – важнейший фактор улучшения демографической ситуации / Ф. Д. Албегонова, А. Б. Батырова, А. Т. Макиев // Успехи современного естествознания. – 2009. – № 7. – С. 125–127
4. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія: підруч. для студ., аспірантів та молодих викладачів вищ. навч. закл./ А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
5. Антоненко О. Формування навичок здорового способу життя в ході вивчення предмета „Основи здоров'я” / О. Антоненко // Здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 22–24 (118–120). – С. 3–5.
6. Архангельский С. И. Лекции по теории обучения в высшей школе / С. И. Архангельский. – М. : Высш. шк., 1974. – 382 с.
7. Бабич В. І. Актуальні питання підготовки основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи / В. І. Бабич, В. О. Зайцев // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки.. – 2010. – № 8 (195). – С. 13–18.
8. Бабич В. І. Модель формування культури здоров'я школярів в сучасних умовах шкільної освіти / В. І. Бабич // Науковий вісник Донбасу. – Вип. № 1 (9), 2010. – Режим доступу: http://almater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN8/09dyvukn.pdf. – Загол. з екрану;

9. Бабич В. І. Підготовка майбутніх учителів основ здоров'я як важлива умова виховання здорової молоді / В. І. Бабич, В. О. Зайцев, О. В. Нечаєва // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр.; за ред. С. С. Єрмакова. – Х. : ХХП, 2010. – № 1. – С. 3–6.

10. Бабич В. І. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування культури здоров'я школярів: Дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Вячеслав Іванович Бабич / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 315 с.

11. Баженова Н. А. Подготовка будущего учителя к формированию здорового образа жизни школьников (На материале факультета физической культуры педагогического вуза): дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.08 / Баженова Надежда Анатольевна. – Барнаул, 2000. – 217 с.

12. Балакірева О. М. Стан та чинники здоров'я українських підлітків : моногр. [Електронний ресурс] / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, О. Р. Артюх та ін.; наук. ред. М. Балакірева. – К. : ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. – К. : “К.І.С.”, 2011. – 172 с. – Режим доступу: www.unicef.org/ukraine/HBSC_Report_2011.pdf 29.10.11г. – Загол. з екрану;

13. Барабаш С. Ключі від здоров'я. Інтегрований урок з фізичної культури з міжпредметним зв'язком з основами здоров'я і біологією людини, 9-й клас / С. Барабаш // Здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 31 (91). – С. 16–19.

14. Безпалько О. Підготовка студентів до виховної роботи в школі // Професійна підготовка студентів педагогічних інститутів до виховної діяльності. Збірник наукових статей / За загальною редакцією А. Й. Капської. – К. : ІЗМН, 1996. – 96 с.

15. Березня О. О. Особливості превентивного виховання у школі / О. О. Березня // Позакласний час. – 2010. – № 2. – С. 14–25.

16. Берзіня О. О. СНІД: знати, щоб жити / О. О. Берзіня // Позакласний час. – 2009. – № 21 – 22. – С. 71–73.

17. Беспалько В. П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалиста / В. П. Беспалько, В. Г. Татур. – М. : Высш. шк., 1989. – 141 с.

18. Беспутчик В. Г. Здоровьесберегающие и здоровьесформирующие технологии профилактики нарушений и воспитание осанки у детей младшего школьного возраста / В. Г. Беспутчик, А. В. Хотько, В. А. Ярмолюк // Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта. – 2009. – № 10. – С. 11–14.

19. Бех І. Д. Особистісно зорієнтовано виховання : Науково-методичний посібник / І. Д. Бех – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.

20. Белецька І. Вплив організованого вільного часу на становлення особистості учня [Текст] / І. Белецька, Т. Гаміна // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 3. – С. 30–33.

21. Бігун С. К. Щастя – творити добро / С. К. Бігун // Позакласний час. – 2009. – № 3 – 4. – С. 9–11.

22. Бовть О. Соціально-психологічні причини агресивної поведінки підлітків / Оксана Бовть // Рідна школа, 1999. – № 2. – С. 17–20.

23. Бойцова М. В. Здоровьесберегающие технологии в образовательном учреждении / М. В. Бойцова, А. К. Гришко // Труды международного симпозиума „Надежность и качество”. – 2007. – Т. 1. – С. 72–73.

24. Бойченко Т. Основи здоров'я в національному курикулумі / Тетяна Бойченко // Рідна школа, 2009. – № 1. – С. 56–59.

25. Бойчук Ю. Д. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я : монографія / Ю. Д. Бойчук, О. С. Бородіна, О. М. Микитюк // Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків : Іванченко, 2015. – 140 с.

26. Бойчук Ю. Д. Компетентнісний підхід у сучасній вищій освіті / Ю. Д. Бойчук // Новий колегіум: наук. інф. журн. – Харків: ХНУРЕ. – 2015. – С. 38–44.

27. Бойчук Ю. Д. Оптимізація освітнього середовища як основа здоров'язбереження учасників освітнього процесу / Ю. Д. Бойчук // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журн. – Суми: вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка. – 2012. – № 2. – С. 137–145.

28. Булич Е. Г. Валеологія. Теоретичні основи валеології: Навч. Посібник / Е. Г. Булич, І. В. Муравов. – К. : ІЗМН, 1997. – 224 с.

29. Бурлакова І. А. Формування ідеології здоров'я у студентів вищих навчальних закладів / І. А. Бурлакова // Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 2. – С. 10–11.

30. Бурханов А. И. Здоровьесберегающие аспекты образовательных технологий / А. И. Бурханов, Т. А. Хорошева // Вестник ВЭГУ. – 2009. – № 1. – С. 65–70.

31. Василяшко І. Новий предмет „Основи здоров'я”. Ефективність упровадження / І. Василяшко // Здоров'я та фізична культура. – 2009. – № 28 (160). – С. 3–10.

32. Васильєва Р. Ю. Підготовка майбутніх учителів до формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / Р. Ю. Васильєва. – Житомир, 2010. – 22 с.

33. Венжега К. Розробка і використання тестових завдань під час вивчення предмета „Основи здоров'я” / К. Венжега // Здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 36 (96). – С. 3–5.

34. Венжега О. Календарно-тематичне планування з предмету „Основи здоров'я”. 6-й клас (35 год) / О. Венжега // Здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 19–21 (115–117). – С. 69–72.

35. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М. : Высш. шк., 1991. – 204 с.

36. Вергасов В. М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе / В. М. Вергасов. – 2-е изд., доп. и перераб. – Киев : Вища шк., 1985. – 175 с.

37. Винниченко І. А. Система позакласної роботи у восьмирічній школі / І. А. Винниченко, Е. М. Марієнгоф. – К. : Рад. шк., 1968. – 418 с.
38. Водзинский Д. И. Внеклассная воспитательная работа: (Хмельницкая средняя школа №5) / Водзинский Доминик Иванович. – М. : Учпедгиз, 1961. – 235 с.
39. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. Наук : спец. 13.00.04 „Теорія та методика професійної освіти” / І. В. Гавриш. – Луганськ., 2006. – 44 с.
40. Галузинський В. М. Педагогіка : Теорія та історія : Навчальний посібник / В. М. Галузинський, М. Б. Евтух – К. : Вища школа, 1995. – 237 с.
41. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование: Опыт системного исследования / А. В. Глузман. – К. : Издат. центр „Просвіта”, 1997. – 312 с.
42. Голік О. Б. Підготовка майбутніх учителів до організації позакласної дозвілєвої діяльності старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / О. Б. Голік. – Луганськ, 2007. – 22 с.
43. Гончаренко С. У. Проблеми гуманітаризації змісту шкільної освіти / С. У. Гончаренко // Науково-теоретичний та інформаційний журнал академії педагогічних наук України „Педагогіка і психологія”. – 1999. – № 4. – С. 17 – 25.
44. Горашук В. П. Організація навчально-виховного процесу з валеології в загальноосвітній середній школі: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / В. П. Горашук. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 112 с.
45. Горашук В. П. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика) / В. П. Горашук. – Луганск: Альма-матер, 2003. – 376 с.

46. Горашук В. П. Общая и педагогическая валеология в схемах, таблицах и комментариях / В. П. Горашук. – Луганск, ПП „Полиграфресурс” 2010. – 246 с.

47. Горашук В. П. Теоретичні та методичні засади формування культури здоров'я школярів : Дис. ... доктора педагогічних наук : 13.00.01 / Горашук Валерій Павлович. – Луганськ, 2004. – 414 с.

48. Горяна Л. Г. Авторська робоча програма з дисципліни „Методика предмета „Основи здоров'я””. Робоча програма розроблена на підставі Типової навчальної програми зі шкільного предмета „Основи здоров'я” / Л. Г. Горяна // Основи здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 5–6. – С. 18–21.

49. Горяна Л. Г. Мотивація та ціле спрямовування організації роботи учнів із інформаційними джерелами (підручником) у процесі навчання основ здоров'я / Л. Г. Горяна // Основи здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 9 – 10. – С. 10–14.

50. Горяна Л. Г. Особливості викладання шкільного предмета „Основи здоров'я” / Л. Г. Горяна // Основи здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 9–10. – С. 3 – 4.

51. Горяна Л. Г. Який він, урок з основ здоров'я / Л. Г. Горяна // Основи здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 9 – 10. – С. 18–27.

52. Григоренко Л. Самостійна робота як фактор підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності / Людмила Григоренко // Рідна школа. – 2005. – № 8. – С. 23–24.

53. Григорьева Н. И. Здоровьесберегающие технологии в подготовке специалистов / Н. И. Григорьева, Л. Н. Зарцына // Среднее профессиональное образование. – 2008. – № 4. – С. 44–45.

54. Гриньова М. В. Методика викладання валеології : Навч.-метод. посібник. – Полтава : АСМІ. – 2003. – 220 с.

55. Двучичанская Н. Н. Интерактивные методы обучения как средство формирования ключевых компетенций / Н. Н. Двучичанская // Наука и образование: электронное научно-техническое издание. – 2011. – № 4. – С. 8–13.

56. Денисенко Н. Г. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до оздоровчої роботи з молодшими школярами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія та методика професійної освіти” / Н. Г. Денисенко. – К., 2011. – 25 с.

57. Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття) // Освіта. – 1993. – № 44–46.

58. Деркач В. В. Вітаміни: які, коли та скільки / В. В. Деркач // Основи здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 1–2. – С. 10–11.

59. Дзюба О. Інноваційний підхід до науково-методичного супроводу професійного зростання вчителів основ здоров'я / О. Дзюба, О. Давлетянова // Здоров'я та фізична культура. – 2009. – № 13 (145). – С. 4–7.

60. Дижонов Л. Б. Здоровьесберегающие технологии в физическом воспитании / Л. Б. Дижонова, Т. Н. Хаирова, Л. Н. Слепова, М. К. Татарников // Известия Волгоградского государственного технического университета. – 2007. – Т. 7. № 4. – С. 99–101.

61. Дмитриев С. В. Культурообразующие, здоровьесберегающие образовательные технологии в высшей школе / С. В. Дмитриев // Физическое воспитание студентов. – 2010. – № 5. – С. 10–16.

62. Дмитрук О. Найбільше багатство – здоров'я / О. Дмитрук // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – № 28 (52). – С. 18–19.

63. Долинський Б. Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія та методика професійної освіти” / Б. Т. Долинський. – Одеса, 2011. – 44 с.

64. Дорошенко К. Г. Виховання гуманістичного ідеалу старших підлітків у позакласній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія і методика виховання” / К. Г. Дорошенко. – К., 2003. – 22 с.

65. Дорогих Р. Моделювання педагогічних ситуацій у процесі формування професійних якостей майбутніх учителів / Раїса Дорогих // Рідна школа. 2006. – № 6. – С. 7–9.

66. Дробна Н. Підлітки проти Сніду. Урок-тренінг, 8-й клас / Н. Дробна // Здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 15 (75). – С. 10–11.

67. Дубасенюк О. А. Теоретичні і методичні основи виховної діяльності педагога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / О. А. Дубасенюк. – К., 1996. – 48 с.

68. Жабокрицька О. В. Педагогічні умови виховання основ здорового способу життя підлітків : автореф. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Оксана Валентинівна Жабокрицька. – К., 2004. – 15 с.

69. Жара Г. І. Підготовка майбутніх учителів до формування в учнів валеологічних понять на засадах міжпредметних зв'язків шкільних природничих курсів : Автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти [Електронний ресурс] / Жара Ганна Іванівна; Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. – Чернігів, 2009. – 20 с. – Режим доступу: – укр.<http://www.nbu.gov.ua/ard/2009/09jgispk.zip>. – Загол. з екрану;

70. Зайцев В. О. Місце педагогічної практики у підготовці майбутніх учителів основ здоров'я до виховання здорових школярів у процесі позакласної роботи / В. О. Зайцев // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2013. – № 8(267) квіт. – С. 53 – 59.

71. Зайцев В. А. Опыт использования деловой игры в практике подготовки будущих учителей основ здоровья к внеклассной работе / В. А. Зайцев // Весн. Томского гос. пед. ун-та (TSPU Bulletin). – 2015. – № 3(156). – С. 245 – 247.

72. Зайцев В. О. Деякі аспекти вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи / В. О. Зайцев // Культура здоров'я, фізичне виховання, реабілітація в сучасних умовах : зб. наук. пр. – Луганськ, 2011. – С. 82 – 87.

73. Зайцев В. О. Стан організації позакласної роботи з основ здоров'я у загальноосвітніх навчальних закладах / В. О. Зайцев // Věla a vznik – 2012/2013 : materiály IX mezinár. vědecko-praktická konf. – Praha : Pedagogika, 2013. – Díl 20. – S. 83 – 85.

74. Зайцев В. О. Визначення змісту позакласної роботи з основ здоров'я у загальноосвітніх навчальних закладах / В. О. Зайцев // Педагогіка і психологія професійної освіти : наук.-метод. журн. – Л., 2012. – № 3. – С. 66 – 72.

75. Зайцев В. О. Критерії та показники професійної готовності майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи з учнями основної школи [Електронний ресурс] / В. О. Зайцев // Народна освіта. – Електронне фахове вид. – К., 2012. – Вип. 2(17). – Режим доступу : <http://narodna.osvita.kiev.ua/NarodnaOsvita/vypusk/17/index17.htm>. – Назва. з екрана.

76. Зайцев В. О. Організація оздоровчої роботи учнів основної школи у процесі позакласної діяльності з основ здоров'я / В. О. Зайцев // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. ; редкол. : В. В. Кузьменко та ін. – Херсон : РІПО, 2012. – Вип. 15. – С. 34 – 38.

77. Зайцев В. О. Місце позакласної роботи з навчального предмету „Основи здоров'я” у контексті формування культури здоров'я учнів основної школи / В. О. Зайцев // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.; редкол.: Т. І. Сущенко та ін. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 20(73). – С. 310 – 314.

78. Закон України „Про вищу освіту” [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/conv> – Загол. з екрану.

79. Закон України Про охорону дитинства від 26 квітні 2001 р. № 2402-III. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/page> – Загол. з екрану.

80. Залесский М. Л. Конструювання і реалізація технології залучення школярів до здорового способу життя у взаємозв'язку класної і позакласної роботи: дис. кандидата пед. наук : 13.00.01 / Залесский Михайло Львович. – Н. Новгород, 2005. – 249 с.

81. Зенченков І. П. Формування духовних цінностей майбутнього фахівця з основ здоров'я в процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія та методика виховання” / І. П. Зенченков. – Луганськ. – 2011. – 22 с.

82. Зинчук Н. А. Организация внеклассных физкультурно-спортивных форм занятий / Н. А. Зінчук // Гуманитарные исследования. – 2009. № 4. – С. 247–249.

83. Зотова М. О. Особенности применения здоровьеразвивающих технологий в формировании культуры здоровья школьников / М. О. Зотова // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – № 3 – С. 50–57.

84. Зязюн І. А. Освітня парадигма – тип культурно-історичного мислення і творчої дії суб'єктів освіти / І. А. Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: збірник наукових праць / за ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало. – К. : НТУ „ХПІ”, 2003. – 680 с.

85. Иванова Ю. В. Культура здоровья студенческой молодежи забайкалья в зеркале социологии / Ю. В. Иванова // Гуманитарный вектор. – 2008. – № 3. – С. 108–112.

86. Ишмухаметов М. Г. Здоровьесберегающие технологии в работе с детьми девиантного поведения / М. Г. Ишмухаметов, А. А. Наумов, Е. В. Кучина // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2009. – № 3. – С. 129–131.

87. Кабацька О. В. Методика формування культури здоров'я старшокласників у позакласній роботі / О. В. Кабацька // Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Херсон : ХДУ, 2010. – Вип. 56. – С. 192–198.

88. Казанжи І. В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до позаурочної виховної роботи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / І. В. Казанжи. – Одеса, 2002. – 22 с.

89. Казанжи І. В. Здоров'язберігаюча компетентність як складова професійної готовності майбутніх педагогів / І. В. Казанжи // Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: здоров'я через освіту : матеріали V Міжнар. та XIX Всеукр. пед. читань, 11-12 жовт. 2012 р. [у 4 т.] /. – Донецьк : Витоки, 2012. – Т. 4. – С. 42–45.

90. Кайряк О. В. Душі людської доброта / О. В. Кайряк // Позакласний час. – 2009. – № 23 – 24. – С. 7–8.

91. Каменський Я. А., Педагогическое наследие / Сост. В. М. Кларин, А. Н. Джурицкий. – М.: Педагогика, 1987. – 416 с.

92. Кардаш Н. Туберкульоз – небезпечне інфекційне захворювання. Урок з основ здоров'я, 7-й клас / Н. Кардаш // Здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 14 (110). – С. 22–24.

93. Катеруша О. Ділові ігри як засіб активізації пізнавальної діяльності студентів // Вища школа – 2009. – № 12 – С 53–60.

94. Кириленко С. В. Соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я старшокласників : Дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07 / Кириленко Світлана Володимирівна. – К., 2004. – 240 с.

95. Кіян О. Батьківсько-вчительська взаємодія як фактор морального становлення особистості / О. Кіян // Позакласний час. – 2009. – № 23–24. – С. 31–37.

96. Климацкая Л. Г. Внедрение здоровьесформирующих технологий в обучение и подготовку студентов-медиков и будущих преподавателей физической культуры / Л. Г. Климацкая, В. А. Кузьмин, А. И. Шпаков, С. Ласкене // Физическое воспитание студентов творческих специальностей. – 2008. – № 6. – С. 46–59.

97. Кобяков Ю. П. Проектирование и реализация здоровьесоздающей технологии физического воспитания студентов вузов : авторей канд. пед.

наук: 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / Юрий Павлович Кобяков. – Москва. – 2006. – 38 с.

98. Ковалюк Т. П. Сіймо добро і даруймо любов! / Т. П. Ковалюк // Позакласний час. – 2009. – № 5 – 6. – С. 16–18.

99. Ковальова С. Формування корисних і запобігання шкідливим звичкам у підлітків. Розробка уроку з основ здоров'я для 6 класу / С. Ковальова // Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 12. – С. 22–23.

100. Ковальчук І. А. Формування готовності майбутніх педагогів до статевої соціалізації учнів : Дис. ... кандидата педагогічних наук : 13.00.04 / Ковальчук Ірина Андріївна. – Луганськ, 2004. – 232 с.

101. Козак І. О. Інтерактивна модель навчання та формування соціально-психологічних компетентностей учнів / І. О. Козак // Основи здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 1–2. – С. 4–6.

102. Кокорина О. Р. Здоровьесберегающие технологии в системе гуманитарного образования / О. Р. Кокорина // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Образование, здравоохранение, физическая культура. – 2006. – № 3. – С. 109–110.

103. Комарова И. Г. Ролевые функции куратора студенческой группы в формировании культуры здоровья будущих специалистов / И. Г. Комарова // Культура физическая и здоровье. – 2008. – № 5. – С. 53 – 55.

104. Кондрацька Г. Д. Технологія підготовки студентів – майбутніх учителів до викладання основ здоров'я / Г. Д. Кондрацька, Я. О. Максим'як, С. Н. Будинкевич // Педагогіка, психологія та медико-біологічні основи фізичного виховання і спорту. – 2009. – №. 8. – С. 74–77.

105. Кононко О. Л. Актуальні проблеми становлення особистості в ранньому онтогенезі / О. Л. Кононко // Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 11. – С. 10–12.

106. Корнеева Л. Интерактивные методы обучения / Л. Корнеева // Высшее образование в России. – 2004. – № 12. – С. 105–108.

107. Комар О. Навчання школярів за інтерактивними методами / Ольга Комар // Рідна школа.– 2006. – № 5. – С. 57–60.
108. Кравченко І. В. Формування у підлітків моральних вчинків у позакласній роботі: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07 / Кравченко Ірина Володимирівна. – К., 2004. – 249 с.
109. Кравченко Т. Взаємодія сім'ї – проблема сучасності / Тамара Кравченко // Рідна школа.– 2005. – № 9–10. – С. 24–26.
110. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 215 с.
111. Кривошеєва Г. Л. Формування культури здоров'я студентів університету : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Кривошеєва Галина Леонідівна. – Луганськ, 2001. – 228 с.
112. Кузьміна Н. В. Методы системного педагогического исследования / Н. В. Кузьміна. – Л.: ЛГУ, 1980. – 172 с.
113. Кучерова О. Е. Проблема духовно-нравственного здоровья в современном воспитании / О. Е. Кучерова // Среднее профессиональное образования. – 2006. – № 10. – С. 18–21.
114. Кушіль М. В. Милосердя і доброта – людства два крила / М. В. Кушіль // Позакласний час. – 2010. – № 1. – С. 10–13.
115. Кыркалов В. П. Воспитание школьников во внеучебное время.// Сборник метод. Материалов М-ва просвещения РСФСР в помощь организатору внеклассной и внешкольной воспитательной работы / Под ред. Л. К. Балясной. Сост. В. П. Кыркалов и П. Э. Шпитальник. М., „Просвещение”, 1971. – 208 с.
116. Лавроненко О. М. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія та методика виховання” / О. М. Лавроненко. – К., 2008. – 22 с.
117. Лебедченко С. Ю. Формирование культуры здоровья будущего учителя в процессе профессиональной подготовки : автореф. дис. на здобуття

наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 – „Теорія и методика професійного образования” / С. Ю. Лебедченко. – Волгоград, 2000. – 19 с.

118. Липа О. О. Проект „Змістовне дозвілля” / О. О. Липа // Позакласний час. – 2010. – № 2. – С. 26–32.

119. Лисенко О. М. Виховання гуманістично спрямованої особистості підлітка у позаурочний час : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія та методика виховання” / О. М. Лисенко. – К., 2008. – 22 с.

120. Луганцева О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи із сім'єю : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 / Луганцева Оксана Геннадіївна. – Луганськ. – 2012. – 374 с.

121. Лысенко Е. Культура жизни и культура здоров'я / Е. Лысенко, О. Рагимова // Высшее образование в России. – 2008. – № 11. – С. 139 – 142.

122. Мазур Н. Поняття про здоров'я та хворобу людини. Основні складові здоров'я / Н. Мазур // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – № 15 (39). – С. 17–19.

123. Макаренко В. К. Культура здоровья как приоритетная задача общественного развития молодежи / В. К. Макаренко, О. Д. Григорьева, Ж. В. Тома // Спортивный психолог. – 2009. – № 2. – С. 63–67.

124. Малихіна Т. Моральне становлення особистості підлітка на сучасному етапі / Тетяна Малихіна // Рідна школа, 2006. – № 6. – С. 24–25.

125. Малишева К. Формування навичок здорового способу життя / К. Малишева // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – № 25 (49). – С. 7.

126. Малярчук Н. Н. Концептуальные подходы к понятию „культура здоровья” / Н. Н. Малярчук // Вестник Тюменского государственного университета. – 2006. – № 1. – С. 255 – 265.

127. Малярчук Н. Н. Культура здоровья педагога (личностный и профессиональный аспекты) : автореф. дис. на соискание ученой степени

доктора пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” / Наталья Николаевна Малярчук. – Тюмень, 2009. – 50 с.

128. Малярчук Н. Н. Субъективная роль педагога в воспитании культуры здоровья учащихся / Н. Н. Малярчук // Медицина и образование в Сибири. – 2007. – № 4. – С. 14.

129. Мартиненко І. Життя і здоров'я людини. Цикл уроків основ здоров'я, 8-й клас / І. Мартиненко // Здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 25 (121). – С. 3–9.

130. Маслова Е. С. Здоровьесберегающие технологии в ИРГТУ / Е. С. Маслова, Т. И. Шишелова, О. О. Некипелова // Современные проблемы науки и образования. – 2006. – № 4. – С. 94–95.

131. Матвієнко О. В. Моральне виховання молодших школярів у позаурочній та позашкільній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теорія і історія педагогіки” / О. В. Матвієнко. – К., 1999. – 20 с.

132. Мета та завдання курсу „Основи здоров'я” [Електронний ресурс] / Режим доступу: zdorovyekonstruktor.ru/index/0-6. – Загол. з екрану.

133. Мирончук Н. М. Формування культури міжособистісних взаємин старших підлітків у позаурочній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія та методика виховання” / Н. М. Мирончук. – К., 2007. – 25 с.

134. Мігутіна О. Людина в інформаційному просторі. Урок основ здоров'я, 8-й клас / О. Мігутіна // Здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 5 (101). – С. 17–19.

135. Міжнародний проект „Європейська мережа шкіл сприяння здоров'я” в Україні: Наказ Міністерства освіти України та Міністерства охорони здоров'я України від 20 липня 1998 року №206/272 // Позакласний час. – 2004. – №3–4. – С. 11–12.

136. Міненко А. О. Методологічні основи методики викладання основ здоров'я, валеології та безпеки життєдіяльності / А. О. Міненко // Педагогіка,

психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 6. – С. 106–109.

137. Міненко А. О. Формування валеологічної культури вчителя та його готовність до валеологічної діяльності / А. О. Міненко // Основи здоров'я та фізичної культура. – 2007. – № 5. – С. 6–11.

138. Муравьев А. В. Культура здоровья личности как предмет структурно-функционального анализа / А. В. Муравьев // Научные проблемы гуманитарных исследований. – 2008. – № 12. – С. 28–31.

139. Наказ Управління освіти і науки Про регіональну програму Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю // Управління освітою. – 2005. – № 2 (98) (січень). – С. 1–6.

140. Національна доктрина розвитку освіти. Затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 // Освіта України. – 2002. – № 33 (квіт.). – С. 4–6.

141. Никитина Н. Н., Железнякова О. М., Петухов М. А. Основы профессионально-педагогической деятельности : Учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования / Н. Н. Никитина, О. М. Железнякова, А. М. Петухов. – М. : Мастерство, 2002. – 288 с.

142. Никифоров Д. А. Развитие здоровьесберегающих умений и навыков учащихся на занятиях физической культуры в сельской школе / Д. А. Никифоров // Казанский педагогический журнал. – 2009. – № 2. – С. 119–124.

143. Новицька Т. І. Здоров'я та здоровий образ життя / Т. І. Новицька // Позакласний час. – 2009. – № 13 – 14. – С. 92–93.

144. Норець М. Використання елементів мистецтва на уроках основ здоров'я / М. Норець // Здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 26 (86). – С. 21–23.

145. Оглоблин К. А. Культура здоровья как философско-мировоззренческий феномен / К. А. Оглоблин // Человек и образование. – 2009. – № 3. – С. 76–80.

146. Оглоблин К. А. Специальный инновационный курс „валеологическое образование и здоровьесберегающие технологии в школе” в формировании культуры здоровья у будущих педагогов по физической культуре / К. А. Оглоблин // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. – 2007. – № 8. – С. 65–67.

147. Омельченко О. В. Особливості професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів з організації здоров'язберігаючого навчально-виховного процесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія та методика професійної освіти” / О. В. Омельченко. – Харків, 2008. – 20 с.

148. Оржеховська В. М. Педагогіка здорового способу життя / В. М. Оржеховська // Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 4. – С. 20–22.

149. Основи здоров'я: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9-ті класи. К: Ірпінь, 2005. – 41 с.

150. Паначев В. Д. Здоровьеформирующие инновационные технологии развития спортивной культуры личности студента / В. Д. Паначев // Вестник Пермского государственного технического университета. Социально-экономические науки. – 2010. – № 6. – С. 121–127.

151. Пехота А. О. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. // – К. : А.С.К., 2004. – 256 с.

152. Поздникина Н. Н. Воспитание подростков в процессе внеклассной работы с ориентацией на духовно-нравственные ценности: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Поздникина Наталья Николаевна. – М., 2005. – 173 с.

153. Попов Н. С. Гражданское воспитание в системе внеклассной работы: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Попов Николай Сергеевич. – М., 2004. – 151 с.

154. Пристинський В. М. Стандарти критического мышлення в формуванні валеологического мировоззрения студентов высших учебных заведений / В. М. Пристинський // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наук. праць / [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Слов'янськ : ДДПУ.– 2014. – С. 58 – 67.

155. Пристинський В. М. Интеграция современной науки и практики в формировании валеологического мировоззрения студентов высших учебных заведений / В. М. Пристинський // Образование и наука : проблемы и перспективы развития :– Махачкала, 2014. – 322 с. – С. 127 – 133

156. Про концепцію фізичного виховання в системі освіти України // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 1997. – № 13 (липень). – С. 3–16,

157. Пьянкова Г. С. Здоровьесберегающие технологии обучения и воспитания детей в образовательных учреждениях / Г. С. Пьянкова // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2010. – № 8. – С. 129–131.

158. Радченко А. В. Професійна підготовка майбутніх вчителів основ здоров'я у вищому навчальному закладі : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Радченко Аліна Володимирівна. – Луганськ. – 2012. – 260 с.

159. Рыбакова Т. Психологический потенциал интерактивных методов / Т. Рыбакова // Высшее образование в России. – 2004. – № 12. – С. 41–44.

160. Рыбачук Н. А. Теория и технология формирования культуры здоровья студентов: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора пед. наук : спец. 13.00.08 „Теория и методика профессионального образования” / Наталия Анатолиевна Рыбачук. – Краснодар, 2003. – 46 с.

161. Савенков О. Правила особистої гігієни. Догляд за порожниною рота. Урок з основ здоров'я, 6-й клас / О. Савенков // Здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 14 (110). – С. 19–22.

162. Саєнко Т. Формування творчої активності майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки / Тетяна Саєнко // Рідна школа, 2006. – № 12. – С. 5–8.
163. Сапуга І. Є. Стан здоров'я дітей України. Фактори „ризиків” шкільного середовища // Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 9. – С. 12.
164. Сасса Н. М. Немає вищої святині, ніж чисте сяйво доброти / Н. М. Сасса // Позакласний час. – 2010. – № 1. – С. 13–15.
165. Сватъєв А. В. Соціально-педагогічні умови формування фізичного здоров'я підлітків у позашкільній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія та методика виховання” / А. В. Сватъєв. – К., 2001. – 18 с.
166. Свириденко С. Навчаємо бути здоровими : Позакласна робота : 5–9 кл. – К. : Шк. світ, 2007. – 128 с.
167. Семенова Г. И. Здоровьеформирующие технологии: результаты внедрения в условиях севера / Г И. Семенова // Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. – 2009. – № 8. – С. 110–114.
168. Сентизова М. И. Педагогическое обеспечение подготовки будущих учителей к здоровьесберегающей деятельности: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Сентизова Мария Ивановна. – Якутск, 2008. – 178 с.
169. Сербіненко О. Позакласна робота в системі фізичного виховання школярів / О. Сербіненко // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – № 28 (52). – С. 8–9.
170. Сериков С. Г. Здоровьесберегающие образовательные технологии: системно-синергетическая интерпретация / С. Г. Сериков // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Образование. Педагогические науки. – 2009. – № 4. – С. 15–23.
171. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : ООО „Речь”, 2000. – 350 с.

172. Сисоєва С. О. Проблема формування особистості, здатної до творчої самореалізації // Зб. наук. пр. – Миколаїв : Вид-во МФ НАУКМА / С. О. Сисоєва. – 2000. – Т. 7: Педагогіка. – С. 13–19.

173. Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі [Електронний ресурс] / О Січкарук // Режим доступу: <http://www.twirpx.com/about/search/?searchid=-> Загол. з екрану.

174. Слостенин В. А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе: содержание, структура, функционирование // Профессиональная подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. Межвузовский сборник научных трудов./ М., МГПИ им. В. И. Ленина, 1982. – 180 с.

175. Слостенин В. А. Реформа школы и готовность учителя к профессиональной деятельности: вопросы методологии и теории / В. А. Слостенин, М. Я. Виленский // Теория и практика физической культуры. – 1985. – № 6. – С. 43–45.

176. Слесар Б. Практичні роботи та екскурсії з основ здоров'я. 8-й клас / Б. Слесар // Здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 16–18. – С. 62–72.

177. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Изд. центр „академія”, 2001. – 304 с.

178. Софій Н. З. Про сто і один метод активного навчання / Н. З. Софій, В. У. Кузьменко – К. : Крок за кроком, 2003. – 116 с.

179. Стасенко О. А. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної роботи з учнями основної школи: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / Олексій Анатолійович Стасенко. – Кіровоград, 2010. – 20 с.

180. Страшко С. В., Животовська Л. А. Шляхи впровадження галузевого стандарту вищої освіти бакалавра за спеціальністю „Валеологія”

С. В. Страшко, Л. А Животовська // Основи здоров'я та фізична культура. – № 4. – 2007. – С. 4 – 8.

181. Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ.СНІДу [Страшко С. В., Животовська Л. А., Гречішкіна О. Д., Міненюк А. О., Савонова О. В., Гаврилюк В. О] . За ред. Страшка С.В. : Навч.-метод. посібник для викладачів валеології, основ медичних знань та безпеки життєдіяльності, вчителів основ здоров'я, студ. вищ. пед. навч. закладів. - 2-е вид., перероб. і доп. - К. : Освіта України, 2006. - 260 с.

182. Сутягина Т. В. Формирование социального опыта у студентов на начальном этапе обучения в вузе: Автореф. канд. пед. наук: 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (социальное воспитание в общеобразовательной и высшей школе) 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / Сутягина Татьяна Владимировна – Кострома, – 2007 – 25 с.

183. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения: В 3-х т. Т. 2/ Сост. О. С. Богданова, В. З. Смаль. – М. : Педагогіка, 1980. – 384 с.

184. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения : В 3-х т. Т. 1 /Сост. О. С. Богданова, В. З. Смаль. – М. : Педагогіка, 1979. – 560 с.

185. Творогова Н. Д. Духовное здоровье / Н. Д. Творогові // Вестник Университета Российской академии образования. – 2006. – № 4. – С. 44-53.

186. Тимофеева С. В. О необходимости формирования духовно-нравственного здоровья развивающейся личности / С. В. Тимофеева // Вестник Красноярского государственного аграрного университет. – 2009. – № 4. – С. 228-232.

187. Тимошенко Н. О. Подготовка учителя к просветительной деятельности в области основ индивидуального здоровья школьников :

дис. ... на соиск. науч. степ. кандидата пед. наук : 13.00.08 / Наталия Олеговна Тимошенко. – Ставрополь, 2004 – 161 с.

188. Тігай Л. Шкідливий вплив куріння на органи дихання. Урок ОБЖ, 10-й клас / Л. Тігай // Здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 7 (67). – С. 21–23.

189. Ткаченко Н. М. Проект „Сприяння просвітницькій роботі серед учнів середнього підліткового віку щодо превентивного виховання” / Н. М. Ткаченко // Позакласний час. – 2010. – № 2. – С. 33–44.

190. Трегуб Н. Рухова активність і здоров'я. Урок основ здоров'я, 8-й клас / Н. Трегуб // Здоров'я та фізична культура. – 2008. – № 3 (99). – С. 15–19.

191. Трепоухова Л. А. Формирование личности учителя в процессе общественно – педагогической практики студентов // Профессиональная подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. Межвузовский сборник научных трудов./ М., МГПИ им. В. И. Ленина, 1982.– 180 с.

192. Трошин В Д. Духовная доминанта – основа жизни и здоровья / В. Д. Трошин // Медицинский альманах. – 2010. – № 2. – С. 21–24.

193. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Т. І. Туркот.– К. : Кондор, 2011. – 628 с.

194. Указ Президента України Про Національну програму „Діти України” від 18 січня 1996 року № 63/96 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/63/96/page2>– Загол. з екрану.

195. Урум Н. С. Підготовка майбутніх вчителів до забезпечення здорового способу життя молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія та методика професійної освіти” / Н. С. Урум. – К., 2008. – 19 с.

196. Філіпп'єва О. А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до валеологічного виховання учнів : автореф. дис. на здобуття

наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія та методика професійної освіти” / О. А. Філіпп’єва. – Кіровоград, 2008. – 23 с.

197. Формування ключових компетентностей на уроках з „Основ здоров’я” [Електронний ресурс] / Режим доступу: zdorovyekonst.ucoz.ru/index/0-6.] – Загол. з екрану.

198. Фруктува Я. Сучасні форми позакласної роботи з учнями (Текст) / Яна Фруктова // Біологія і хімія в школі, 2007. – № 1. – С. 29–31.

199. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика : монографія / С. Я. Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 320 с.

200. Цільова комплексна програма „Фізичне виховання – здоров’я нації” від 1 вересня 1998 року, № 963/98. – К., 1998.

201. Черниш І. В. Хрестоматія моральних цінностей людства / І. В. Черниш // Позакласний час. – 2009. – № 9 – 10. – С. 26–28.

202. Шаталова Н. И. Активные методы обучения в концепции организации учебного процесса / Н. И. Шаталова // Известия Уральского государственного экономического университета. – 2004. – Т. 9. – С. 91–92.

203. Шахненко В. І. Підготовка учнів до здорового способу життя у змісті здоров’я формуючих курсів ЗНЗ незалежної України // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2008. – № 1. – С. 168–175.

204. Шевнюк О. Л. Теорія і практика культурологічної освіти майбутніх учителів у вищій школі : Автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Шевнюк Олена Леонідівна. – К., – 2004. – 41 с.

205. Шевчук О. Хвороби цивілізації. Урок основ здоров’я, 7-й клас / О. Шевчук // Здоров’я та фізична культура. – 2008. – № 5 (101). – С. 19–21.

206. Шелудченко І. І. Добро починається з тебе / І. І. Шелудченко // Позакласний час. – 2009. – № 5 – 6. – С. 13–16.

207. Шенделева С. В. Подготовка будущих учителей к формированию культуры здоровья школьников в педагогических вузах России : 1918 - конец 90-х гг. XX в.: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Шенделева Светлана Викторовна. – Чита, 2008. – 196 с.

208. Шклярук В. Я. Ретрансляция здоровьесберегающих технологий в формировании самосохранительного поведения школьников / В. Я. Шклярук // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Социология. Политология. – 2009. – Т. 9. № 4. – С. 18–20.

209. Шкода Н. М. Розпізнай добро та зло / Н.М. Шкода // Позакласний час. – 2010. – № 1. – С. 15–16.

210. Шокина И. Н. Личностно-деятельностный подход – основа мотивации к образованию / И. Н. Шокина // Поволжский торгово-экономический журнал. – 2011. – № 2. – С. 81–89.

211. Эрдынеева К. Г. Здоровьесберегающие технологии как условие продуктивной деятельности / К. Г. Эрдынеева // Фундаментальные исследования. – 2005. – № 1. – С. 90–90.

212. Язловецкий В. С. Физическое воспитание детей и подростков с ослабленным здоровьем / В. С. Язловецкий. – К. : Здоровье, 1991. – 232 с.

213. Яремчук Н. Я. Підготовка студентів класичного університету до виховної діяльності у загальноосвітній школі: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Наталія Ярославівна Яремчик. – Вінниця. – 2007. – 20 с.

214. Brekhman I. I. Investigation and extensive utilization of wild plants / I. I. Brekhman // Nutr. A. Health. – 1982. – Vol. 1, № 1. – P. 39 – 44.

215. Bulicz E. Wychowanie zdrowotne.Cz. 1. Teoretyczni podstawy waleologii / Bulicz E., Murawow I. – Radom: Wyd. PR, 1997. – 283 s.

216. Popova Larisa, Holistický přístup ve formování, ochraně a upevnování zdraví dítěte / Popova L. // Problematika výchovy dětí a mládeže ke zdravému způsobu života v evropských zemích. – Brno, 1997. – C. 104–105.

217. Reshetyuk A. L. The Working ability of aging workers / A. L. Reshetyuk // Geragogics: European research. The Haworth Press, 1992, – P.91 – 102.

218. Ware J. E. Standards for validating health measures. Definition and content / J. E. Ware // Journ. Chron. Dis. – 1987. – Vol. 40. – № 6. – P. 473 – 480.

Додатки

Додаток А

Анкета для вчителів які викладають в загальноосвітніх навчальних закладах предмет „Основи здоров’я”

Вказати конкретну спеціальність (кваліфікацію зазначену в дипломі)

_____

Стаж роботи _____

1. Як ви вважаєте, наскільки позакласна робота є важливою у формуванні культури здоров’я підлітків?
2. Які теми чи питання відповідно навчального предмету „Основи здоров’я” викликають у вас труднощі?
3. Як часто вчителі спілкуються з батьками учнів з питань здоров’я?
4. Чи організовуєте ви конференції, Олімпіади та вікторини присвячені питанням здоров’я? Якщо так, вкажіть, що саме.
5. Яка періодична література вам частіше стає в нагоді стосовно організації позакласної роботи стосовно виховання здорових школярів?
6. Як ви вважаєте, чи потрібно здійснювати у процесі позакласної роботи з основ здоров’я оздоровчу роботу?
7. Як часто в процесі позакласної роботи учні виконують оздоровчі технології спрямовані на духовний, психічний та фізичний аспекти здоров’я?
8. Чи намагаєтесь ви організовувати та проводити оздоровчі заходи у процесі позакласної роботи з основ здоров’я?
9. Чи намагаєтесь ви застосовувати до себе оздоровчі технології, що впливають на фізичний аспект здоров’я?

10. Чи намагаєтесь ви застосовувати до себе оздоровчі технології, що впливають на психічний аспект здоров'я?
11. Чи намагаєтесь ви застосовувати до себе оздоровчі технології, що впливають на духовний аспект здоров'я?
12. Які методи навчання ви частіше використовуєте в навчальній та позакласній діяльності?
13. Які питання на ваш погляд потребують додаткового розгляду у процесі позакласної роботи з зазначеного предмету?
14. Які теми чи питання, що не ввійшли до програми навчального предмету „Основи здоров'я”, на ваш погляд, потрібно розглянути у процесі позакласної роботи?
15. Чи можливо за рахунок позакласної роботи сприяти підвищенню рівня культури здоров'я учнів основної школи?

**Методика визначення
сформованості у майбутніх учителів основ здоров'я мотивації до
професійної діяльності щодо виховання всебічно розвинених та здорових
школярів**

Інструкція

Прочитайте, будь ласка, запитання й дайте відповідь „Так” або „Ні.”

1. Здоров'я – не найважливіше в житті людини, піклування про нього постійно – це перебільшення.
2. Я відчуваю постійну відповідальність за здоров'я оточуючих й бажання сприяти набуттю ними ціннісного ставлення до власного.
3. Іноді я розумію, що я нездатний виховати всебічно здорових школярів, особливо за межами навчального процесу.
4. Турбота про здоров'я дітей є головним у професійній діяльності сучасного педагога.
5. Піклування про здоров'я населення потрібно здійснювати за допомогою просвітницької діяльності.
6. Мене більше приваблює робота, не пов'язана з валеологічним навчанням і вихованням шкільної молоді.
7. Я вважаю, що здоров'я дітей – це найбагатший скарб.
8. Учитель основ здоров'я повинен спрямовувати свої зусилля на формування в учнів духовного, психічного, соціального і фізичного аспектів здоров'я.
9. Мене дуже непокоїть стан здоров'я підростаючого покоління й населення України в цілому.
10. Вважаю, що зусиллями вчителів основ здоров'я неможливо вплинути на ставлення учнів до свого здоров'я.

11. Коли я бачу, що молодь палить або вживає алкогольні напої, я відчуваю бажання розповісти їм про негативний вплив на здоров'я шкідливих звичок.
12. Формувати в дитини бажання зміцнювати своє здоров'я повинні медики, а не вчителі основ здоров'я.
13. Я намагаюся постійно піклуватися про своє здоров'я.
14. Учитель основ здоров'я повинен прагнути формувати в учнів культуру здоров'я тільки в навчальній діяльності.
15. Для мене дуже важливо бути прикладом в усьому для своїх вихованців.

Обробка та інтерпретація результатів

Підрахуйте, будь ласка, суму балів згідно з „ключем”: „Так” – питання: 2; 4; 5; 7; 9; 11; 13; 15. „Ні” – питання: 1;3;6;8;10;12;14. За кожне питання, збігається з „ключем ”, поставте 2 бали.

Знайдіть суму набраних балів.

Кількість набраних балів від 0 до 10 характеризує низький рівень прагнення студентів до підвищення культури здоров'я учнів у процесі позакласної роботи. Наявність від 11 до 22 балів свідчить про середній рівень прагнення майбутніх учителів у зазначеному напрямі. Майбутні вчителі мають наміри й бажання підвищувати рівень культури здоров'я шкільної молоді у процесі позакласної роботи. Якщо респондент отримав від 23 до 30 балів, це підтверджує високий рівень його прагнення студентів до підвищення культури здоров'я учнів у процесі позакласної роботи. Студент прагне до постійного вдосконалювання та розкриття свого потенціалу з метою формування в школярів високого рівня культури здоров'я за межами навчального процесу.

Методика визначення
у студентів прагнення використання потенціалу
позакласної роботи в сфері формування культури здоров'я учнів
основної школи

Інструкція

Прочитайте, будь ласка, запитання й дайте відповідь „Так” або „Ні”.

1. Навчальна та поза навчальна діяльність не є взаємозв'язані між собою і не можуть відігравати рівнозначну роль вихованні здорових школярів.
2. На мою думку позакласна робота з основ здоров'я може бути навіть цікавішою за урок.
3. Я не впевнений втому, що хочу здійснювати позакласні заходи у майбутній професійній діяльності.
4. Готовність майбутніх учителів основ здоров'я до організації позакласної роботи в школі є важливою умовою виховання здорових учнів.
5. Озброєння батьків знаннями з виховання здорових дітей у сім'ї повинно здійснюватись завдяки залученню їх до відповідних заходів, що здійснюються у позанавчальний час.
6. Позакласна робота тільки забирає час у учнів.
7. Я вважаю, що позакласна робота може бути значно цікавішою ніж урок.
8. Учитель основ здоров'я не має можливостей сприяти формуванню психічного і соціального здоров'я учнів у процесі позакласної роботи.
9. Мене дуже непокоїть те, що у окремих школах не проводиться позакласна робота з навчального предмету основи здоров'я.

10. Вважаю, що у процесі позакласної роботи не можливо впливати на зміцнення та збереження фізичного аспекту здоров'я школярів.
11. Іноді я намагаюсь уявити які повинні бути проведені заходи у процесі позакласної роботи, щодо боротьби з палінням, вживанням алкоголю учнями і т.д.
12. Позакласна робота не може відігравати значну роль у формуванні духовного аспекту здоров'я підлітків.
13. Я намагаюся зрозуміти переваги позакласної роботи у к контексті виховання здорових школярів.
14. Учитель основ здоров'я повинен сприяти вихованню здорових учнів переважно на уроках.
15. Важливе значення для мене має залучення підлітків до позакласної роботи з основ здоров'я.

Обробка та інтерпретація результатів

Підрахуйте, будь ласка, суму балів згідно з „ключем ”: „Так” – питання: 2; 4; 5; 7; 9; 11; 13; 15. „Ні” – питання: 1;3;6;8;10;12;14. За кожне питання, збігається з „ключем ”, поставте 2 бали.

Знайдіть суму набраних балів.

Кількість набраних балів від 0 до 10 характеризує низький рівень позитивно-емоційної зарядженості майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи. Наявність від 11 до 22 балів свідчить про середній рівень позитивно-емоційної зарядженості майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи. Якщо респондент отримав від 23 до 30 балів, це підтверджує високий рівень його позитивно-емоційної зарядженості майбутніх учителів основ здоров'я до позакласної роботи.

**Методика визначення
професійно-ціннісної якості „Доброзичливість”**

1. Як приємно вам посміхатись іншим людям при зустрічі?
  - а) так;
  - б) ні;
  - в) не впевнений(а).
2. Чи подобається вам говорити оточуючим приємні слова?
  - а) так;
  - б) ні;
  - в) не впевнений(а).
3. Чи готові ви прийти на поміч незнайомій людині?
  - а) так;
  - б) ні;
  - в) не впевнений(а).
4. Чи цінуєте ви доброзичливість в людині?
  - а) так;
  - б) ні;
  - в) не впевнений(а).
5. Чи здатні ви безкорисливо допомагати іншим людям?
  - а) так;
  - б) ні;
  - в) не впевнений(а).
6. Чи зможете ви пройти повз, якщо побачите що ображають іншу людину?
  - а) так;
  - б) ні;
  - в) не впевнений(а).
7. Чи виникає у вас бажання допомогти дитині, якщо ви бачите, що вона потребує допомоги?

- а) так;
б) ні;
в) не впевнений(а).
8. Чи здатні ви образити літню людину?
- а) так;
б) ні;
в) не впевнений(а).
9. Які із цих людських якостей є вам найближчими:
- а) щирість, доброта;
б) зверхність, іронія;
в) жодна.
10. Чи здатні ви зрозуміти та пробачити людину, якщо вона вас несправедливо образила?
- а) так;
б) ні;
в) не впевнений(а).
11. Чи намагаєтесь ви підтримати людину у важкій для неї ситуації?
- а) так;
б) ні;
в) не впевнений(а).
12. Чи вважаєте ви доброзичливість життєво важливою якістю людини?
- а) так;
б) ні;
в) не впевнений(а).
13. Чи ставитесь ви вороже до незнайомих вам людей?
- а) так;
б) ні;
в) не впевнений(а).
14. Чи ставитесь ви зверхньо до людей, які мають менший за ваш достаток?

- а) так;
- б) ні;
- в) не впевнений(а).

15. Чи подобається вам допомагати іншим, інколи навіть незнайомим, людям?

- а) так;
- б) ні;
- в) не впевнений(а).

Обробка та інтерпретація результатів

Підрахуйте суму балів згідно з „ключем”: якщо відповідаючи на запитання 1; 2; 3; 4; 5; 7; 9;10;11;12;15 ви вибрали варіант відповіді „а”, то поставте за кожне з них по 3 бали, варіант відповіді „в” оцінюються у 2 бали; за варіант відповіді „б” – 1 бал. У 6;8;13;14 запитаннях варіант відповіді „б” оцінюється 3 балами; варіант „в” – 2 бали; „а” – 1 бал.

Кількість набраних балів від 10 до 15 свідчить про низький рівень психічної готовності щодо сформованості професійно-ціннісної якості „Доброзичливість”. Якщо ви отримали від 16 до 23 балів, ви маєте середній рівень, наявність від 24 до 30 балів дозволяє віднести вас до високого рівня психічної готовності щодо професійно-ціннісної якості „Доброзичливість”.

**Методика визначення
професійно-ціннісної якості „Демократичність”**

1. Чи поважаєте ви думку оточуючих?
  - а) так;
  - б) ні;
  - в) не впевнений(а).
2. Як часто при розмові ви здатні перебити співбесідника, якщо вам щось не сподобалось в його висловленнях?
  - а) рідко;
  - б) часто;
  - в) дуже часто.
3. Чи будете ви нав'язувати співбесіднику свою точку зору, якщо його думка не співпадає з вашою?
  - а) так;
  - б) ні;
  - в) не впевнений(а).
4. Чи добре ви ставитесь до того, що одні учні, що мають більший авторитет, часто знущаються над іншими?
  - а) так;
  - б) ні;
  - в) не впевнений(а).
5. Чи вважаєте ви правильним те, що деякі вчителі не поважають думку своїх учнів?
  - а) так;
  - б) ні;
  - в) не впевнений(а).
6. Чи може учень висловлювати свою думку, навіть якщо вона не є правильною, на уроці?

- а) так;
- б) ні;
- в) не впевнений(а).

7. Чи згодні ви с тим, що демократичність є важливою якістю для вчителя?

- а) так;
- б) ні;
- в) не впевнений(а).

8. Чи легко вам поступитися співбесіднику в якомусь спірному питанні?

- а) так;
- б) ні;
- в) не впевнений(а).

9. Чи подобається вам дискутувати на спірні теми?

- а) так;
- б) ні;
- в) не впевнений(а).

10. Чи можете ви промовчати, якщо знаєте, що ваш співбесідник не правий?

- а) так;
- б) ні;
- в) не впевнений(а).

11. Чи ставитесь ви с повагою до людини, яка має іншу точкою зору на якесь питання?

- а) так;
- б) ні;
- в) не впевнений(а).

12. Ви втрачаєте контроль, коли хтось намагається нав'язати вам іншу думку?

- а) так;

- б) ні;
- в) не впевнений(а).

13. На вашу думку, учень має право сперечатися з вчителем по темі уроку?

- а) так;
- б) ні;
- в) не впевнений(а).

14. Чи здатні ви вислухати людину, не перебиваючи її?

- а) так;
- б) ні;
- в) не впевнений(а).

15. Чи намагаєтесь ви нав'язати іншим свою думку?

- а) так;
- б) ні;
- в) не впевнений(а).

Обробка та інтерпретація результатів

Підрахуйте суму балів згідно з „ключем”: якщо відповідаючи на запитання 1; 2; 6; 7; 8; 9; 10;11;13;14. Ви вибрали варіант відповіді „а”, то за кожну відповідь по 3 бали, варіант відповіді „в” оцінюються у 2 бали; за варіант відповіді „б” – 1 бал. У запитаннях 3;4;5;12;15; варіант відповіді „б” оцінюється 3 балами; варіант „в” – 2 бали; „а” – 1 бал.

Кількість набраних балів від 10 до 15 свідчить про низький рівень психічної готовності щодо сформованості професійно-ціннісної якості „Демократичність”.

Якщо ви отримали від 16 до 23 балів, Ви маєте середній рівень, наявність від 24 до 30 балів дозволяє віднести Вас до високого рівня психічної готовності щодо зазначеної якості.